

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ
ΑΓΑΘΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

**"Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία: Νέες θεωρήσεις και
προοπτικές"**

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ε. ΠΑΠΑΕΜΜΑΝΟΥΗΛ

ΑΜ: 1012201703026

ΘΕΜΑ: «Η Ανατολική Μακεδονία κατά την τρίτη βουλγαρική κατοχή
και τα γεγονότα της Δράμας. (Βουλγαρική πολιτική- ωμότητες-
συνέπειες-αποτελέσματα) »

Επιβλέπων Καθηγητής: ΘΑΝΑΣΗΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

Συνεπιβλέπουσα Καθηγήτρια: ΕΥΓΕΝΙΑ ΓΙΑΝΝΟΥΛΗ

Συνεπιβλέπων Καθηγητής: ΙΑΚΩΒΟΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

Καλαμάτα 2019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	σελ.3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	σελ.4

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΙΩΞΗ ΤΟΥ ΑΦΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

1.1 Αλλαγές στην Εκπαίδευση, στη Γλώσσα και στον Πολιτισμό	σελ.11
1.2 Διωγμός της Ορθόδοξης Ελληνικής Εκκλησίας.....	σελ.17
1.3 Τα τάγματα εργασίας.....	σελ.21
1.4 Οικονομικά και καταπιεστικά μέτρα.....	σελ.26
1.5 Ο βουλγαρικός τύπος και ο εποικισμός της περιοχής.....	σελ.32

Β΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο ΕΚΒΟΥΛΓΑΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΚΡΑΤΟΥΣΑ
ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΝΑ ΝΟΜΟ

2.1 Νομός Δράμας.....	σελ.37
2.2 Νομός Καβάλας.....	σελ.52
2.3 Νομός Σερρών.....	σελ.56

Γ΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΚΑΙ Η ΣΦΑΓΗ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ ΣΤΙΣ 29 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1941

3.1 Παραμονές της εξέγερσης.....	σελ.62
3.2 Τα αντίποινα στην πόλη της Δράμας	σελ.67
3.2.1 Η σφαγή της Προσοτσάνης.....	σελ.72
3.2.2 Το μαρτυρικό Δοξάτο.....	σελ.75
3.2.3 Η Χωριστή.....	σελ.77
3.2.4 Το Κάτω Νευροκόπι.....	σελ.79
3.2.5 Τα Κύργια Δράμας.....	σελ.80

3.2.6 Οι σφαγές σε λοιπά χωριά.....σελ.82	
3.3 Τα αντίποινα στους νομούς Σερρών και Καβάλας..... σελ.84	
3.4 Ερμηνευτική προσέγγιση της εξέγερσης από την ελληνική βιβλιογραφία και η βουλγαρική γνώμη σελ.87	
3.5 Τα θύματα και οι συνολικές καταστροφές..... σελ.98	
ΕΠΙΛΟΓΟΣ..... σελ.104	
ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ..... σελ.106	
ΠΕΡΙΛΗΨΗ..... σελ.110	

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος και ο Χίτλερ άνοιξαν το δρόμο στον βασιλιά Μπόρις Γ΄ να επιβάλει τη «Μεγάλη Βουλγαρία» χωρίς ο στρατός του να δώσει ούτε μία μάχη. Το Τριμερές Σύμφωνο με τη Γερμανία και την Ιταλία του εξασφάλισε την πολυπόθητη έξοδο στο Αιγαίο και σηματοδότησε έναν άπιστευτο κύκλο αίματος στην ανατολική Μακεδονία και στη Θράκη. Οι Βούλγαροι, έχοντας διδαχθεί από τα λάθη του παρελθόντος, ήταν αποφασισμένοι να πετύχουν τις αλτρωτικές τους βλέψεις με τον οποιοδήποτε τρόπο. Η ήττα του ελληνικού στρατού από τις γερμανικές δυνάμεις φάνηκε να δίνει την ευκαιρία στη Βουλγαρία, η οποία είχε στο μεταξύ προσχωρήσει στο ναζιστικό στρατόπεδο, την ευκαιρία που τόσο επιζητούσε. Το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας τέθηκε υπό βουλγαρική διοίκηση με έδρα την Ξάνθη.

Η νέα βουλγαρική κατοχή υπήρξε βαρύτερη από τις προηγούμενες, η πρώτη έλαβε χώρα στους Βαλκανικούς 1912 -1913, κι η δεύτερη στον Α΄ Παγκόσμιο, το 1916 - 1918. Τώρα, ο ελληνισμός της «βουλγαροκρατούμενης ζώνης» βρέθηκε αντιμέτωπος με έναν επιθετικό βουλγαρικό επεκτατισμό, ανανεωμένο από τις νέες συνθήκες, λόγω της συνεργασίας του με τη Γερμανία. Η Βουλγαρία ήταν αποφασισμένη με το τέλος του πολέμου να διεκδικήσει αποκατάσταση της εθνικής της ενότητας, με άωτερο σκοπό την έξοδό της στο Αιγαίο. Ολόκληρη η Αν. Μακεδονία και Θράκη αντιμετωπιζόταν ως τμήμα της βουλγαρικής επικράτειας με το όνομα «Μπελομόριε». Η Βουλγαρία πίστευε ότι μεταπολεμικά θα αναγνωριστεί και επισήμως από το εθιμικό δίκαιο. Η τρίτη βουλγαρική κατοχή ξεκίνησε με την είσοδο του βουλγαρικού στρατού στις 20 Απριλίου 1941 και έληξε με την οριστική αποχώρηση των στρατευμάτων στις 26 Οκτωβρίου 1944. Αφήνοντας πίσω της χιλιάδες νεκρούς, τραυματίες και υλικές ζημιές.

Ιδιαιτέρως θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα της διπλωματικής μου εργασίας, Αναπληρωτή Καθηγητή κ. Θανάση Χρήστου, ο οποίος μου έδωσε την δυνατότητα να εργαστώ πάνω στο συγκεκριμένο θέμα, ενώ, με την επιστημονική του καθοδήγηση, τις πολύτιμες υποδείξεις και συμβουλές, με κατηύθυνε σ' ένα σωστό τρόπο σκέψης για την ολοκλήρωσή της.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η διπλωματική εργασία εκπονήθηκε πάνω στην περίοδο της Γ' βουλγαρικής κατοχής (1941-44) στην Ανατολική Μακεδονία. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε, όμως, στην περιοχή της Δράμας. Επέλεξα το συγκεκριμένο θέμα επειδή η Δράμα αποτελεί μέρος της γενέτειράς μου και θα ήθελα να γνωρίσω λεπτομέρειες γι' αυτήν την σκοτεινή περίοδο. Πρωτίστως, όμως, σκοπός της εργασίας μου είναι να γίνει ιστορική έρευνα πάνω σε σημαντικά γεγονότα αυτής της περιόδου, καθώς άκουγα διηγήσεις από τους παππούδες μου, για αυτά που βίωσαν ή έγιναν μάρτυρες, τα οποία με ώθησαν και στην εκπόνηση της εργασίας.

Συνάμα, η Ανατολική Μακεδονία, είναι ένας αιματοβαμμένος τόπος καθώς δέχθηκε τρεις Βουλγαρικές κατοχές μέσα σε τριάντα χρόνια, και ως αυτού, η περιοχή αποτελεί έναν μαρτυρικό και αν μη τι άλλο ιστορικό τόπο. Η εργασία έχει σκοπό να προβάλλει την σκληρή βουλγαρική πολιτική που ασκήθηκε, καθώς οι κατακτητές επέστρεψαν ανανεωμένοι, κάτω από νέες συνθήκες, και προέβησαν σε μια προσπάθεια αφελληνισμού ολόκληρης της περιοχής. Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας μου αποκαλύπτεται ότι ο κύριος στόχος των Βουλγάρων, στην κατεχόμενη περιοχή, ήταν η πλήρης ενσωμάτωσή της στο βουλγαρικό κράτος, διοικητικά, εκκλησιαστικά, εκπαιδευτικά, πληθυσμιακά και οικονομικά. Στο δεύτερο κεφάλαιο περιγράφεται αναλυτικά η κατάσταση ανά νομό, οι συνθήκες δηλαδή που επικρατούσαν και οι αλλαγές που υπέστη κάθε νομός της Ανατολικής Μακεδονίας κατά την διάρκεια της κατοχής. Επίσης, μέσα από πηγές σκιαγραφείται η καθημερινότητα των Ελλήνων και δίνονται σημαντικές πληροφορίες για την προσπάθεια της βουλγαροποίησης τους. Οι Βούλγαροι για να το πετύχουν αυτό, εκτός από τα μεθοδευμένα και συστηματικά προγράμματα που εφήρμοσαν, προέβησαν και σε ακραίες ωμότητες. Το επιστέγασμα, όμως, της Βουλγαρικής ωμότητας πραγματοποιήθηκε στη Δράμα, στις 29 Σεπτεμβρίου 1941, έπειτα από μια τοπική εξέγερση από ντόπιους κατοίκους. Εκτός από το νομό Δράμας, τα αστραπιαία αντίποινα, για την καταστολή της εξέγερσης, εφαρμόστηκαν και στους νομούς Σερρών και Καβάλας. Το τι όμως οδήγησε τους Βούλγαρους να αιματοκυλήσουν την περιοχή, το αναδεικνύει η μελέτη που πραγματοποιήθηκε πάνω σε ιστορικές πηγές και γραπτές μαρτυρίες.

Φυσικά, υπήρξαν και λόγοι που εξυπηρετούσαν τους Βούλγαρους να πραγματοποιηθεί αυτή η στασιακή πράξη, καθώς οι βουλγαρικές αρχές ενώ γνώριζαν

για το επαναστατικό κίνημα, δεν ενήργησαν. Επιπροσθέτως, η ιστορική μελέτη συμπεριλαμβάνει την ερμηνεία των γεγονότων από ελληνικής βιβλιογραφίας και η τοποθέτηση της βουλγαρικής γνώμης. Όμως, ξεκάθαρη απάντηση δεν δίνεται εάν η σφαγή της Δράμας ήταν μια σκηνοθετημένη πράξη ή μια αυθόρμητη επανάσταση. Ωστόσο, ο αναγνώστης μπορεί να προσεγγίσει την αλήθεια, ολοκληρώνοντας την μελέτη της παρούσας εργασίας, καθώς παρατίθενται όλες οι απόψεις και οι τοποθετήσεις επί του θέματος. Στο συμπέρασμα, όμως, στο οποίο θα καταλήξει σίγουρα θα είναι ότι αναμφισβήτητα, η σφαγή της Δράμας, αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της Γ' βουλγαρικής κατοχής καθώς πολλά χωριά του νομού, όπως το Δοξάτο, η Προσοτσάνη, η Χωριστή και πολλά άλλα παραδόθηκαν σε ένα πραγματικό ολοκαύτωμα. Όλα αυτά περιγράφονται στο τρίτο κεφάλαιο. Μέσω της ιστορικής μου έρευνας, η εργασία προσεγγίζει αθέατες πτυχές κατά την παραμονή της εξέγερσης, προβάλλει την άμεση καταστολή της από τις βουλγαρικές αρχές και, τέλος, συμπεριλάβει τις πληγές που άφησε πίσω της η τρίτη Βουλγαρική κατοχή στην Αν. Μακεδονία.

Επίσης, πρέπει να τονιστεί ότι η βουλγαρική κατοχή του 1941 είχε να αντιμετωπίσει την συντριπτική υπέρ του ελληνικού στοιχείου πληθυσμιακή αναλογία από την μία και την ισχνή παρουσία βουλγαρικού στοιχείου από την άλλη. Έτσι, η πολιτική τους ήταν να διώξουν, πάση θυσία, το ελληνικό στοιχείο. Γι' αυτό, σκληρές αλλά και αιματηρές διώξεις δέχθηκαν πρωτίστως οι ιερείς και οι δάσκαλοι και έπειτα όσοι μιλούσαν την ελληνική γλώσσα. Πριν μπούμε στην λεπτομερή καταγραφή των γεγονότων, κρίνουμε αναγκαίο στα πλαίσια της εισαγωγής, να γνωρίσει ο αναγνώστης, εν συντομία, το ιστορικό υπόβαθρο το οποίο θα τον βοηθήσει να έχει πλήρη εικόνα των πεπραγμένων της Βουλγαρίας.

Η Βουλγαρία προσχώρησε στο Τριμερές Σύμφωνο Γερμανίας- Ιταλίας- Ιαπωνίας στις 1 Μαρτίου 1941. Το πρωτόκολλο προσχώρησης υπογράφηκε στη Βιέννη όπου ο Βούλγαρος πρωθυπουργός Φίλωφ και ο Γερμανός υπουργός Εξωτερικών Φον Ρίμπεντροπ, παρουσία του ίδιου του Χίτλερ, αποφάσισαν την ένταξη της Βουλγαρίας με το πλευρό του Άξονα. Παράλληλα, επιδόθηκε στον Φίλωφ επιστολή των

Ρίμπεντροπ και Τσιάνο με τη διαβεβαίωση ότι η Βουλγαρία θα είχε έξοδο στο Αιγαίο μεταξύ των δέλτα των ποταμών Στρυμόνα και Έβρου.¹

Για την παραπάνω συμφωνία είχε προηγηθεί, στις 4 Ιανουαρίου 1941, συνάντηση μεταξύ του Χίτλερ, του Γερμανού υπουργού Εξωτερικών και του πρωθυπουργού της Βουλγαρίας Μπογκντάν Φίλωφ όπου οι πρώτοι υποσχέθηκαν στον Φίλωφ την έξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι προτάσεις για τις εδαφικές παραχωρήσεις προς την Βουλγαρία έγιναν με πρωτοβουλία των Βουλγάρων και όχι των Γερμανών. Η τελική όμως αποδοχή των Βουλγαρικών όρων, με τις εδαφικές παραχωρήσεις, από τους Γερμανούς έγινε στις 8 Φεβρουαρίου 1941. Τότε, ο Γερμανός Στρατάρχης της 12^{ης} γερμανικής στρατιάς, Σίγκμουντ φον Λιστ, με τον αρχηγό του βουλγαρικού Γενικού Επιτελείου Στρατού Μπόιντεφ, υπέγραψαν μνημόνιο στρατιωτικής συνεργασίας. Βάση αυτού, διευκρινιζόταν η επιχείρηση προώθησης των Γερμανών στη Βουλγαρία και μέσω αυτής στην Ελλάδα, καθώς και οι υποχρεώσεις των βουλγαρικών στρατευμάτων. Με τη συμφωνία αυτή οι Βούλγαροι αφενός μεν κατάφερναν να εξασφαλίσουν τη μη άμεση εμπλοκή τους σε πολεμικές επιχειρήσεις κατά της Ελλάδας, αφετέρου δε πετύχαιναν την ενίσχυσή τους ώστε να λειτουργήσουν ως «χωροφύλακες» στα Βαλκάνια.²

Αξίζει να σημειωθεί ότι η προσχώρηση της Βουλγαρίας στον Άξονα έγινε σχεδόν ομόθυμα αποδεκτή απ' όλο το βουλγαρικό πολιτικό κόσμο και το λαό, εφόσον προσέφερε στη Βουλγαρία εδάφη που θεωρούνταν πατρογονικά.³ Έτσι, στις 1 Μαρτίου 1941, η 12^η γερμανική στρατιά πέρασε τον Δούναβη, μπήκε στη Βουλγαρία και στις 3 Μαρτίου τα γερμανικά στρατεύματα έφθασαν στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα.⁴

Μετά την ήττα του ελληνικού στρατού από τις ναζιστικές δυνάμεις, η περιοχή από τον Στρυμόνα έως τον Έβρο, μαζί με τα νησιά της Θάσου και της Σαμοθράκης παραχωρήθηκαν στη Βουλγαρία, ως ανταμοιβή για την προσχώρησή της στον Άξονα, εκτός από 3/4 του νομού Έβρου, έπειτα από σχετική αξίωση της Τουρκίας. Εδώ έγκειται και η διαφορά μεταξύ ιταλικής, γερμανικής και βουλγαρικής κατοχής. Οι

¹ Σπύρος Κουζινόπουλος, *Δράμα 1941: Μια παρεξηγημένη εξέγερση*, Αθήνα 2011, σ.18, στο εξής βλ. Σπ. Κουζινόπουλος

² Ξανθίππη Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *Η Βουλγαρική Κατοχή στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη 1941-1944*, Θεσσαλονίκη 2007, σ.29, στο εξής βλ. Ξ. Κοτζαγεώργη- Ζυμάρη

³ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *ό.π.*, σ.31

⁴ Παναγιώτης Αμπεριάδης, *Η Ανατολική Μακεδονία '41 και η εξέγερση της Δράμας : Με Βάση τις ελληνικές και γερμανικές πηγές*, Δράμα 1997, σ. 48, στο εξής βλ. Π. Αμπεριάδης

Ιταλοί και οι Γερμανοί αναγνώριζαν ότι βρίσκονται σε μια ξένη χώρα ως δύναμη κατοχής, ενώ οι Βούλγαροι προπαγάνδιζαν ότι βρίσκονται σε «απελευθερωμένο βουλγαρικό έδαφος» και σκόπευαν να μείνουν οριστικά.⁵

Τα όρια της βουλγαρικής ζώνης διοίκησης καθορίστηκαν από ένα γερμανικό χάρτη που στάλθηκε στον Βούλγαρο αρχηγό Γενικού Επιτελείου Στρατού από το παλάτι στις 15 Απριλίου 1941, χωρίς κανένα άλλο σχόλιο ή ένδειξη. Επρόκειτο για μια έκταση 14.168 τετρ. χλμ. με δυτικό όριο τον ποταμό Στρυμόνα και ανατολικό τη γραμμή Αλεξανδρουπόλεως- Σβίλενγκαντ. Το κατεχόμενο από τους Βούλγαρους ελληνικό έδαφος περιλάμβανε τους νομούς Σερρών, Δράμας, Καβάλας, Ξάνθης, Ροδόπης και ένα μέρος του νομού Έβρου μαζί με την πόλη της Αλεξανδρούπολης. Για να εξασφαλισθεί η ουδετερότητα της Τουρκίας και να αποφευχθεί μια πιθανή πολεμική σύρραξη Βουλγαρίας- Τουρκίας, μια έκταση 2.970 τετρ. χλμ. στα σύνορα της Ελλάδας με την Τουρκία, με διοικητικό κέντρο το Διδυμότειχο, εξαιρέθηκε από την παραχώρηση και παρέμεινε υπό άμεση γερμανική κατοχή με σκιώδη ελληνική διοίκηση.⁶ Η Βουλγαρία ισχυριζόταν πως δεν κατέλαβε, αλλά απελευθέρωσε περιοχές, οι οποίες ήταν βουλγαρικό εθνικό έδαφος με αδύναμο βουλγαρικό πληθυσμό.

Η επιμονή της Βουλγαρίας ήταν να δημιουργήσει «εθνικά δίκαια» των «σκλαβωμένων για χρόνια Βουλγάρων αδελφών» στις παραχωρημένες από τους Γερμανούς περιοχές. Οι περιοχές αυτές, που κατείχαν οι Βούλγαροι ήταν η «περιφέρεια Άσπρης Θάλασσας», δηλαδή ο νομός Σερρών, εκτός της περιοχής της Νιγρίτας. Τους παραχωρήθηκαν εξ' ολοκλήρου οι νομοί Δράμας, Ξάνθης, Καβάλας, Ροδόπης και Έβρου, εκτός της ουδέτερης ζώνης. Ακολουθώντας τα γερμανικά στρατεύματα, οι Βούλγαροι με πλήθος διοικητικών αρχών εγκαταστάθηκαν μέχρι τον ποταμό Στρυμόνα.⁷ Αφού πρώτα βουλγαροποιούσαν τις περιοχές, θα παρουσίαζαν την φυσιολογική επέκταση των συνόρων της Βουλγαρίας και εν συνεχεία θα κατοχύρωναν την μόνιμη έξοδό τους στο Αιγαίο.

⁵ Κατερίνα Τσέκου, *Αργολική Αρχαιική Βιβλιοθήκη Ιστορίας και πολιτισμού ,Η Βόρεια Ελλάδα υπό Βουλγαρική κατοχή 1941*, ημ. ανάρτησης: 14.10. 2011, <https://argolikivivliothiki.gr/2011/10/14/> (πρόσβαση στις: 20/4/2019), στο εξής βλ. Κ. Τσέκου

⁶ Για την ακριβή έκταση των κατεχομένων από τους Βουλγάρους εδαφών υπάρχει διάσταση απόψεων. Η βουλγαρική βιβλιογραφία κάνει λόγο για έκταση περίπου 14.200 τετρ. χλμ. , ενώ η ελληνική και ευρωπαϊκή βιβλιογραφία μιλούν για έκταση 16.500 τετρ. χλμ. Δεχόμαστε τον αριθμό της βουλγαρικής πλευράς καθώς πιστεύουμε ότι στην ελληνική βιβλιογραφία υπάρχει σύγχυση και δεν εξαιρείται η συνοριακή περιοχή του Διδυμοτείχου. Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ.31

⁷ Σόλωνας Νεοκ. Γρηγοριάδης, *Ιστορία της Σύγχρονου Ελλάδος 1941-1974, κατοχή , τ. Α΄*, Αθήνα 1978, σ. 164, στο εξής βλ. Σ. Γρηγοριάδη, ΙΣΕ

Έτσι, παρά το γεγονός ότι η Βουλγαρία δεν βρισκόταν σε εμπόλεμη κατάσταση με την Ελλάδα, η εισβολή άρχισε στις 20 Απριλίου 1941 και μέχρι τις 15 Μαΐου είχε καταληφθεί από τους Βουλγάρους όλη η παραχωρηθείσα περιοχή. Γεγονός είναι ότι ο διοικητής του 30^{ου} γερμανικού Σώματος Στρατού παρέδωσε επίσημα, στις 18 Απριλίου 1941, την εξουσία της περιοχής στον διοικητή της βουλγαρικής 1^{ης} Στρατιάς με σκοπό τη διαφύλαξη της «τάξης και της ασφάλειας». Παρά τις γερμανικές επιφυλάξεις, η Βουλγαρία προχώρησε σχεδόν αμέσως στην κατάληψη των δημόσιων υπηρεσιών της περιοχής, την κατάσχεση των ταμείων και των αρχείων τους και εκδίωξε τους Έλληνες υπαλλήλους.

Η εισβολή των Βουλγάρων στη Βόρεια Ελλάδα και η κατάληψη της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης αποτέλεσε κάτι πρωτοφανές και παράξενο από πλευρά Διεθνούς Δικαίου. Η Βουλγαρία κατέλαβε επαρχίες ενός κράτους προς το οποίο δεν είχε κηρύξει τον πόλεμο, ούτε το απηύθυνε οποιαδήποτε προειδοποίηση ή τελεσίγραφο, ούτε διατύπωσε κάποια αξίωση. Σιωπηρώς, ακολουθώντας τα γερμανικά στρατεύματα, ο βουλγαρικός στρατός, με πλήθος διοικητικών αρχών, εγκαταστάθηκε μέχρι το Στρυμόνα. Στις 3 Μαΐου του 1941 με απόφαση του βουλγαρικού υπουργικού συμβουλίου συστάθηκε η « Διοίκηση του Αιγαίου», ως νέα διοικητική περιφέρεια της Βουλγαρίας με πρωτεύουσα την Ξάνθη.⁸

Η ελληνική κυβέρνηση τήρησε τους πρώτους δύομισι μήνες τυπική σιωπή έναντι της βουλγαρικής εισβολής. Μόνο στις αρχές Ιουλίου, αφού οι Βούλγαροι κατείχαν την βόρεια Ελλάδα, αποφάσισε να κηρύξει τον πόλεμο κατά της Βουλγαρίας. Πάντως, στις 2 Ιουλίου του 1941, ο πρεσβευτής της Ελλάδος στο Λονδίνο Χ. Σιμόπουλος, κοινοποίησε στον Βρετανό υπουργό των εξωτερικών Άντονι Ήντεν την απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης με σχετικό έγγραφο, (αρ. αρχείων Φόρεν Όφφισ R. 6775/538/7). Με το έγγραφο αυτό, ήταν η πρώτη επίσημη ελληνική ανακοίνωση πως οι Βούλγαροι είχαν μπει στην Ελλάδα.

Μεταξύ άλλων το έγγραφο που διαβιβάστηκε από τον Έλληνα πρέσβη έγραφε: *«..εδάφη του Βασιλείου της Ελλάδας κατελήφθησαν υπό του βουλγαρικού στρατού και πράξεις αγριότητας και βίας εκτελούνται εις βάρος του ελληνικού πληθυσμού των εν λόγω*

⁸ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, *Σύγχρονος ελληνισμός από το 1941 έως το τέλος του αιώνα*, τ.16, Αθήνα 2000, σ.64- 65, στο εξής βλ. ΙΕΕ, τ.16

περιοχών.... συνέπεια τούτο, εμπόλεμος κατάστασις θεωρείται ως ισχύουσα μεταξύ Ελλάδος και Βουλγαρίας....».⁹

Η Βουλγαρική κυβέρνηση, αποφασισμένη να προσαρτήσει τα «νέα εδάφη» στο Βουλγαρικό κράτος, έλαβε σκληρά και απάνθρωπα μέτρα με αποκλειστικό σκοπό τον αφανισμό του ελληνισμού και την αλλοίωση της εθνολογικής σύνθεσης στις ελληνικότατες περιοχές¹⁰. Ειδικά το πρώτο εξάμηνο της κατοχής, έγινε μεγάλη προσπάθεια και δόθηκε ιδιαίτερη μέριμνα από την βουλγαρική μεριά να προβάλλει την βουλγαρικό στοιχείο στις κατεχόμενες περιοχές. Συνάμα, οι μέθοδοι για την αλλοίωση της εθνολογικής σύνθεσης ήταν η φυσική εξόντωση όσον το δυνατό μεγαλύτερου τμήματος του ελληνικού πληθυσμού, η απαλλοτρίωση των κατοίκων και ο αποκλεισμός τους με νομοθετικά μέτρα από την οικονομική ζωή και ο εξαναγκασμός τους να μεταβάλουν υπηκοότητα και να δηλώσουν ότι έχουν βουλγαρική εθνική συνείδηση.¹¹

Για το θέμα αυτό έγραψε, το 1942, ο Αμερικανός γενικός πρόξενος στην Κωνσταντινούπολη, Σ. Χόνακερ: «Από τον Απρίλιο του 1941, η Βουλγαρία επεχείρησε να αναμορφώσει την περιοχή κατά τα δικά της μέτρα. Οι μέθοδοι που χρησιμοποίησε μέχρι σήμερα, για να επιτύχει τον στόχο της είναι πασίγνωστες: σφαγές, αναγκαστικοί μαζικοί εκτοπισμοί, κτηνώδη αντίποινα».¹²

Επίσης, εφαρμόστηκαν εξαιρετικά και καλομελετημένα μέτρα σε όλους τους τομείς της ελληνικής κοινωνίας. Για να επιτύχει τα πολιτικά της σχέδια, η βουλγαρική κυβέρνηση, προέβη σε σκληρές μεταρρυθμίσεις που αφορούσαν την εκπαίδευση, την Εκκλησία και την οικονομία. Παράλληλα, στο καλοστημένο σχέδιο, του εκβουλγαρισμού της διοίκησης, εφαρμόστηκε το μέτρο της εγκατάστασης νέων πολιτικών στρατιωτικών και αστυνομικών αρχών, καθώς και οικονομικών, υγειονομικών, κτηνιατρικών και γεωπονικών υπηρεσιών, σε αντικατάσταση των καταληφθέντων ελληνικών. Μετέπειτα, εγκαταστάθηκαν στις κατεχόμενες περιοχές

⁹ Σ. Γρηγοριάδη, ΙΣΕ, ό.π., σ. 164-165

¹⁰ Κωνσταντίνος Παπαρηγόπουλος, *Επίτομος Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα 1955, σ. 947

¹¹ Ελληνική Υπηρεσία Τύπου, *Οι Βούλγαροι στη Μακεδονία-Επί τη βάσει επίσημων εκθέσεων που υποβλήθηκαν στις Αρχές Κατοχής και στον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό*, Κάιρο 1944, σ. 5, στο εξής βλ. Ελληνική Υπηρεσία Τύπου

¹² Μνήμες και μαρτυρίες από το '40 και την κατοχή, *Η προσφορά της Εκκλησίας το 1940-1944*, Αθήνα 2001, σ. 50, στο εξής βλ. Μνήμες και μαρτυρίες από το '40 και την κατοχή

υπουργοί, επιστήμονες, δημοσιογράφοι, μητροπολίτες και πρόεδροι ομοσπονδιών προερχόμενοι από τη Σόφια.¹³

¹³ ΙΕΕ, τ.16, ό.π., σ. 66

Α΄ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΙΩΞΗ ΤΟΥ ΑΦΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

1.1 Αλλαγές στην Εκπαίδευση, στη Γλώσσα και στον Πολιτισμό

Ένας από τους τομείς στους οποίους δραστηριοποιήθηκε ο βουλγαρικό κράτος για να ασκήσει επίμονη και μεθοδική αφομοιωτική πολιτική στα κατεχόμενα εδάφη ήταν αυτός της εκπαίδευσης και της γλώσσας. Όπως το ίδιο το βουλγαρικό Υπουργείο Εθνικής Παιδείας διακήρυττε, ο έλεγχος της εκπαίδευσης είναι καλύτερος και αποδοτικότερος τρόπος όχι μόνο για την αφύπνιση του πνεύματος, αλλά και για τη χειραγώγησή του και ο εκβουλγαρισμός του πληθυσμού των « νεοαπελευθερωμένων» περιοχών θα ήταν « ευκολότερος και πιο ολοκληρωμένος, αν ήταν δυνατή η μεταστροφή της εκπαίδευσης προς τη βουλγαρική γλώσσα και πολιτισμό». Έτσι, οι βουλγαρικές αρχές επιδίωξαν να αντικαταστήσουν τα ελληνικά σχολεία με βουλγαρικά, με σκοπό να φέρουν «τους σκλαβωμένους για χρόνια Βούλγαρους αδελφούς τους» σε επαφή με τη βουλγαρική γλώσσα και τον πολιτισμό.¹⁴

Στόχος της αφομοιωτικής πολιτικής ήταν τα ελληνόπουλα και τα παιδιά των Πομάκων. Έτσι, δάσκαλοι μετατέθηκαν από το εσωτερικό της Βουλγαρίας παίρνοντας 50% επιπλέον του μισθού τους, ενώ παρακολουθούσαν ειδικά επιμορφωτικά σεμινάρια για να λειτουργήσουν ως θερμοί προπαγανδιστές του βουλγαρικού πολιτισμού. Αξίζει να σημειωθεί ότι στις κατεχόμενες περιοχές επιτράπηκε μόνο η λειτουργία, εκτός των βουλγαρικών, εβραϊκών, αρμενικών και τουρκικών σχολείων.¹⁵

Η λειτουργία των ελληνικών σχολείων είχε ανασταλεί ούτως ή άλλως με την κήρυξη του Ελληνοϊταλικού πολέμου στις 28.10.1940. Όσοι Έλληνες εκπαιδευτικοί είχαν απομείνει στην περιοχή, εκτοπίστηκαν από τις μεγάλες πόλεις με απόφαση του βουλγαρικού Υπουργείου Εθνικής Παιδείας. Το Μάιο του 1941, το Βουλγαρικό κράτος όρισε την « Ενιαία Εκπαιδευτική Περιφέρεια Αιγαίου» με έδρα την Ξάνθη. Σ' αυτήν υπάγονταν οι επαρχίες Σερρών, Δράμας, Καβάλας, Κομοτηνής και Αλεξανδρουπόλεως. Παράλληλα, κάθε επαρχία αποτελούσε έδρα του Περιφερειακού Σχολικού Επιθεωρητή. Τα σχολεία στις κατεχόμενες περιοχές ακολούθησαν τον τύπο

¹⁴ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 83

¹⁵ ΙΕΕ, τ.16, ό.π., σ. 66

των σχολείων της Βουλγαρίας. Οι βαθμίδες της εκπαίδευσης ήταν τρεις και αποτελούνταν από το δημοτικό σχολείο, το οποίο ήταν βασικό και φοιτούσαν οι μαθητές από την 1^η έως την 4^η τάξη. Το προ-γυμνάσιο από την 5^η έως την 8^η τάξη, και το γυμνάσιο με 9^η -11^η τάξη. Το υπουργείο ανέθεσε αμέσως σε σχολικές επιτροπές την καταγραφή των σχολικών περιουσιών και του σχολικού εξοπλισμού, καθώς και τη σύνταξη εκθέσεων σχετικά με την κατάσταση της κινητής και ακίνητης περιουσίας των υπαρχόντων σχολείων. Τα εποπτικά μέσα των σχολείων που χρησιμοποιούσε η ελληνική εκπαίδευση καταστράφηκαν και εξαφανίστηκαν.¹⁶

Το πρόβλημα της εκπαίδευσης στην περιοχή απασχόλησε σοβαρά τη βουλγαρική κυβέρνηση. Το σύστημα έπρεπε να συνδυαστεί με τις επιδιώξεις της κυβέρνησης για τον πλήρη εκβουλγαρισμό της περιοχής. Πράγμα αρκετά δύσκολο καθώς στην Αν. Μακεδονία (και Δ. Θράκη). με την ανταλλαγή του 1919-1926, ο βουλγαρικός πληθυσμός είχε σχεδόν εκμηδενιστεί. Επόμενο ήταν να δοθεί ιδιαίτερη φροντίδα στην εκπαίδευση για την επίτευξη του τελικού σκοπού που ήταν η απογύμνωση των περιοχών από το ελληνικό στοιχείο και η αντικατάστασή του με βουλγαρικό.¹⁷

Έτσι, από το Μάιο του 1941 άρχισαν να ιδρύονται βουλγαρικά σχολεία στην Αν. Μακεδονία και στην Θράκη όπου φοιτούν παιδιά βουλγαρικής καταγωγής και παιδιά Βουλγάρων εποίκων. Η αύξηση του αριθμού των σχολείων και του αντίστοιχου των μαθητών θα αποδείκνυαν, σύμφωνα με τις προσδοκίες του Υπουργείου, την επιθυμία του «βουλγαρικού λαού» να γνωρίσει την βουλγαρική γλώσσα και τον πολιτισμό. Ως το τέλος της σχολικής χρονιάς 1941-42 λειτούργησαν, κατά τα βουλγαρικά στοιχεία, 128 δημοτικά σχολεία με 9.647 μαθητές και εργάστηκαν 252 δάσκαλοι. Τη σχολική χρονιά 1942- 43 λειτούργησαν 6 μεικτά Γυμνάσια στις πόλεις Σέρρες, Δράμα, Καβάλα και στις πόλεις της Δ. Θράκης. Ακόμη, προσπάθειες για να αυξηθεί ο αριθμός των σχολείων της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης έγιναν στη σχολική χρονιά 1943-1944 με την ίδρυση παιδικών σταθμών.¹⁸

Προκειμένου, λοιπόν, οι Βούλγαροι να διασφαλίσουν την κυριαρχία τους φρόντιζαν για την εξαγορά συνειδήσεων γονέων και παιδιών, οι οποίοι θα μπορούσαν να δηλώσουν βουλγαρική συνείδηση για να εξασφαλίσουν δωρεάν εκπαίδευση και

¹⁶ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 84

¹⁷ Παναγιώτης Αμπεριάδης, *Η Ανατολική Μακεδονία '41 και η Εξέγερση της Δράμας :Με βάση της ελληνικές και βουλγαρικές πηγές*, Δράμα 1997, σ. 75, στο εξής βλ. Π. Αμπεριάδης.

¹⁸ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 84-88

ευνοϊκότερη μεταχείριση από τους Βουλγάρους. Για το λόγο αυτό, μετά από απόφαση του βουλγαρικού Υπουργείου, στα σχολεία που είχαν ιδρυθεί μπορούσαν να φοιτήσουν και όσα ελληνόπουλα το ήθελαν. Τα ελληνόπουλα αυτά τα ονόμασαν «βουλγαροπαίδες» της ελληνικής Μακεδονίας και ήταν όσοι δεν μπόρεσαν να τελειώσουν τις σπουδές τους εξαιτίας του ελληνογερμανικού πολέμου.¹⁹

Επιπροσθέτως, το βουλγαρικό Υπουργείο Εθνικής Παιδείας δημιούργησε κατά το σχολικό έτος 1942 ειδικό προγυμνάσιο για ταλαντούχα – χαρισματικά παιδιά στη Σόφια, οι γονείς των οποίων θα έπρεπε να είναι «εξακριβωμένης εθνικής συνείδησης» και τα έξοδα φοίτησης θα τα αναλάμβανε εξολοκλήρου το βουλγαρικό κράτος. Στην ουσία όμως η ενέργεια αυτή συντελούσε στην «εξαγορά» συνειδήσεων γονέων και παιδιών, οι οποίοι θα μπορούσαν να δηλώσουν βουλγαρική συνείδηση για να εξασφαλίσουν δωρεάν εκπαίδευση.²⁰

Οι Έλληνες, όμως, είτε δεν άφηναν τα παιδιά τους να φοιτήσουν εξ αρχής σε τέτοια σχολεία, είτε τα απέσυραν σύντομα όταν αντιλαμβάνονταν τη βουλγαρική προπαγανδιστική λειτουργία τους. Εξάλλου, αργότερα απαγορεύτηκε η φοίτηση των ελληνοπαίδων. Έτσι, ενώ πριν από την κατάληψη της περιοχής λειτουργούσαν 174 ελληνικά σχολεία με 137.614 μαθητές, τα μεγέθη για την περίοδο της κατοχής είναι 173 σχολεία και 11.000 μαθητές.²¹

Στα νεοϊδρυθέντα αυτά σχολεία φοιτούσαν τα παιδιά των πολυάριθμων Βουλγάρων υπαλλήλων, πολιτικών, δημοτικών, κοινοτικών και στρατιωτικών, καθώς και των εκ Βουλγαρίας εγκατασταθέντων οικογενειών. Ειδικότερα, τα σχολεία της Μέσης Εκπαίδευσης των πόλεων δέχτηκαν Βούλγαρους μαθητές από το εσωτερικό της Βουλγαρίας, ως επί των πλείστων ορφανά και απροστάτευτα, ώστε να παρουσιασθεί αυξημένος ο αριθμός των μαθητών. Επιπλέον, ιδρύθηκαν νυχτερινά σχολεία σχεδόν σε όλα τα χωριά με μεικτό ή αμιγή βουλγαρικό πληθυσμό. Σ' αυτά διδάσκονταν, φυσικά διαστρεβλωμένη, η βουλγαρική ιστορία και η (πατριδογνωσία) γεωγραφία.

Οι Βούλγαροι εφάρμοσαν, κατά κάποιο τρόπο, την εισήγηση του Μητροπολίτη Δράμας Αγαθαγγέλου, ο οποίος στα 1870 εισηγήθηκε την ιδέα της προσέλευσης των

¹⁹ Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών, *Η Βουλγαρική κατοχή στις Σέρρες 1941-44*, <http://www.serrelib.gr/boulgarikikatohi.html#top> (πρόσβαση στις 20/4/2019)

²⁰ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 91

²¹ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Βιώματα του Μακεδονικού Ζητήματος: Δοξάτο Δράμας 1912-1946*, Αθήνα 2014, σ. 207, στο εξής βλ. Ευ. Χατζηβασιλείου

Ελλήνων από την Ελλάδα και από τα νησιά για μόνιμη εγκατάσταση με σκοπό να αλλοιώσει την τότε δημογραφική σύνθεση του πληθυσμού, ώστε να ενισχύσει το ελληνικό στοιχείο.²²

Ως προς το προπαγανδιστικό περιεχόμενο της παρεχόμενης εκπαίδευσης είναι χαρακτηριστικό ότι αυξάνονταν ανά βδομάδα οι διδακτικές ώρες για τα μαθήματα της βουλγαρικής γλώσσας και λογοτεχνίας, της ιστορίας, της μουσικής και της γυμναστικής σε όλες τις τάξεις και τους τύπους των σχολείων. Παράλληλα, δινόταν μεγάλη σημασία στην οργάνωση χορωδιών σε κάθε σχολείο, μέσα από τις οποίες οι μαθητές θα διδάσκονταν βουλγαρικά τραγούδια, τον Εθνικό Ύμνο της Βουλγαρίας και τον ύμνο του Βασιλιά Μπόρις Γ'. Η φιλοσοφία των Βουλγάρων ήταν απλή: μέσα από τα τραγούδια, τα εμβατήρια και τους ύμνους, τα οποία μαθαίνονταν εύκολα και γρήγορα, διευκόλυναν την εκμάθηση της βουλγαρικής γλώσσας. Τέλος, τα παιδιά έπρεπε να επιδοθούν στην εκμάθηση μιας προσευχής « για τη μητέρα Βουλγαρία», η οποία θα επαγγέλλονταν καθημερινά, πριν την έναρξη των μαθημάτων χρησιμοποιώντας, έτσι, κατάλληλα τη θρησκευτική τους πίστη, ενδυναμώνοντας την πίστη τους στο βουλγαρικό κράτος.²³

Προς την ίδια προσηλυτιστική κατεύθυνση στόχευαν και άλλες ενέργειες του βουλγαρικού Υπουργείου, όπως αυτή που επιχειρούσε να επεκτείνει τη βασική εκπαίδευση στους αγράμματους «Βούλγαρους» των *νεοαπελευθερωμένων* περιοχών. Με εγκύκλιό του καλούσε τους δασκάλους να κάνουν διαλέξεις και ομιλίες, αλλά και να ωθήσουν τους ενήλικες στην αυτομόρφωση με ασκήσεις στον προφορικό και γραπτό λόγο, έτσι ώστε να εκπληρώσουν το χρέος τους προς την πνευματική ενοποίηση της Βουλγαρίας. Έτσι, κατά το σχολικό έτος 1941-42 πραγματοποιήθηκαν στα σχολεία θεατρικές παραστάσεις, σχολικές εορτές, διαλέξεις και βραδινά μαθήματα βουλγαρικής γλώσσας, γεωγραφίας και ιστορίας για ενήλικες. Αξίζει να σημειωθεί ότι σ' αυτά φοιτούσαν αρκετοί Έλληνες είτε υποχρεωτικά γιατί τους έστελναν οι εργοδότες τους, είτε αναγκαστικά γιατί θα είχαν έτσι την δυνατότητα να αποκτήσουν κάποια εργασία. Οι δάσκαλοι βοήθησαν, επίσης, στην ίδρυση λαϊκών αναγνωστηρίων. Τέτοια αναγνωστήρια είχαν δημιουργηθεί στην περιφέρεια της Ανατολικής

²² Π. Αμπεριάδης, ό.π., σ. 76

²³ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 89

Μακεδονίας και Θράκης, κατά το 1942, είκοσι στον αριθμό, με το σκεπτικό να δημιουργηθούν κι άλλα αργότερα.²⁴

Άλλο μέτρο στο οποίο προχώρησαν οι Βούλγαροι ήταν η κατάσχεση των ελληνικών βιβλίων, των αρχείων εφημερίδων και περιοδικών και η καταστροφή τους σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μη επιτρέπεται η κατασκευή χαρτοσακουλών από ελληνική εφημερίδα. Η ανακάλυψη ελληνικού εντύπου μετά τον σχετικό απαγορευτικό νόμο, συνεπάγονταν με επιβολή σκληρότατων κυρώσεων.²⁵ Από τις πρώτες κιόλας μέρες της κατοχής, υποχρεώθηκαν όλα τα ελληνικά σπίτια και καταστήματα να προμηθευτούν βουλγαρικές σημαίες και εικόνες της βασιλικής βουλγαρικής οικογένειας με την υποχρέωση να τις αναρτούν όποτε τους διέταζε η βουλγαρική αστυνομία.²⁶

Σε όλη τη βουλγαροκρατούμενη περιοχή, από 12 Μαΐου 1941, καθιερώθηκε η υποχρεωτική χρήση της βουλγαρικής γλώσσας τόσο στο γραπτό όσο και στο προφορικό λόγο. Στο πλαίσιο εφαρμογής του διατάγματος έγινε υποχρεωτική η εκμάθηση της βουλγαρικής γλώσσας για τους εργαζόμενους, ενώ οι καταστηματαρχες υποχρεώθηκαν να απευθύνονται στους πελάτες τους στα βουλγαρικά, πράγμα για το οποίο υπέγραψαν και υπεύθυνη δήλωση. Παράλληλα, απαγορεύτηκε με ποινή προστίμου η χρήση της ελληνικής γλώσσας.

Αξίζει να δούμε τις μαρτυρίες ορισμένων κατοίκων από διαφορετικές πόλεις για να γνωρίσουμε καλύτερα τις συνθήκες που επικρατούσαν εκείνη την εποχή. Ο κάτοικος Ξάνθης, Παναγιώτης Κυριακού, αναφέρει ότι: « *Εις τους Έλληνες απαγορεύεται να ομιλούν την ελληνική γλώσσα. Όταν εις Έλλην φωραθή ομιλών την ελληνικήν, συλλαμβάνεται από τον πρώτο χωροφύλακα, δέρεται και εγκλείεται εις το κρατητήριο, όπου υποχρεούται να πληρώσει χρηματικήν ποινήν*». Άλλος κάτοικος από τη Δράμα, ο Χαράλαμπος Κωνστ. Γιαρκαλπάκογλου κατέθεσε ότι : « *Πας Έλλην ομιλών την ελληνικήν συλλαμβάνεται και οδηγείται εις την αστυνομίαν, όπου κατ' αρχήν δέρεται ανηλεώς*».²⁷ Κάτω από αυτό το πνεύμα όλοι οι Έλληνες από τον Στρυμόνα και εντεύθεν ως την Δυτική Θράκη, κάτοικοι χωριών και πόλεων, τους απαγορεύονταν να ομιλούν

²⁴ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 98-99

²⁵ Κώστα Στολίγκα, *Με αίμα και δάκρυ-Απ' τη δοκιμασία της Αν. Μακεδονίας και Θράκης*, Αθήνα 2006, σ. 27, στο εξής βλ. Κ. Στολίγκα

²⁶ Φώτης Τριάρχης, *Βουλγαρική Κατοχή Και Σφαγές στην Μακεδονία*, Καβάλα 1970, σ. 20, στο εξής βλ. Φ. Τριάρχης

²⁷ Αθανάσιος Ι. Χρυσόχου, *Η κατοχή εν Μακεδονία- Οι Βούλγαροι εν Αν. Μακεδονία και Θράκη*, τεύχος Β', 1943-44, Θεσσαλονίκη 1951, σ. 101, στο εξής βλ. Αθ. Χρυσόχου, *Η Κατοχή*, τεύχ. Β'

την ελληνική γλώσσα. Στην πράξη όμως, καθώς άνω του 95% των κατοίκων δεν γνώριζαν ούτε μια λέξη βουλγαρική, η συνεννόηση επιτεύχθηκε με την χρήση της τουρκικής που τη γνώριζαν οι κάτοικοι της περιοχής, ιδιαίτερα οι πρόσφυγες από την Μικρά Ασία, Θράκη και Πόντο, καθώς και με τη ρωσική που τη γνώριζαν οι πρόσφυγες από τη Ρωσία, γιατί η βουλγαρική γλώσσα έχει πολλές ομοιότητες με τη ρωσική.²⁸

Οι Βούλγαροι προέβησαν ακόμα σε διάφορα περιοριστικά μέτρα με στόχο την ελαχιστοποίηση της παρουσίας της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού. Έτσι, με διάταγμα των πρώτων ημερών της κατάληψης τέθηκαν υπό στρατιωτικό έλεγχο οι βιβλιοθήκες, τα βιβλιοπωλεία και τα μουσεία. Επιπροσθέτως, απαγορεύτηκε η κατοχή και η χρήση ελληνικών ιστορικών βιβλίων και εντύπων, ακόμη και από ιδιωτικές βιβλιοθήκες. Τέλος, απαγορεύτηκε η λειτουργία των ελληνικών τυπογραφείων, των στοιχειοθετικών μηχανών και η χρήση ελληνικών γραφομηχανών και πολυγράφων. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι βουλγαρικές αρχές κατέσχεσαν από τα σπίτια των Ελλήνων όλες τις συσκευές ραδιοφώνου, ενώ απαγορεύτηκε η ακρόαση όλων πλην των βουλγαρικών, γερμανικών και ιταλικών σταθμών. Έτσι, πολλοί Έλληνες αναγκάστηκαν να βρουν καταφύγιο σε γερμανοκρατούμενο έδαφος.²⁹

Την επομένη χρονιά ιδρύθηκαν και εμφανίστηκαν στην κατεχόμενη περιοχή εθνικιστικές οργανώσεις που μετείχαν σε βουλγαρικές τελετές και εκδηλώσεις. Διαδίδονταν από αυτές, βουλγαρικοί χοροί και επινοούσαν εθνικούς ήρωες καταγόμενους από την Βουλγαρία. Επιπροσθέτως, εκπαιδευτικοί σύλλογοι και αναγνωστήρια ιδρύθηκαν σε διάφορες πόλεις, οργανώνοντας « προπαγανδιστικές βδομάδες» με ομιλίες και μουσικοφιλολογικές εσπερίδες. Επίσης, θεατρικά σχήματα από την Βουλγαρία και θεατρικές παραστάσεις πραγματοποιούνταν συχνά στις ελληνικές επαρχίες με σκοπό την αλλαγή της πολιτιστικής κληρονομιάς.³⁰ Η εμφάνιση μορφωτικού και καλλιτεχνικού έργου με εκδηλώσεις στις κατεχόμενες περιοχές προέβλεπε την προβολή βουλγαρικού χαρακτήρα της «Νέας Βουλγαρίας». Έτσι, οι Βούλγαροι προσπαθούσαν να προβάλλουν ότι ήταν ανέκαθεν σ' αυτές τις περιοχές και

²⁸ Π. Αμπεριάδης, ό.π., σ. 79

²⁹ Ξανθίππη Κοτζαγεώργη- Γεώργιος Καζαμίας, « Η βουλγαρική κατοχή στο Ν. Δράμας (1941-44) και οι συνέπειές της στον ελληνικό πληθυσμό», στα: Πρακτικά της Β' επιστημονικής συνάντησης, *Η Δράμα και η περιοχή της, Ιστορία και πολιτισμός, 18-22 Μαΐου 1994*, τ. Β', Δράμα 2000, σ. 739, στο εξής βλ. Ξ. Κοτζαγεώργη- Γ. Καζαμίας

³⁰ Αθ. Χρυσοχόου, *Η Κατοχή*, τεύχ. Β', ό.π., σ. 101

τους συνδέανε η κοινή καταγωγή, η ίδια θρησκεία, η ίδια γλώσσα, τα ίδια ήθη και έθιμα.³¹

Ένα άλλο μέτρο του φοβερού προγράμματος του εκβουλγαρισμού ήταν η αλλαγή ονομάτων, των πόλεων, των χωριών και των οδών. Πλατείες, ιδιωτικά καταστήματα και μουσεία απέκτησαν βουλγαρικές επιγραφές. Το ζαχαροπλαστείο έγινε *ζλατάρνιτσα*, το παντοπωλείο *μπακάλνιτσα*.³² Επίσης, βουλγαρικά ονόματα απέκτησαν και τα επίθετα των Ελλήνων οικογενειών με τις επιπρόσθετες καταλήξεις –οφ και -εφ.³³

Τα γρανάζια της βουλγαρικής προπαγάνδας ήταν τόσο δυνατά, ώστε ο οποιοσδήποτε ξένος επισκέπτης στην κατεχόμενη περιοχή, δεν άκουγε στην περιοχή ομιλούμενη άλλη γλώσσα εκτός από τη βουλγαρική. Επιπλέον, θα παρατηρούσε μόνο βουλγαρικές επιγραφές στους δρόμους και τα δημόσια κτήρια να κοσμούνται με βουλγαρικά εμβλήματα και βουλγαρικές σημαίες.³⁴ Οι Βούλγαροι, απαίτησαν επίσης από τους Έλληνες να αλλάξουν ακόμα και τις επιγραφές των ελληνικών τάφων και να τις αντικαταστήσουν με βουλγαρικές. Άλλοτε πάλι, τους ανάγκαζαν να τους εκκενώνουν για να ενταφιάζονται εκεί οι Βούλγαροι. Τέλος, όσοι αρνούσαν να βουλγαροποιηθούν, τους δίνονταν άλλος χώρος για να θάβουν τους νεκρούς τους.³⁵

1.2 Διωγμός της Ορθόδοξης Ελληνικής Εκκλησίας

Οι βουλγαρικές αρχές είχαν τον φόβο της ελληνικής Εκκλησίας μήπως συσπειρώσει τον ελληνικό λαό κατά των βουλγαρικών Αρχών. Γι' αυτό φρόντισαν ήδη από τις πρώτες μέρες της κατοχής να τεθούν υπό έλεγχο οι ναοί, ώστε να εμποδιστούν να γίνουν κέντρα αντιβουλγαρικής προπαγάνδας. Με το ίδιο σκεπτικό στις 22 Μαΐου ο Βούλγαρος στρατηγός Λούκας διέταξε την παρακολούθηση, από τη στρατιωτική αστυνομία, των κηρυγμάτων του ελληνικού κλήρου. Έπειτα προχώρησαν στη λήψη μέτρων, όπως στον αφελληνισμό της Εκκλησίας και προέβησαν στην απέλαση των Ελλήνων μητροπολιτών και αρκετών Ελλήνων ιερέων.³⁶ Πρωτίστως, εκτοπίστηκαν οι μητροπολίτες τους οποίους ειδοποίησαν ότι δεν δύνανται να ποιμάνουν στο εξής

³¹ Κ. Τσέκου, ό.π., *Η Βόρεια Ελλάδα υπό Βουλγαρική κατοχή 1941*

³² Κ. Στολίγκας, ό.π., σ. 27

³³ Γενικό Επιτελείο Στρατού, Δ/ση Ιστορίας Στρατού, *Αρχεία εθνικής αντίστασης (1941-1944)*, Αθήνα 1998, σ.263, στο εξής βλ. ΓΕΣ/ΔΙΣ

³⁴ Αθ. Χρυσόχοου, *Η Κατοχή*, τεύχ. Β', ό.π., σ. 101

³⁵ Κωνσταντίνος Σνώκ, *Η Σφαγή της Δράμας 1941*, Δράμα 1945, σ. 25, στο εξής βλ. Κ. Σνώκ

³⁶ Μνήμες και μαρτυρίες από το '40 και την κατοχή, ό.π., σ. 54

ελληνικούς ορθόδοξους πληθυσμούς κάτω από βουλγαρική διοίκηση. Όλοι απομακρύνθηκαν σε τακτή προθεσμία και η απομάκρυνσή τους έγινε αθόρυβα, και δεν παρατηρήθηκε περίπτωση βίας και κακομεταχείρισης. Περίπτωση βίας χρησιμοποιήθηκε μόνο για τον Μητροπολίτη Σιδηροκάστρου Σερρών. Ενώ, σε όλους επιτράπηκε να πάρουν μαζί τους τις αποσκευές τους.

Για την εκδίωξη, όμως, των απλών ιερέων οι Βούλγαροι κατέφυγαν σε βαρβαρότητες και βιαιοπραγίες. Οι Έλληνες ιερείς, πριν απελαθούν, κακοποιήθηκαν και ληστεύτηκαν, ενώ όσοι Έλληνες ιερείς παρέμειναν στην βουλγαροκρατούμενη περιοχή, καθ' όλη τη διάρκεια της κατοχής, κακομεταχειρίστηκαν, εξευτελίστηκαν, φυλακίστηκαν και πολλοί απ' αυτούς έχασαν την ζωή τους. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι Βούλγαροι ιδιαίτερο μίσος έδειξαν στους γηραιούς ιερείς, για τους οποίους υποψιάζονταν ότι πήραν μέρος εναντίον τους στον Μακεδονικό αγώνα. Στη συνέχεια στράφηκαν προς στους πρόσφυγες κληρικούς.³⁷

Εκκλησιαστικά, με την απόφαση της βουλγαρικής Συνόδου στις 29/4/1941, όλες οι κατεχόμενες περιοχές υπήχθησαν στις βουλγαρικές Μητροπόλεις Νευροκοπίου και Φιλιππουπόλεως και διοικούνταν από επιτρόπους, οι οποίοι, εγκαταστάθηκαν στα μέγαρα των ελληνικών Μητροπόλεων.³⁸ Η νέα εκκλησιαστική περιφέρεια Στρωμνίτσης-Δράμας που δημιουργήθηκε, περιελάμβανε μεταξύ άλλων τις ελληνικές μητροπόλεις Δράμας, Ζιχνών, Σιδηροκάστρου, Σερρών, Καβάλας και υπήχθη στη δικαιοδοσία του Βούλγαρου μητροπολίτη Νευροκοπίου.³⁹ Έτσι, η ελληνική Εκκλησία ενσωματώθηκε στην βουλγαρική Εξαρχία, επιβλήθηκε το βουλγαρικό εορτολόγιο, το βουλγαρικό τυπικό στις ακολουθίες και από το 1942 όλες οι ιερές ακολουθίες γίνονταν στη βουλγαρική γλώσσα. Να τονιστεί ότι, αρκετοί Βούλγαροι ιερείς, επέδειξαν ανάρμοστη συμπεριφορά προς το σχήμα, διαπράττοντας σωρεία παραβάσεων σε τυπικά και δογματικά ζητήματα. Πολλοί πάλι δε από αυτούς, εκμεταλλεύτηκαν οικονομικά τον ελληνικό λαό για την τέλεση των ιεροπραξιών. Παράλληλα, οι Βούλγαροι κληρικοί χρησιμοποιήθηκαν ως οι πιο θερμοί φορείς της εθνικιστικής προπαγάνδας, την οποία την προωθούσαν μέσα από τα κηρύγματά τους.⁴⁰

³⁷ Π. Αμπεριάδης, ό.π., σ. 82

³⁸ Έκθεσις των Καθηγητών Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης, *Η Μαύρη Βίβλος των βουλγαρικών εγκλημάτων εις την Αν. Μακεδονία και Δυτικήν Θράκη 1941-44*, Αθήνα 1945, σ. 18, στο εξής βλ. Πανεπιστημιακή Επιτροπή, *Μαύρη Βίβλος*

³⁹ Ξ. Κοτσαγεώργη- Γ. Καζαμιάς, ό.π., σ. 737

⁴⁰ ΙΕΕ, τ.16, ό.π., σ. 66

Μόνο λίγοι Έλληνες ιερείς, οι οποίοι γνώριζαν βουλγαρικά, παρέμειναν στη θέση τους λόγω έλλειψης Βουλγάρων ιερέων. Οι ιερείς αυτοί υποχρεώθηκαν να μνημονεύουν τον Βούλγαρο Έξαρχο της Κων/πολης, τη Βουλγαρική Βασιλική οικογένεια και να απέχουν από το κήρυγμα. Στη Δράμα, την Καβάλα και σε άλλες μεγάλες πόλεις επιτράπηκε αρχικά, σε ελάχιστους ναούς, η τέλεση των ακολουθιών στην ελληνική γλώσσα. Σταδιακά, όμως, είτε έκλεισαν, είτε μετατράπηκαν σε βουλγαρικούς, εκτός από αρκετούς ναούς των επαρχιών όπου οι ιεροπραξίες τελούνταν από τους παραμείναντες Έλληνες κληρικούς. Οι αρχές υποχρέωσαν ακόμη και τους περισσότερους ψάλτες να μάθουν ψάλλουν στα βουλγαρικά.⁴¹

Όπως ήταν φυσικό, οι Έλληνες της περιοχής στερήθηκαν την πνευματική καθοδήγηση από την Εκκλησία τους. Έτσι, εάν κάποιος πέθαινε, το περισσότερο που μπορούσε να γίνει ήταν να έρθει, αργά το βράδυ, ένας ελληνορθόδοξος παπάς για να του διαβάσει μια ευχή. Φυσικά, η σύλληψή του μπορούσε να επιφέρει τρομερές τιμωρίες. Επίσης, βαπτίσεις γίνονταν κρυφίως στα σπίτια των Ελλήνων όπου κι εκεί ο ορθόδοξος ιερέας τελούσε βιαστικά το μυστήριο.⁴²

Συνολικά εκτελέστηκαν ένδεκα ιερείς μόνο στην περιφέρεια της Δράμας, ενώ σε 58 ανέρχεται ο αριθμός των εκτελεσθέντων σε όλο το διάστημα της Βουλγαρικής κατοχής σε ολόκληρη την περιοχή της Αν. Μακεδονίας. Επιπροσθέτως, 63 κληρικοί απελάθηκαν στη Θεσσαλονίκη και ένα μεγάλο μέρος των εναπομεινάντων βασανίστηκε αγρίως.⁴³

Οι ελληνικές επιγραφές των ναών καλύφθηκαν ή καταστράφηκαν, ενώ οι επιγραφές των εικόνων αντικαταστάθηκαν με βουλγαρικές. Επιπλέον, ο Βουλγαρικός στρατός κατάσχεσε τα εκκλησιαστικά ταμεία και όλη την εκκλησιαστική περιουσία προς όφελος του βουλγαρικού κράτους. Κατάσχεσε επίσης, κειμήλια, χρυσά και αργυρά σκεύη, άμφια και βυζαντινές εικόνες, ενώ κατέστρεψαν και έκαψαν βιβλία, χειρόγραφα, ευαγγέλια και οτιδήποτε άλλο που θύμιζε την ελληνική γλώσσα.⁴⁴

Ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, ως γνώστης για την ανθελληνική προπαγάνδα και τα βίαια μέτρα των Βουλγάρων, διαμαρτυρήθηκε στην κατοχική κυβέρνηση Τσολάκογλου και στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Παράλληλα,

⁴¹ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 76

⁴² Ευ. Χατζηβασιλείου, ό.π., σ. 208

⁴³ Π. Αμπεριάδης, ό.π., σ. 83

⁴⁴ Πανεπιστημιακή Επιτροπή, *Μαύρη Βίβλος*, ό.π., σ. 18

αφού έλαβε τις σχετικές εκθέσεις των Μητροπολιτών και Ιερέων έστειλε επιστολή και στον πληρεξούσιο του Γ' Ράιχ για την Ελλάδα, Gunther Altenburg. Η επιστολή με ημερομηνία, Αθήνα 22 Ιανουαρίου 1942, τονίζει πως οι Βούλγαροι όχι μόνο δεν συμμορφώθηκαν σε προηγούμενες παρατηρήσεις των Γερμανών αλλά έκτοτε προέβησαν σε σκληρότερα, αντιχριστιανικά και απάνθρωπα μέτρα εναντίων των κατοίκων της Αν. Μακεδονίας και Θράκης. Η επιστολή συνεχίζει λέγοντας πως «... επιχειρείται υπό των Βουλγάρων η δια παντός τρόπου αλλοίωσης της εθνολογικής συνθέσεως της καταληφθείσης περιφέρειας...». ⁴⁵Σ' αυτήν την επιστολή, υπέβαλλαν έγγραφη διαμαρτυρία και οι κάτοικοι της Δράμας, της Ζίχνης και του Νευροκοπίου.

Γενικώς, στον τομέα της εκκλησίας η πολιτική των βουλγαρικών αρχών ήταν η χειρότερη δυνατή για στρατό Κατοχής και παραβίαζε κατάφωρα τη Σύμβαση της Χάγης του 1907 για το Δίκαιο του Πολέμου. Σύμφωνα με τη Σύμβαση, την οποία είχε αποδεχθεί και η Βουλγαρία, η θρησκευτική πίστη και η λατρεία των κατοίκων κατεχομένων λόγω πολέμου περιοχών πρέπει να γίνονται σεβαστές από τις αρχές Κατοχής. Η ίδια σύμβαση προβλέπει, επίσης, ότι η ιδιοκτησία των θρησκευτικών και φιλανθρωπικών ιδρυμάτων πρέπει να θεωρείται ιδιωτική, ενώ οποιαδήποτε καταστροφή τους απαγορεύεται και υπόκειται σε νομικές διαδικασίες ⁴⁶

⁴⁵ Μνήμες και μαρτυρίες από το '40 και την κατοχή, ό.π., σ. 56

⁴⁶ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 82, (πηγή: Δίκαιο και έθιμα του κατά ξηράν Πολέμου, Χάγη VI, Παράρτημα, Τμήμα III: Στρατιωτική εξουσία επί εδάφους εχθρικού κράτους, άρθρο 46, άρθρο 56. Για τα κείμενα των Συμβάσεων της Χάγης βλέπε στο Διαδίκτυο, στη Διεύθυνση : http://avalon.law.yale.edu/subject_menus/20th.asp)

1.3 .Τα τάγματα εργασίας

Οι Βουλγαρικές αρχές, προκειμένου να μεταβάλουν τον εθνολογικό χαρακτήρα της Αν. Μακεδονίας και Θράκης, προχώρησαν στην καταναγκαστική στρατολόγηση των ντόπιων δημιουργώντας την συγκρότηση των ταγμάτων εργασίας. Η μέθοδος αυτή εφαρμόστηκε για πρώτη φορά, στους Έλληνες της Αν. Μακεδονίας, κατά την δεύτερη βουλγαρική κατοχή του 1916-1918. Σύμφωνα με τις διαπιστώσεις του τότε Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού, περισσότεροι από 100.000 Έλληνες, άνδρες, γυναίκες και παιδιά, μεταφέρθηκαν στη Βουλγαρία και εξαναγκάστηκαν να κάνουν τη σκληρότερη χειρωνακτική εργασία, χωρίς κατάλληλη τροφή, στέγαση ή ρουχισμό. Ως επακόλουθο, πολλοί Έλληνες πέθαναν από τις κακουχίες.⁴⁷

Οι βουλγαρικές αρχές, έτσι και τώρα, κατά την τρίτη περίοδο της κατοχής, στρατολόγησαν πλήθος Ελλήνων στα περίφημα βουλγαρικά τάγματα εργασίας. Τα βουλγαρικά τάγματα ήταν ευρέως γνωστά στους Έλληνες με την κοινή ονομασία «ντουρντουβάκια» κι αυτοί που υπηρετούσαν σ' αυτά καλούνταν *ντουρντουβάκηδες*. Η λέξη *ντουρντουβάκι* αποτελεί ελληνοποιημένη παραφθορά της βουλγαρικής λέξης, *τρούντοβι βόιτσκι* (τάγμα εργασίας) ή προκύπτει από το παράγωγο της βουλγαρικής λέξης *τρούντ* (εργασία) σε *τρούντοβ βοϊνίκ* που σημαίνει φαντάρος αγγαρείας. Τέτοια τάγματα εργασίας είχαν οι Βούλγαροι πολλά, κατά το υπόδειγμα των γερμανικών ταγμάτων Τόντ. Οργανωμένα, λοιπόν, πάνω στα ναζιστικά πρότυπα με διάθρωση στρατιωτική, καθώς συγκροτούσαν σύνταγμα, τάγμα και λόχο, με διοικητές αξιωματικούς ή όργανα αφοσιωμένα στην Κυβέρνηση, αποτελούσαν τον φόβο και τον τρόμο των νέων της Αν. Μακεδονίας και Θράκης.⁴⁸

Μέσω των ταγμάτων αυτών, οι Έλληνες αναγκάστηκαν για μια ακόμη φορά να υποστούν την ταπείνωση της προσωπικής εργασίας στον κατακτητή, σε συνθήκες που συνιστούν παραβίαση του άρθρου 52 της Σύμβασης της Χάγης (iv, 1907) για το Δίκαιο του κατά ξηράν Πολέμου. Έτσι, την άνοιξη κάθε έτους της βουλγαρικής κατοχής πολλοί νέοι Έλληνες των κλάσεων 1941-42 και εξής, επιστρατεύονταν από το βουλγαρικό στρατό και στέλνονταν σιδηροδρομικώς έξω από τα ελληνικά σύνορα, κυρίως στη βουλγαροκρατούμενη Γιουγκοσλαβία (Κουμάνοβο), αλλά και στην ίδια

⁴⁷ Ευ. Χατζηβασιλείου, ό.π., σ. 174

⁴⁸ Κ. Στολίγκας, ό.π., σ. 162

την Βουλγαρία. Εκεί, οι Έλληνες, εργάζονταν για έξι ή οκτώ μήνες για την κατασκευή δρόμων, σιδηροδρόμων και άλλων στρατιωτικών έργων.⁴⁹

Στα τέλη του Ιουλίου 1941, οι Βουλγαρικές αρχές προσκάλεσαν όλους τους νέους της Αν. Μακεδονίας που είχαν γεννηθεί κατά τα έτη 1920-21, να παρουσιαστούν ενώπιον υγειονομικών επιτροπών, για εξέταση. Ο σκοπός ήταν να χρησιμοποιηθούν σε καταναγκαστική εργασία προς εκτέλεση έργων στρατιωτικής φύσεως. Αυτοί οι νέοι αποτελούσαν την κλάση του 1940 και 1941. Οι υγειονομικές επιτροπές που στήθηκαν δεν απέκλειαν κανέναν παρά όσους είχαν ελονοσία, μεταδιδόμενες ασθένειες, όπως τύφο, φυματίωση και αυτούς που κρίνονταν ως μη δυνάμενους εξαιτίας κάποιου σοβαρού τραυματισμού. Γενικώς, επιστρατεύονταν όλοι ελαχίστων περιπτώσεων εξαιρουμένων. Όσοι, πάλι, δεν κατόρθωσαν να διαφύγουν στην γερμανοκρατούμενη περιοχή προσεκλήθησαν την επόμενη χρονιά, τον Απρίλη του '43, και αποτέλεσαν την κλάση του '22. Συνάμα, από την ίδια χρονιά ξεκίνησε η κλήτευση ομήρων, κάθε ηλικίας, κυρίως λόγω αντιστασιακής δράσης ή απλά λόγω σχετικών καταγγελιών.⁵⁰

Οι προσκλήσεις ήταν ατομικές και όσοι τις λάμβαναν είχαν την υποχρέωση να υπογράψουν δήλωση ότι επιθυμούν να μεταβούν στη Βουλγαρία για εργασία. Όσοι Έλληνες δεν παρουσιάζονταν στις επιτροπές στρατολογίας και ελέγχου υποβάλλονταν αρχικώς στην καταβολή σημαντικού προστίμου, ύψους 5.000 λέβων και σε περίπτωση μη καταβολής τους δικάζονταν και καταδικάζονταν ερήμην.⁵¹ Δεν είναι ακριβής ο αριθμός των νέων που παρουσιάστηκαν στις προσκλήσεις του '42 και '43, ωστόσο, κατά μετρίους υπολογισμούς από τους νομούς Σερρών, Δράμας και Καβάλας αναχώρησαν για το εσωτερικό της Βουλγαρίας πάνω από 10.000 Έλληνες.⁵²

Οι επιστρατευμένοι έμεναν σε παραπήγματα που τα έχτιζαν οι ίδιοι, συχνά χωρίς ρούχα και παπούτσια. Εργάζονταν με ελάχιστη τροφή σε συνθήκες πολύωρης εργασίας στο ύπαιθρο και υφίσταντο κακοποιήσεις. Το ημερήσιο σιτηρέσιό τους ήταν, κατά πληροφορίες των ιδίων, 10 κουταλιές φασόλια χωρίς λάδι και 100 δράμια ψωμί. Παράλληλα, επιδέχονταν κακοποιήσεις, από τους Βούλγαρους επόπτες, οι οποίες σε πολλές περιπτώσεις ήταν ένα είδος τιμωρίας για τη σθεναρή αντίθεση των Ελλήνων να υποκύψουν στην έντονη εκβουλαριστική προπαγάνδα που τους ασκούσαν, για να

⁴⁹ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 63

⁵⁰ Σοφία Αυγέρη, «Ντουρντουβάκια: Έλληνες σε Βουλγαρικά Τάγματα Εργασίας 1941-44», Αθήνα 2012, σ. 4, στο εξής βλ. Σ. Αυγέρη

⁵¹ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 64

⁵² Κ. Στολίγκας, ό.π., σ. 164

μάθουν να μιλούν βουλγαρικά και να δηλώσουν ότι είναι Βούλγαροι. Το αποτέλεσμα ήταν πολλοί Έλληνες να χάσουν τη ζωή τους είτε από τις κακουχίες, είτε σε ατυχήματα στο διάστημα της υποχρεωτικής θητείας τους στα τάγματα εργασίας.⁵³

Τα τάγματα εργασίας πρωτοεμφανίστηκαν το 1938, στην στρατιωτική σχολή της Βουλγαρίας, και με βασιλικό διάταγμα Βούλγαροι αξιωματικοί ανέλαβαν την εκπαίδευση και τη διοίκησή τους. Επειδή ο βουλγαρικός στρατός αποδυναμώθηκε, βάση της συνθήκης του Νειγύ, η κυβέρνηση επικαλέστηκε την ανάγκη επάνδρωσής του με βοηθητικές υπηρεσίες, και έτσι δικαιολογούνταν η συγκρότηση και η στρατιωτική υπηρεσία σ' αυτά.⁵⁴

Έτσι και τώρα, τα νέα τα τάγματα εργασίας ήταν μονάδες πλήρους στρατιωτικής οργάνωσης με τη διαφορά ότι οι στρατεύσιμοι δεν έπαιρναν όπλο. Οι Έλληνες απασχολούνταν με το σπάσιμο πέτρας σε δρόμους, σε νταμάρια, σε εξόρυξη διαφόρων μεταλλευμάτων και κάρβουνου, σε σιδηροδρομικές γραμμές, στην ανέγερση στρατιωτικών κτιρίων, σε οχυρωματικά έργα και σε χτίσιμο βουλγαρικών σπιτιών. Οι «ντουρντουβάκηδες» ντύνονταν με βουλγαρικά στρατιωτικά είδη και σύμφωνα με τις διαβεβαιώσεις των βουλγαρικών αρχών σιτίζονταν σαν στρατιώτες, κάτι που στην πραγματικότητα δεν ίσχυε. Κάτω από την διαρκή επαγρύπνηση Βούλγαρων στρατιωτών, οι Έλληνες, κακοποιούνταν ποικιλοτρόπως. Ενίοτε, ο λοχαγός σταματούσε την δουλειά ή το φαγητό και διέταζε τους στρατεύσιμους μισή ώρα τροχάδην ή ασκήσεις βήματος χήνας μέσα στην ζέστη ή στο κρύο.⁵⁵

Η διάρκεια της υπηρεσίας δεν ήταν ίδια για όλους αλλά συνήθως κρατούσε για έξι μήνες. Οι άδειες συχνά εξαρτώνταν από την *καλή συμπεριφορά* αλλά και από τη δυνατότητα χρηματισμού που είχαν οι στρατεύσιμοι. Συγγενείς των Ελλήνων χρημάτιζαν τις επιτροπές στρατολόγησης, είτε για να έρθει με άδεια κάποιο συγγενικό τους πρόσωπο, είτε με στόχο την αποφυγή της στράτευσής του. Οι άδειες θέρους δίνονταν σταδιακά και πολλοί νέοι, κυρίως από την περιοχή των Σερρών, δεν επέστρεφαν πίσω μετά από τη λήξη της άδειάς τους. Οι μήνες, επίσης, θητείας δεν ήταν σταθεροί και κυμαίνονταν από έξι έως δυο χρόνια.⁵⁶

⁵³ Αλέξανδρος Σβώλος, *Για τη Μακεδονία τη Θράκη*, Αθήνα 2005, σ. 27-30, στο εξής βλ. Α. Σβώλος

⁵⁴ Σ. Αυγέρη, *ό.π.*, σ. 10

⁵⁵ Κ. Στολίγκας, *ό.π.*, σ. 164-165

⁵⁶ Σ. Αυγέρη, *ό.π.*, σ. 5

Ενώ τα τάγματα εργασίας απασχολούσαν τους νεαρούς Έλληνες σε ηλικία στράτευσης, η πολιτική επιστράτευση ανδρών με ατομικές προσκλήσεις περιλάμβανε άτομα ηλικίας μέχρι 60 ετών. Η επιλογή τους έμοιαζε περισσότερο να γίνεται ανάμεσα στα πιο δυναμικά και συνειδητοποιημένα μέλη των τοπικών κοινωνιών, με στόχο να καμφθεί η αντίσταση απέναντι στο καθεστώς. Τα άτομα αυτά μεταφέρονταν σε διάφορα σημεία εντός των συνόρων της Αν. Μακεδονίας και Θράκης για υποχρεωτική άμισθη εργασία σε δημόσια έργα. Οι συνθήκες διαβίωσης και εργασίας ήταν παρόμοιες με αυτές που επικρατούσαν στα τάγματα εργασίας. Περίπου 6.000 Έλληνες απ' όλη την βουλγαροκρατούμενη περιοχή κλήθηκαν, το 1942, σε ομάδες των 200, 400, και 900 ατόμων να δουλέψουν στη κατασκευή σιδηροδρομικών γραμμών, οδών, τεχνικών έργων και στην υλοτομία.⁵⁷ Παράλληλα, υπήρξαν περιπτώσεις ομηρίας στο εσωτερικό της Βουλγαρίας, οι οποίες είχαν όμως αποσπασματικό και όχι μαζικό χαρακτήρα. Επρόκειτο για γιατρούς, δικηγόρους και άλλα επιλεγμένα άτομα, από όσα δεν είχαν απελαθεί στην αρχή της κατοχικής περιόδου. Έτσι, πολλοί Έλληνες αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν στην γερμανοκρατούμενη περιοχή είτε για να γλυτώσουν τα τάγματα εργασίας, είτε να αποφύγουν το καθεστώς της ομηρίας.⁵⁸

Τέλος, πρέπει να τονιστεί ότι από τις αρχές κατοχής, αλλά και πολλούς Βούλγαρους ιδιώτες, επιβάλλονταν συστηματικά διαφόρων ειδών αγγαρείες σε όλους τους κατοίκους της υπαίθρου, ανεξαρτήτου φύλου. Αυτές περιλάμβαναν διάφορες εργασίες στις δημοτικές και δημόσιες υπηρεσίες, την οικοδόμηση οικιών για τους Βούλγαρους εποίκους, την κοπή ξύλων, τη σπορά και τον θερισμό των χωραφιών, προς όφελος των Βουλγάρων, και κάθε είδους άλλη εργασία που ήταν δυνατόν να εφευρεθεί για Βούλγαρους ιδιώτες και εκπροσώπους αρχών.⁵⁹ Από συνεντεύξεις Ελλήνων μαρτύρων υπήρξαν απλές έως και ακραίες-ανόητες μορφές αγγαρειών που επιβάλλονταν στον ντόπιο πληθυσμό. Οι Ελληνίδες χρησιμοποιούνταν πάγια ως καθαρίστριες τόσο για τα δημόσια κτίρια όσο και για τις κατοικίες των Βουλγάρων. Έλληνας κινδύνευσε να χάσει την ζωή του επειδή δεν βρήκε τσίπουρο για τον προύχοντα Βούλγαρο της περιοχής, ενώ κάποιοι άλλοι διατάχθηκαν, με σκοπό τον εμπαιγμό τους, στο κυνήγι ακριδών μες τα χωράφια.⁶⁰

⁵⁷ Ξ. Κοτσαγεώργη-Ζυμάρη, *ό.π.*, σ. 65

⁵⁸ Αθ. Χρυσοχόου, *Η Κατοχή*, τεύχ. Β', *ό.π.*, σ. 54-67

⁵⁹ Πανεπιστημιακή Επιτροπή, *Μαύρη Βίβλος*, *ό.π.*, σ. 36

⁶⁰ Ξ. Κοτσαγεώργη-Ζυμάρη, *ό.π.*, σ. 66

Ενδιαφέρουσα είναι η βουλγαρική άποψη για τον στρατό εργασίας. Πίστευαν ότι έπρεπε να οργανώσουν τις νεοαπελευθερωμένες περιοχές με τέτοιο τρόπο, διοικητικά και οικονομικά, αλλά και με νέες συγκοινωνιακές υποδομές, ώστε να ένωναν την νέα περιοχή με την παλιά Βουλγαρία. Επιθυμούσαν, παράλληλα, να αναπτύξουν το σιδηροδρομικό δίκτυο Θεσ/νίκης- Κων/πολης και να ανακατασκευάσουν γέφυρες και σιδηροδρομικές γραμμές. Να σημειωθεί ότι κατά την απόσυρση του ελληνικού στρατού πολλά έργα ανατινάχτηκαν για να μην εκμεταλλευτούν από τους εισβολείς. Επίσης, οι βουλγαρικές αρχές ήθελαν να οργανώσουν έργα ύδρευσης και αποχέτευσης στις μεγάλες πόλεις. Τόνιζαν, ότι σ' αυτό το πλαίσιο ανάπτυξης έπρεπε να ενταχθούν και να συμβάλλουν ενεργά τα τάγματα εργασίας γιατί ο τακτικός στρατός είχε αναλάβει το έργο της Κατοχής. Έτσι, λοιπόν, για τους Βούλγαρους ιστορικούς η περίοδος μέχρι το Σεπτέμβριο του 1944, αποτέλεσε μια περίοδο κατά την οποία η βουλγαρική βασιλική οικογένεια ανέκτησε εδάφη που της ανήκαν δικαιωματικά αλλά τα είχε απωλέσει λόγω της συμμετοχής της στο πλευρό των χαμένων του Α' παγκοσμίου πολέμου. Οπότε, η κάθε πολιτική της στα νεοαποκτηθέντα εδάφη στόχευε στην ανάπτυξή τους και στην καλύτερη σύνδεσή τους με τον κύριο κορμό της Παλιάς Βουλγαρίας. Το σύνθημά τους ήταν, λοιπόν, εργασία για τη Βουλγαρία.⁶¹

⁶¹ Σ. Αυγέρη, ό.π., σ. 10

1.4 Καταπιεστικά και οικονομικά μέτρα

Στο πλαίσιο της πολιτικής οικονομικού εκβουλαρισμού της περιοχής, απαραίτητη ήταν και η οικονομική εξόντωση του ελληνικού πληθυσμού. Αυτό επιχειρήθηκε συστηματικά με τη βαριά φορολογία και με τα μέτρα περιορισμού της οικονομικής δραστηριότητας των Ελλήνων. Εδώ αξίζει να τονιστεί ότι τα μέτρα δεν επέβλεπαν μόνο στις έντονες βουλγαρικές φιλοδοξίες, για εδαφική επέκταση, αλλά είχαν ταυτόχρονα μια τεράστια οικονομική σημασία για τη Βουλγαρία. Η παραγωγή ελαιών και λαδιού, θαλασσινού αλατιού και καπνού υψηλής ποιότητας, η δυνατότητα καλλιέργειας σιτηρών και κάθε είδους λαχανικών και φρούτων, και η δυνατότητα εκτεταμένης αλιείας και ανάπτυξης του εμπορίου, της ναυτιλίας και της βουλγαρικής ναυπηγικής, καθιστούσαν την περιοχή ένα « *Βουλγαρικό Ελντοράντο* ». ⁶² Έτσι, όλα τα οικονομικά μέτρα που λήφθηκαν από τις αρχές ήταν κατά των Ελλήνων, ενώ επιχειρήθηκε η οικονομική ανάκαμψη του Βουλγαρικού κράτους με τη Βουλγαρία να ακολουθεί την πολιτική της άμεσης οικονομικής ενσωμάτωσης της περιοχής.

Με την είσοδό τους, οι Βούλγαροι, άρχισαν να επιτάσσουν ότι παρήγαγε ο τόπος σε αγροτικό, κτηνοτροφικό και αλιευτικό προϊόν, προς όφελος του βουλγαρικού κράτους. Πρώτος στόχος, το ελαιόλαδο, ο καπνός υψηλής ποιότητας, όλα τα σιτηρά, καθώς επίσης τα φρούτα και τα λαχανικά. Απ' τα τέλη Απριλίου του 1941, παραρτήματα του Υπουργείου Οικονομικών και υποκαταστήματα της Βουλγαρικής Αγροτικής Συνεταιριστικής και Βουλγαρικής Εθνικής τράπεζας άνοιξαν σε όλες τις μεγάλες πόλεις. Στη συνέχεια ιδρύθηκαν φοροτεχνικές, ταμειακές και τελωνειακές υπηρεσίες. Δόθηκαν ευρύτερες εξουσίες στις τοπικές διοικήσεις για την επίλυση προβλημάτων που αφορούσαν την διαχείριση των εγκαταλελειμμένων γαιών και ιδιαίτερα την διανομή τους. Να σημειωθεί ότι η εγκατάσταση της Βουλγαρικής Διοίκησης στην περιοχή του Αιγαίου προκάλεσε τη δυσαρέσκεια του ελληνικού πληθυσμού. Ανεξάρτητα που η παράδοση των υπηρεσιών από την Ελληνική Διοίκηση έγινε και τελείωσε ειρηνικά, η στάση του πληθυσμού ήταν τελείως διαφορετική. Συγκεκριμένα, για την τήρηση της τάξης στην επαρχία Σερρών- Σιδηροκάστρου και Κάτω Νευροκοπίου, διατάχθηκε από τις αρχές, να κρατηθούν όμηροι από κάθε οικισμό για την ασφάλεια των διοικητικών και αστυνομικών αρχών. Ούτως ώστε για κάθε

⁶² ΙΕΕ, τ.16, ό.π., σ. 66

δολιοφθορά ή βίαιες ενέργειες, από τους ντόπιους, οι υπεύθυνοι θα τιμωρούνταν με την ποινή του θανάτου και οι όμηροι θα εκτελούνταν δια τουφεκισμού.⁶³

Από τις 6 έως τις 19 Ιουνίου 1941 όλοι οι ιδιώτες και οι επιχειρήσεις κλήθηκαν να δηλώσουν σε πρακτορεία της Εθνικής Τράπεζας της Βουλγαρίας και σε υποκαταστήματα της βουλγαρικής Αγροτικής και Συνεταιριστικής Τράπεζας πόσα χαρτονομίσματα από 100 δραχμές και πάνω κατείχαν μέχρι αυτή την ημερομηνία. Η δραχμή κηρύχθηκε άκυρη στις 19 Ιουνίου 1941 και οι κάτοικοι των κατεχομένων περιοχών υποχρεώθηκαν έπειτα να ανταλλάξουν τα ελληνικά χαρτονομίσματα που είχαν με λέβα. Στην ανταλλαγή, όμως, καταβαλλόταν μόνο το 60% της αξίας, ενώ για το υπόλοιπο δίνονταν κρατικές ομολογίες. Το ίδιο συνέβη και το 1943 κατά την απόσυρση του παλαιού βουλγαρικού νομίσματος και την αντικατάστασή του με καινούριο.⁶⁴

Αργότερα, στις 29 Ιουλίου 1941, με νόμο " για την υποχρεωτική απαλλοτρίωση των διαφόρων επιχειρήσεων κοινής ωφελείας στις νεοαπελευθερωθείσες χώρες ", δόθηκε το δικαίωμα στις δημόσιες υπηρεσίες και την τοπική αυτοδιοίκηση να απαλλοτριώνουν ιδιωτικές επιχειρήσεις όπως ηλεκτρικούς σταθμούς, αλευρόμυλους ορυχεία , λατομεία, τράπεζες, νοσοκομεία και φαρμακεία , οι οποίες χαρακτηρίζονταν ως κοινής ωφελείας. Ο χαρακτηρισμός αυτός δινόταν από επιτροπές που όριζαν οι κατά τόπους δήμαρχοι. Στους Έλληνες τεχνίτες και ελεύθερους επαγγελματίες τους επιβλήθηκε βαρύτατος φόρος επιτηδεύματος, ενώ θεσπίστηκε σύστημα ειδικών αδειών εργασίας. Η άρνηση χορήγησής τους χαρακτηριζόταν από πηγές της εποχής σαν "καταδίκη σε θάνατο από πείνα". Επιπροσθέτως, επιβλήθηκε μια σειρά φόρων τακτικών και έκτακτων που κάλυπταν όλες τις εκδηλώσεις της οικονομικής δραστηριότητας. Έτσι, καθιερώθηκε η φορολογία ακίνητης περιουσίας σε ποσοστό έως και 20% επί της αξίας του ακινήτου. Φόροι επιβλήθηκαν στις καρέκλες των καφενείων 10 λέβα ανά ώρα, 7 λέβα ανα κιλό στον καπνό, στα ζώα 20-40 λέβα κατά κεφαλή, 70 λέβα στους χοίρους και 10-20 λέβα στα πουλερικά. Εδώ αξίζει να τονιστεί ότι το ύψος των φόρων οριζόταν αυτεπάγγελτα από τις βουλγαρικές οικονομικές αρχές χωρίς προηγούμενη δήλωση φορολογουμένου, ο οποίος απλώς καλούνταν να πληρώσει το ποσό, χωρίς κανένα δικαίωμα προσφυγής. Οι εισπράκτορες πάλι πολλές φορές δεν έδιναν κανονική απόδειξη είσπραξης, με

⁶³ Π. Αμπεριάδης, ό.π., σ. 85

⁶⁴ Ξ. Κοτζαγεώργη- Γ. Καζαμίας, « Οι επιπτώσεις της Βουλγαρικής Κατοχής στον οικονομικό βίο της Ανατ. Μακεδονίας και της Θράκης», στο : *Η Βουλγαρική Κατοχή στην Αν. Μακεδονία και τη Θράκη 1941-1944*, ό.π., σ. 114

αποτέλεσμα να υποχρεωθούν σε κάποιες περιπτώσεις οι Έλληνες να καταβάλουν το ποσό ξανά. Η μη πληρωμή του φόρου εντός μηνός είχε αποτέλεσμα το διπλασιασμό του, και την επιβολή τόκου, και μετά έναν ακόμη μήνα, έβγαινε σε πλειστηριασμό η κινητή περιουσία του οφειλέτη.⁶⁵

Οι επικερδείς επιχειρήσεις υποχρεώθηκαν να προσλάβουν Βούλγαρους συνεταίρους που δεν ήταν συνήθως, παρά καμουφλαρισμένοι κομιτατζήδες. Οι πρωτότυποι αυτοί συνεταίροι ούτε κεφάλαια είχαν να καταθέσουν, ούτε την προσωπική τους εργασία ήταν διατεθειμένοι να προσφέρουν, αλλά είχαν την αξίωση να είναι μέτοχοι στα κέρδη τουλάχιστον κατά το ήμισυ. Έτσι, πολλοί Έλληνες επιχειρηματίες οδηγούνταν σε παραίτηση και οικειοποιούνταν την επιχείρηση οι Βούλγαροι συνεταίροι.⁶⁶

Το Βουλγαρικό Υπουργείο Επισιτισμού και Εργασίας, με την υπ' αριθμό 2202/30-5-41 και 2290/6-6-41 διαταγή του, συνιστούσε την απαγόρευση εκδόσεως νέων αδειών εξασκήσεως επαγγέλματος στους μόνιμους κατοίκους των «ενσωματοθέντων» εδαφών. Προβλεπόταν η έκδοση μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις και οι αιτήσεις που υποβάλλονταν εξετάζονταν από τριμελείς επιτροπές. Με άλλη διαταγή προβλέπονταν η χορήγηση αδειών μόνο σε πρόσωπα «έντιμα και νομιμόφρονα», στην ουσία τα πρόσωπα αυτά ήταν όσοι βουλγαρογράφονταν.⁶⁷ Αξιοσημείωτο είναι ότι όσοι βουλγαρογράφονταν, αποκτούσαν δηλαδή βουλγαρική υπηκοότητα, θα μπορούσαν να απολαμβάνουν τα προνόμια που τους παρείχε η Βουλγαρική Λέσχη Θεσσαλονίκης, αφού πρώτα γίνονταν μέλη της.⁶⁸

Οι Έλληνες έμποροι και επαγγελματίες, που παρέμειναν στην κατεχόμενη περιοχή αλλά δεν βουλγαρογράφτηκαν, υποχρεώθηκαν να καταβάλλουν τους φόρους από τη βουλγαρική νομοθεσία και επιπλέον αυτούς που προβλέπονταν και από την ελληνική, οι οποίοι εισπράττονταν από τις βουλγαρικές αρχές. Η λογική, προφανώς, ήταν ότι αφού οι άνθρωποι αυτοί ήθελαν να παραμείνουν Έλληνες, θα έπρεπε να πληρώνουν

⁶⁵ Ξ. Κοτζαγεώργη- Γ. Καζαμιάς, «*Η βουλγαρική κατοχή στο Ν. Δράμας (1941-44) και οι συνέπειές της στον ελληνικό πληθυσμό*», ό.π., σ. 741

⁶⁶ Κ. Σνωκ, ό.π., σ. 25

⁶⁷ Π. Αμπεριάδης, ό.π., σ. 85

⁶⁸ Η «Βουλγαρική Λέσχη» ιδρύθηκε τον Απρίλιο του 1941 στη Θεσσαλονίκη. Ο πραγματικός σκοπός της ήταν η διενέργεια προπαγάνδας, από την οποία θα προέκυπτε ότι στη Μακεδονία ως επί το πλείστον κατοικούσαν Βούλγαροι και έτσι να γινόταν η προσάρτησή της από τη Βουλγαρία. Έδρασε κυρίως στη Κεντρική και Δυτική Μακεδονία. Η Λέσχη, μεταξύ άλλων υποσχόταν στα μέλη της δωρεάν ιατρική περίθαλψη, την υποστήριξη της στις γερμανικές αρχές, την εύρεση εργασίας και τη χορήγηση αδειών ταξιδιού. Χρήστος Δ. Καρδαράς, *Η Βουλγαρική Προπαγάνδα στη Γερμανοκρατούμενη Μακεδονία: Βουλγαρική Λέσχη Θεσσαλονίκης 1941-1944*, Αθήνα 1997, σ. 21-29, στο εξής βλ. Χρ. Καρδαράς

και τους φόρους που προέβλεπε το ελληνικό κράτος. Επίσης, φόροι ή χρέη προς το δημόσιο που είχαν ήδη αποπληρωθεί τα προηγούμενα χρόνια, πριν το 1941, εισπράχθηκαν εκ νέου. Το 1943, σε μια προσπάθεια να επιταχυνθεί η μεταφορά του πλούτου στους εποίκους και η περιέλευση της οικονομίας της περιοχής σε βουλγαρικά χέρια, η πώληση ακίνητης και κινητής περιουσίας επιτρέπονταν μόνο σε Βούλγαρους αγοραστές. Οι Έλληνες δεν μπορούσαν να αγοράσουν παρά μόνο μπορούσαν να πουλήσουν σε εξευτελιστικές τιμές, και το έπρατταν όταν είχαν σκοπό να αναχωρήσουν από τον τόπο τους.⁶⁹

Όσοι από τους Έλληνες εμπόρους, βιοτέχνες, αρτοποιούς, υποδηματοποιούς και επαγγελματίες δεν εκπατρίστηκαν, τους αφαιρέθηκε η άδεια ασκήσεως του επαγγέλματός τους. Αυτοί που ήθελαν να αποκτήσουν νέα άδεια θα έπρεπε να αναμένουν από 4 έως 5 μήνες, ενώ θα δαπανούσαν πολλά χρήματα για την αμοιβή των δικηγόρων. Γενικώς, η άδεια ασκήσεως επαγγέλματος χορηγούνταν από τις βουλγαρικές αρχές σπανίως. Στους Έλληνες γιατρούς, συμβολαιογράφους και φαρμακοποιούς απαγορεύθηκε η άσκηση του επαγγέλματός τους, ενώ από τον Αύγουστο του 1942 υποχρεώθηκαν να καταθέσουν στις αρχές τα διπλώματά τους.⁷⁰

Οι Έλληνες αγρότες ήταν υποχρεωμένοι να καλλιεργούν τα χωράφια τα οποία είχαν παραχωρηθεί στους Βουλγάρους εποίκους και στο τέλος έπρεπε να βρουν χρήματα για να πληρώσουν τους φόρους των χωραφιών αυτών.⁷¹ Η παραγωγή που εγκαταλείφθηκε από τους Έλληνες που εκτοπίστηκαν ή εξαναγκάστηκαν σε μετανάστευση συλλέχθηκε από τις δημοτικές αρχές και παραδόθηκε στην Αγροτική και Συνεταιριστική Τράπεζα της Βουλγαρίας, με απόφαση του βουλγαρικού Υπουργικού Συμβουλίου. Οι παραγωγοί σιτηρών και άλλων γεωργικών προϊόντων υποχρεώνονταν να παραδίδουν στις βουλγαρικές αρχές ένα μεγάλο μέρος της σοδειάς τους. Ανάλογα με την ποσότητα παραγωγής και των μελών της οικογενείας, επιτρέπονταν να κρατήσουν από 36 έως 108 κιλά το χρόνο. Για τους ηλικιωμένους και τα παιδιά υπολογίζονταν μισή μερίδα. Οι Έλληνες αγρότες θέριζαν τα χωράφια τους υπό την επίβλεψη Βούλγαρων στρατιωτών και αγροφυλάκων, ενώ πλήρωναν για να αλωνίσουν με αλωνιστικές μηχανές, με παρακράτηση έως 16% . Για τα αλεστικά τους δικαιώματα κατέβαλλαν

⁶⁹ Ευ. Χατζηβασιλείου, ό.π., σ. 209-210

⁷⁰ Πανεπιστημιακή Επιτροπή, *Μαύρη Βίβλος*, ό.π., σ. 31

⁷¹ Σόλ. Γρηγοριάδη, ΙΣΕ, ό.π., σ. 166

έως και 14% αποκτώντας έτσι την ειδική άδεια για το άλεσμα που αφορούσε τα ίδια τους τα χωράφια.⁷²

Δυστυχώς για τους Έλληνες της Αν. Μακεδονίας, τα δεινά τους δεν περιορίστηκαν μόνο στα οικονομικά μέτρα. Ακολούθησαν ανείπωτες βαρβαρότητες σε βάρος τους με σκοπό την αναγκαστική εγκατάλειψη των εστιών τους. Για τον σκοπό αυτό χρησιμοποιήθηκαν πάμπολλα μέσα. Τρομοκρατικές μέθοδοι, βιασμοί γυναικών, ξυλοδαρμοί, απειλές προς τους κατοίκους, πυρπολήσεις χωριών και αρπαγή ιδιωτικής περιουσίας, και ομαδικές εκτελέσεις άρρενος πληθυσμού στην Καβάλα, στην Σέρρες και ιδιαίτερα στο νομό της Δράμας.⁷³ Σε άλλες περιπτώσεις οι ελληνικές αρχές είχαν πληροφορίες ότι η Βουλγαρική Λέσχη Θεσσαλονίκης έστελνε βουλγαρόφρονες Έλληνες υπηκόους από τις περιοχές της Φλώρινας, Έδεσσας, Γιαννιτσών και Κιλκίς στις βουλγαροκρατούμενες περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας για να προβούν σε λεηλασίες και σε άλλες ωμότητες σε βάρος του ελληνικού στοιχείου. Γενικά, η Βουλγαρική Λέσχη με κάθε τρόπο καλλιεργούσε το μίσος των βουλγαροφρόνων κατά του ελληνικού στοιχείου.⁷⁴

Φυσικά, τα μέτρα κατατρομοκρατήσεως εφαρμόστηκαν από τις πρώτες κιόλας μέρες της κατοχής από τους Βούλγαρους. Καθημερινώς γίνονταν έρευνες στα σπίτια των Ελλήνων με το πρόσχημα ανεύρεσης πολεμικού υλικού. Βέβαια, τα περισσότερα σπίτια πλήρωναν κατά κάποιο τρόπο τις έρευνες αυτές, διότι ήταν πρόσφατη η επιστροφή των πολεμιστών της Αλβανίας και της Μακεδονίας οι οποίοι κατείχαν ακόμη διάφορα στρατιωτικά είδη. Ξυλοδαρμός, φυλάκιση και χρηματικό πρόστιμο ήταν η συνέπεια της ανευρέσεως μιας στρατιωτικής караβάνας ή μιας «γκέτας». Η ποινή ήταν μεγαλύτερη για ένα χιτώνιο και έφτανε μέχρι στρατοδικείο για μια κενή παλάσκα.

Δεν ήταν όμως αποκλειστικός σκοπός των ερευνών αυτών η ανακάλυψη στρατιωτικών ειδών. Οι Βούλγαροι απέβλεπαν περισσότερο στην διαρπαγή ορισμένων ειδών οικιακής χρήσεως και ιδίως ειδών ιματισμού. Τρέφοντας μια ιδιαίτερη προτίμηση στα μεταξωτά, επιδίδονταν σε πραγματική κλοπή. Υπό την απειλή των

⁷² Ξ. Κοτζαγεώργη- Γ. Α. Καζαμίας, «Οι επιπτώσεις της Βουλγαρικής Κατοχής στον οικονομικό βίο της Ανατ. Μακεδονίας και της Θράκης», στο : *Η Βουλγαρική Κατοχή στην Αν. Μακεδονία και τη Θράκη 1941-1944*, ό.π., σ. 127

⁷³ Παρμενιώνας Ι. Παπαθανασίου, *Για τον ελληνικό βορρά, Μακεδονία 1941-44, εθνική αντίσταση και τραγωδία*, τ.1 , Αθήνα 1997, σ. 71, στο εξής βλ. Παρμ. Παπαθανασίου

⁷⁴ Χρ. Καρδαράς, ό.π., σ. 36

όπλων εξαφανίστηκαν προίκες ολόκληρες, ενώ σερβίτσια και άλλα σκεύη θεωρούνταν πολεμική λεία και αρπάζονταν για να λάβουν την πώλησή τους προς την Βουλγαρία. Ως πολεμική λεία χαρακτηρίζονταν τα πιάνια, οι ραπτομηχανές και τα ραδιόφωνα, τα οποία φορτώνονταν σε καμιόνια και στα κάρα και στέλνονταν για να πλουτίσουν το νοικοκυριό των Βούλγαρων σπιτιών. Ο νόμος του ισχυρού, ο νόμος της βίας εφαρμόζονταν με απαράμιλλο ζήλο και με αφάνταστη σκληρότητα.⁷⁵

Πρέπει, επίσης, να τονιστεί ότι οι Βούλγαροι ασκούσαν αφόρητες πιέσεις στους πολίτες προκειμένου να αποκτήσουν την βουλγαρική υπηκοότητα. Χρησιμοποιώντας το αίσθημα της πείνας, προέτρεπαν τους κατοίκους να γραφτούν Βούλγαροι για να έχουν άφθονο ψωμί και κρέας. Όσοι Έλληνες αρνούνταν, αποκλείονταν από τις διανομές τροφίμων που είχαν καθιερωθεί για τους βουλγαρόφωνους και Βούλγαρους εποίκους, με αποτέλεσμα ένα μεγάλο μέρος του ντόπιου πληθυσμού να ντύνεται άθλια και να λιμοκτονεί. Συγκεκριμένα, οι Βούλγαροι έποικοι είχαν ένα ερυθρό δελτίο που δικαιούνταν 300 γραμ. σταρένιο ψωμί κατά άτομο την ημέρα, ενώ για τους ντόπιους Έλληνες, που είχαν λευκό δελτίο με την αναγραφή αλλοεθνείς, δικαιούνταν 200 γραμ. καλαμποκίσιο. Η ίδια διάκριση εφαρμόστηκε και σε άλλα προϊόντα. Λάδι μοιράστηκε μόνο 2 φορές στην διάρκεια της κατοχής, ενώ στους ελαιοπαραγωγούς τους επιτρέπονταν να έχουν 10 κιλά ελιές και 1 κιλό λάδι ανά άτομο το χρόνο. Γάλα, κριθάρι και μέλι δεν μοιράζονταν, καθώς αγοράζονταν αποκλειστικά από το βουλγαρικό μονοπώλιο. Σπανίως γίνονταν η διανομή ρυζιού, ζάχαρης, οσπρίων και πατάτας. Τέλος, απαγορευόταν η διατήρηση αποθεμάτων τροφίμων πάνω από ένα κιλό ανά είδος.⁷⁶

⁷⁵ Κ. Στολίγκα, ό.π., σ. 25

⁷⁶ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 68

1.5 Ο βουλγαρικός τύπος και ο εποικισμός της περιοχής

Πριν αναφερθούμε στον εποικισμό της Αν. Μακεδονίας με Βούλγαρους, αξίζει να αναφέρουμε ότι η εγκατάσταση ατόμων βουλγαρικής καταγωγής στην Αν. Μακεδονία και τη Θράκη άρχισε ταυτόχρονα με την εισβολή των βουλγαρικών στρατευμάτων. Επρόκειτο καταρχήν για τους Βούλγαρους πολιτικούς υπαλλήλους και τις οικογένειές τους. Ακολουθώντας κυριολεκτικά τον βουλγαρικό στρατό κατέφθασαν στην περιοχή, μαζί μ' αυτούς, και οι πρώτοι Βούλγαροι μετανάστες οι οποίοι ήταν κυρίως πρόσφυγες που είχαν ανταλλαγή με την συνθήκη του Νεϊγύ. Οι έποικοι αυτοί, είχαν χαρακτήρα τυχοδιωκτικό και κερδοσκοπικό, και πολλοί εξ αυτών ήταν παλαιοί κομιτατζήδες που έδρασαν κατά το παρελθόν στην Αν Μακεδονία.⁷⁷

Όταν αργότερα απαγορεύτηκε από τις βουλγαρικές αρχές η λειτουργία των ελληνικών τυπογραφείων, των στοιχειοθετικών μηχανών και η χρήση ελληνικών γραφομηχανών και πολυγράφων. Στην κατεχόμενη περιοχή κυκλοφορούσαν μόνο βουλγαρικές εφημερίδες της Σόφιας και ορισμένες που εκδίδονταν στην Αν. Μακεδονία και Θράκη. Τότε, ο Βουλγαρικός τύπος δια των άρθρων του, προσπαθούσε μετά μανίας να αποδείξει την ύπαρξη βουλγαρικού στοιχείου στις κατεχόμενες ελληνικές περιοχές. Παράλληλα, βουλγαρικές εφημερίδες έκαναν έκκληση προς των βουλγαρικό λαό να κατέβει από το εσωτερικό της Βουλγαρίας και να αποικήσει στην Αν. Μακεδονία (και Θράκη). Μ' αυτό το σκοπό θα πετύχαιναν αλλοίωση της εθνολογικής σύνθεσης. Έτσι, περίπου 100.000 εθελοντές έποικοι κατοίκησαν στις εύφορες πεδιάδες της Μακεδονίας. Αυτοί ήταν άνθρωποι φτωχοί που κατέβηκαν με κατακτητική διάθεση για να εκμεταλλευτούν την κατάσταση του τόπου. Οι βουλγαρικές αρχές τους στέγασαν σε επιταγμένα σπίτια των ντόπιων Ελλήνων δίνοντάς τους και τα γονιμότερα χωράφια. Σκοπός ήταν να μείνουν μόνιμα στις νέες κατακτημένες περιοχές.⁷⁸ Να σημειωθεί ότι η κίνηση πολυαριθμών νεοεγκατασταθέντων Βουλγάρων εποίκων, έδινε την εντύπωση στον επισκέπτη ότι η περιοχή κατοικούνταν μόνο από Βούλγαρους.

Η βουλγαρική κυβέρνηση για να δελεάσει τους "παλαιούς" Βούλγαρους, που κατοικούσαν στην κατεχόμενη περιοχή, πριν την συνθήκη του Νεϊγύ, εξέδωσε στις 20 Ιουνίου 1941 νόμο που παραχωρούσε κίνητρα για τον επαναπατρισμό τους. Σ' αυτούς

⁷⁷ ΙΕΕ, τ.16, ό.π., σ. 68

⁷⁸ Σόλ. Γρηγοριάδης, ΙΣΕ, ό.π., σ. 166

που επιθυμούσαν να επαναπατρισθούν τους παραχωρούνταν σπίτια και κτήματα, από την αξία των οποίων τα 35% ήταν δωρεά του Κράτους, τα δε 65% οφειλή άτοκη εξοφλητέα σε 15 χρόνια. Οι δόσεις θα άρχιζαν να καταβάλλονται από το 1944. Το Βουλγαρικό κράτος θεωρούσε την περιοχή ως καθαρή επαρχία και όχι σαν κατεχόμενη χώρα. Έτσι, το πρόγραμμα επανεγκατάστασης εποίκων στην περιοχή προέβλεπε την τελική σύνθεση του πληθυσμού, όπου το Βουλγαρικό στοιχείο θα αποτελούσε πλειοψηφία. Ως τόπος επανεγκατάστασης για την Αν. Μακεδονία προκρίθηκαν οι περιοχές Καβάλας, Χρυσούπολης, Δράμας, Ζίχνης, Σερρών και Σιδηροκάστρου. Οι έποικοι, θα κατοικούσαν μόνο στις πόλεις και στις πεδινές περιοχές και καθόλου οι ορεινές.⁷⁹

Στα ελληνικά χωριά, των πεδινών περιοχών, τα μέτρα του εποίκισμού ήταν εντονότερα. Οι έποικοι αφού αποβιβάζονταν στους διάφορους σιδηροδρομικούς σταθμούς μεταφέρονταν στα χωριά του προορισμού τους με τα μέσα των Ελλήνων χωρικών. Οι βουλγαρικές αρχές, κατόπιν διαταγής, κατέλαβαν τις οικίες των Ελλήνων εξ' ολοκλήρου ή εν μέρει προκειμένου να κατοικήσουν σ' αυτά οι έποικοι. Φυσικά δεν λήφθηκε καμιά μέριμνα για τους εκδιωκόμενους Έλληνες, με αποτέλεσμα πολλοί εξ αυτών να στοιβάζονται σε συγγενικά σπίτια και να ζουν ανά τέσσερις οικογένειες σ' ένα δωμάτιο, είτε μετέτρεπαν τους στάβλους τους σε τόπους κατοικίας. Άλλοτε πάλι, οι ελληνικές οικογένειες, υποχρεούνταν από τις κατοχικές αρχές να χτίσουν νέα σπίτια για τους έποικους με δικά τους έξοδα και προσωπική εργασία. Έτσι, πολλοί Έλληνες μετακόμιζαν σε άλλα χωριά της γερμανοκρατούμενης Ελλάδας, προκειμένου να εξασφαλίσουν νέα στέγη γι' αυτούς, αποφεύγοντας και την ταπεινωτική εργασία.

Ύστερα ακολούθησε για τους επήλυδες Βούλγαρους η διανομή γεωργικών εκτάσεων. Οι βουλγαρικές αρχές φρόντισαν να δώσουν τα ευφορότερα χωράφια της περιοχής στους έποικους, ενώ για τους Έλληνες έμειναν οι άγονες εκτάσεις για καλλιέργεια. Έτσι, ο έποικοι κατείχαν από 30 έως 50 στρέμματα εύφορης γης, ενώ οι Έλληνες κρατούσαν μεταξύ 6 έως 10 στρέμματα άγονης γης. Στη συνέχεια, οι αρχές υποχρέωσαν τους Έλληνες αγρότες να καλλιεργήσουν και να σπείρουν τις γόνιμες γαίες υπέρ των Βούλγαρων εποίκων αλλά και να παραχωρήσουν σ' αυτούς μερικά ζώα. Για παράδειγμα, εκ της κοινότητας Πύργων Δράμας, επιτάχθηκαν για τις ανάγκες του βουλγαρικού στρατού και των Βούλγαρων εποίκων, στα τρία έτη της κατοχής, βόδια,

⁷⁹ Π. Αμπεριάδης, ό.π., σ. 96

αγελάδες και μόσχοι 100, ημιόνοι 10, όνοι 15, αιγοπρόβατα 2000, χοίροι 25 και 500 όρνιθες.⁸⁰ Αξιοσημείωτο είναι ότι ένας Έλληνας κάτοικος της περιοχής μπορούσε να αποφύγει την εφαρμογή αυτών των μέτρων και να απολαύσει προνομιακές παροχές εάν «βουλγαρογραφόταν». Εάν δηλαδή δήλωνε ότι ήταν βουλγαρικής εθνικότητας, άλλαζε το όνομά του ώστε να αποκτήσει βουλγαρική κατάληξη, και συμπεριφερόταν αναλόγως. Στο πλαίσιο αυτό, της ισοπεδωτικής, οικονομικής και τελικά και φυσικής βίας, εκπλήσσει το πόσο λίγοι υπήρξαν οι κάτοικοι της Αν. Μακεδονίας που δέχθηκαν να βουλγαρογραφούν.⁸¹

Στο βουλγαρικό πρόγραμμα εποικισμού εφαρμόστηκε δριμύτατη προπαγάνδα. Η βουλγαρική κυβέρνηση δια του γερμανικού και βουλγαρικού τύπου υποστήριζε ότι επαναπατρίζονταν στις περιοχές όλοι Βούλγαροι πρόσφυγες από το 1913 και εφεξής. Στην ουσία, όμως, οι εγκαθιστάμενοι στις ελληνικές περιουσίες Βούλγαροι κατάγονταν από το εσωτερικό της Βουλγαρίας και ανήκαν κατά κανόνα στην τάξη των ακτημόνων, ανέργων και αστέγων.⁸² Αρχικώς, ο κύριος σκοπός του βουλγαρικού εποικισμού της περιοχής είχε πολιτικό-εθνικό χαρακτήρα. Συνίστατο, φυσικά, στην αλλοίωση της εθνολογικής σύνθεσης της περιοχής και στην πλήρωση με βουλγαρικό στοιχείο του δημογραφικού κενού που οι ίδιοι οι Βούλγαροι δημιούργησαν.⁸³ Δια συντάξεως απογραφικών πινάκων, ψευδούς περιεχομένου, απέστειλλαν προς την Βουλγαρική Λέσχη Θεσσαλονίκης και στις κατά τόπους γερμανικές αρχές προσπαθώντας να εμφανίσουν τον πληθυσμό της Μακεδονίας κατά μεγάλη πλειοψηφία βουλγαρικό.⁸⁴

Σταδιακά, όμως, ο εποικισμός προτάθηκε και για οικονομικούς λόγους. Αφενός, γιατί οι ίδιοι οι Βούλγαροι παραδέχονταν ότι έπρεπε να αραιώσουν το έδαφος της παλαιάς Βουλγαρίας από 300.00 περίπου άστεγους και ρακένδυτους Βούλγαρους. Αφετέρου, γιατί με τον άμεσο και έμμεσο εκτοπισμό των Ελλήνων κατοίκων έμειναν στην περιοχή μεγάλες εκτάσεις ακαλλιέργητης εύφορης γης, ενώ έλειπε το απαραίτητο έμψυχο υλικό για την εκμετάλλευσή τους, την οποία το βουλγαρικό κράτος επιθυμούσε διακαώς.⁸⁵

Γι' αυτό η βουλγαρική κυβέρνηση ενθάρρυνε την εγκατάσταση Βουλγάρων υπαλλήλων στην περιοχή. Η εκδιδόμενη εφημερίδα «Ζορά» της Σόφιας, με τίτλο: «*Η*

⁸⁰ Πανεπιστημιακή Επιτροπή, *Μαύρη Βίβλος*, ό.π., σ. 32

⁸¹ Ευ. Χατζηβασιλείου, ό.π., σ. 213

⁸² Αθ. Χρυσόχοου, *Η Κατοχή*, τεύχ. Β', ό.π., σ. 81

⁸³ Ξ. Κοτσαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 168

⁸⁴ Παρμ. Παπαθανασίου, ό.π., σ. 70

⁸⁵ Ξ. Κοτσαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 171

παραχώρηση κλήρων γης στην περιοχή του Αιγαίου επεκτείνεται και επί των άλλων δημοσίων υπαλλήλων» έγραφε ότι με ειδική διαταγή, του υπουργικού συμβουλίου, παραχωρούνταν κλήροι γης σε όλους τους κοινοτικούς υπαλλήλους και επί άλλων κατωτέρω υπαλλήλων του κράτους. Επίσης, δικαίωμα απόκτησης καλλιεργήσιμης γης είχαν πλέον οι ιερείς, ο δασοφύλακες και οι πάντες που ανήκαν στην δικαιοδοσία του υπουργείου δημοσίων έργων.⁸⁶

Επιπροσθέτως, απόσπασμα άρθρου από την εφημερίδα «Νόβο Βέτσερ» (Νέα Εσπέρα) της Σόφιας, υπό τον τίτλο « Το Αιγαίο χαίρεται», στις 7 Νοεμβρίου 1941, καλεί τους Βούλγαρους να εποικίσουν στην νεοαπελευθερωθείσα περιοχή. Η εφημερίδα, αρχικώς, προβάλλει το αίσθημα και την χαρά του επαναπατρισμού των παλαιών Βουλγάρων στις εστίες τους. Έπειτα, συνεχίζει με γλαφυρό τρόπο να παρουσιάζει την "πατρική" αγάπη της βουλγαρικής κυβέρνησης η οποία αναλαμβάνει την εγκατάσταση των εποικιζόμενων. Όπως γράφει το άρθρο, αυτοί θα μεταφέρονταν δωρεάν, μαζί με τα υπάρχοντά τους, στις εύφορες εκτάσεις του Αιγαίου απολαμβάνοντας πολλά προνόμια αποκτώντας έτσι έντονη οικονομική ανάπτυξη και ευημερία.⁸⁷

Άλλη μια ομάδα που αποίκισε σταδιακά, αλλά αποσπασματικά την περιοχή ήταν Βούλγαροι έμποροι και επαγγελματίες. Οι περισσότεροι από αυτούς ήταν έφεδροι αξιωματικοί και υπαξιωματικοί που πήραν μέρος σε απελευθερωτικούς πολέμους της Βουλγαρίας και η εγκατάστασή τους ενθαρρυνόταν από τις αρχές, καθώς θεωρούνταν ότι θα απέβαιναν οι ισχυρότεροι φορείς και διαδηλωτές της βουλγαρικής εθνικής ιδέας. Πολλοί από αυτούς είχαν ήδη εγκατασταθεί, μέχρι το Σεπτέμβριο του 1941, στις διάφορες πόλεις της Αν. Μακεδονίας. Ήρθαν στην περιοχή με το όραμα του εύκολου και γρήγορου πλουτισμού αποκτώντας έτσι το όνομα του «τοκογλύφου» και του «αισχροκερδή».⁸⁸ Συνολικά, σύμφωνα με υπολογισμούς Βούλγαρων επισήμων, σκοπός ήταν να εγκατασταθούν στις βουλγαροκρατούμενες περιοχές περίπου 250.000 Βούλγαροι έποικοι. Καταλαβαίνει κανείς τι σημαίνει αυτό όταν ο τότε πληθυσμός της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης ανέρχονταν στις 700 περίπου χιλιάδες Έλληνες.⁸⁹

⁸⁶ Αθ. Χρυσόχοου, *Η Κατοχή*, τεύχ. Β', ό.π., σ. 81

⁸⁷ Πανεπιστημιακή Επιτροπή, *Μαύρη Βίβλος*, ό.π., σ. 120

⁸⁸ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 170

⁸⁹ Φ. Τριάρχης, ό.π., σ. 266

Όπως προαναφέραμε, ο σκοπός της βουλγαρική Κυβέρνησης ήταν να αναπτυχθεί οικονομικά δια της αγροτικής οικονομίας. Έτσι, κατέβαλε κάποιες προσπάθειες για έναν οργανωμένο και ομαλό εποικισμό κατάλληλων για αγροτικές εργασίες βουλγαρικών οικογενειών. Γι' αυτό, θεσπίστηκε νόμος από την βουλγαρική κυβέρνηση ο οποίος προέβλεπε εντοπισμό, σχεδιασμό και τεμαχισμό της καλλιεργήσιμης ελεύθερης γης από τη Διεύθυνση Κρατικών Γαιών. Μεταξύ άλλων ο νόμος προέβλεπε την εγκατάσταση των εποίκων και απόκτηση τίτλων κυριότητας των περιουσιών από τους αντίστοιχους δημάρχους. Επέβλεπε, επίσης, προς την μεταφορά των εποίκων, των ζώων και του νοικοκυριού τους σιδηροδρομικώς με δαπάνες της Διεύθυνσης Κρατικών Χρεών. Τέλος, ο νόμος τους εξασφάλιζε και την διατροφή τους. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο οποιοσδήποτε μπορούσε να αποδείξει, στις επιτροπές που συστάθηκαν για τον εποικισμό, ότι είχε αγνά εθνικά αισθήματα, μεγάλη οικογένεια και ήταν καλός αγρότης είχε όλες τις προοπτικές να γίνει δεκτός πολύ σύντομα για εποικισμό. Αντίθετα, άγαμοι ή παντρεμένοι χωρίς παιδιά και άτομα ακατάλληλα για αγροτικές εργασίες δεν στέλνονταν στην περιοχή. Οι υπόλοιποι, εφόσον η αίτησή τους γινόταν δεχτή έπρεπε να εγκαταλείψουν την Βουλγαρία μέσα σε δεκαπέντε μέρες.⁹⁰

Παρ' όλα αυτά επειδή οι περισσότεροι έποικοι ήταν εξαθλιωμένοι Βούλγαροι που ήλθαν στην περιοχή εμπνεόμενοι από καιροσκοπισμό ή είχαν επιστρατευτεί από τη βουλγαρική κυβέρνηση, η εγκατάστασή τους ήταν προσωρινή. Στο δεύτερο μισό του 1943 και αρχές του 1944 εκδηλώθηκε κύμα επιστροφής πολλών από αυτούς στις παλαιές τους εστίες. Η ολοκληρωτική, όμως, και οριστική έξοδος των 100.000 περίπου Βουλγάρων εποίκων σημειώθηκε κατά τη διάρκεια του Αυγούστου- Σεπτεμβρίου 1944.⁹¹

⁹⁰ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 174-175

⁹¹ ΙΕΕ, τ.16, ό.π., σ. 68

Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Ο ΕΚΒΟΥΛΓΑΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ- Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΝΑ ΝΟΜΟ

2.1 Νομός Δράμας

Αμέσως μετά την συνθηκολόγηση των Ελληνικών δυνάμεων που υπεράσπιζαν τα οχυρά της γραμμής Μεταξά, τα γερμανικά στρατεύματα κατέλαβαν αστραπιαία την Ανατολική Μακεδονία. Γεγονός ήταν πως οι Γερμανοί σεβάστηκαν τις ελληνικές πολιτικές, δικαστικές και αστυνομικές αρχές του τόπου επιτρέποντάς τες να ασκούν τα καθήκοντά τους. Έδειξαν κατά κάποιο τρόπο καλή διαγωγή προς τους Έλληνες στρατιωτικούς αιχμαλώτους και προς τους κατοίκους. Κι αυτό οφείλονταν στο γεγονός ότι οι ηρωισμοί των Ελλήνων είχαν προκαλέσει τον θαυμασμό των Γερμανών.

Στη Δράμα, από τις πρώτες μέρες η γερμανική στρατιωτική διοίκηση εξέδωσε δυο ανακοινώσεις οι οποίες τοιχοκολλήθηκαν στην πόλη, στις κωμοπόλεις και στα χωριά. Στην πρώτη διακηρύσσονταν ο φιλελληνισμός των Γερμανών και η δικαιολογία ότι ήλθαν στη Ελλάδα για να διώξουν τους Άγγλους. Στη δεύτερη, διέταζαν τον πληθυσμό να παραδώσει αμέσως στις γερμανικές αρχές κάθε είδος οπλισμού που τυχόν κατείχαν. Η ανακοίνωση ήταν γραμμένη στην γερμανική και στην ελληνική γλώσσα. Υπήρχε όμως και μετάφρασή της και στην βουλγαρική.⁹²

Όταν οι Έλληνες αντιλήφθηκαν, την ανακοίνωση της γερμανικής διαταγής να είναι στη βουλγαρική γλώσσα, περιήλθαν σε ανησυχία. Νωπή τους ήταν η μνήμη της δεύτερης βουλγαρικής κατοχής, του 1916-1918, με την πείνα, την ομηρία, τις ομαδικές εκτελέσεις και τους βιασμούς.⁹³ Οι γερμανικές αρχές, ψευδώς, διέδιδαν ότι ο Χίτλερ δεν θα επιτρέψει την είσοδο του βουλγαρικού στρατού στο ελληνικό έδαφος. Μάλιστα, ο Γερμανός στρατιωτικός διευθυντής της Δράμας, διεκήρυττε ότι ο Φύρερ αγαπά την Ελλάδα καθώς γαλουχήθηκε με τα νάματα του ελληνικού πνεύματος. Άλλοι

⁹² Φ. Τριάρχης, ό.π., σ. 18

⁹³ Ιερά Μητρόπολη Δράμας, «Η Β' Βουλγαρική κατοχή εις την Ανατολικήν Μακεδονίαν (1916-1918)», Δράμα 2016, σ. 16-24, στο εξής βλ. ΙΜΔ

πάλι, κατώτεροι Γερμανοί αξιωματικοί, διαβεβαίωναν τους Δραμινούς ότι υπήρχε διαταγή του Χίτλερ περί απαγορεύσεως της εισόδου του βουλγαρικού στρατού.⁹⁴

Τελικά, η πόλη της Δράμας, καταλήφθηκε στις 21 Απριλίου 1941 από την 2^η βουλγαρική Συνοριακή Ταξιαρχία όπου και εγκαταστάθηκε το επιτελείο της. Αμέσως ορίστηκε ως πρωτεύουσα διοικητικής περιφέρειας και αποτέλεσε έδρα Βούλγαρου νομάρχη, έδρα επαρχιακής αστυνομικής διοίκησης και ενός από τα πέντε αστυνομικά φρουραρχεία. Επιπροσθέτως, ορίστηκε έδρα επαρχιακού δικαστηρίου και πρωτεύουσα εκπαιδευτικής περιφέρειας. Τέλος, αποτελούσε έδρα της περιφέρειας σιδηροδρόμων Θράκης και του υποκαταστήματος της βουλγαρικής Αγροτικής Συνεταιριστικής Τράπεζας.⁹⁵

Για να ενισχυθούν και να θωρακιστούν αμυντικά οι νομιμοποιητικοί τίτλοι της Βουλγαρίας στην κατεχόμενη περιοχή, οι βουλγαρικές αρχές χρησιμοποίησαν εκτός από τον τακτικό στρατό και ένοπλες ομάδες που είχαν επανδρωθεί από τις τάξεις του βουλγαρικού πληθυσμού. Έτσι, από τον Νοέμβριο του 1941 άρχισαν να εμφανίζονται διάφοροι επίσημοι σύλλογοι έφεδρων αξιωματικών και υπαξιωματικών, ενώ το 1942 στο Γυμνάσιο της Δράμας, συστάθηκε παράρτημα παράνομης παραστρατιωτικής οργάνωσης με το όνομα "Βουλγαρική Λεγεώνα". Στην ίδια κατεύθυνση λειτούργησαν και άλλες βουλγαρικές οργανώσεις, παράνομες και μη, που έδρασαν στην περιοχή. Μια από αυτές, που δραστηριοποιούνταν εκείνο το διάστημα στη βουλγαροκρατούμενη Ανατολική Μακεδονία, ήταν η οργάνωση Ίλιντεν με σκοπούς καθαρά αυτονομιστικούς.⁹⁶

Με το που ανέλαβε καθήκοντα, στις 8 Μαΐου 1941, ο Βούλγαρος νομάρχης Βασίλ Γκεοργκίεφ εκτόπισε από τη Δράμα 50-60 γνωστούς στην περιοχή Έλληνες γιατρούς, δασκάλους, ιερείς και χωροφύλακες οι οποίοι, σύμφωνα με τους Βούλγαρους, θα μπορούσαν να επηρεάσουν τον πληθυσμό. Διώξεις δεν έγιναν μόνο στην πόλη αλλά και στα χωριά της Δράμας. Στις 9 Αυγούστου 1941 εκτοπίστηκαν από το Δοξάτο, τον Άγιο Αθανάσιο, το Καλαμπάκι και άλλες περιοχές ως επικίνδυνα για το καθεστώς 31 άτομα. Με τον τρόπο αυτό, σιγά –σιγά εξορίστηκαν καθ' όλη την διάρκεια της κατοχής

⁹⁴ Φ. Τριάρχη, ό.π., σ. 19

⁹⁵ Σπ. Κουζινόπουλος, ό.π., σ. 47

⁹⁶ Ξ. Κοτζαγεώργη- Γ. Καζαμιάς, ό.π., σ. 735

23.000 άτομα από την περιοχή της Δράμας.⁹⁷ Η θεωρία του Βούλγαρου νομάρχη Δράμας ήταν πως ο Έλληνας μένει 100% Έλληνας, και πως οι εκτοπίσεις ήταν ο μόνος τρόπος για να εκβουλαριστεί η περιοχή.⁹⁸ Επίσης, ο Βούλγαρος νομάρχης έπαψε από τα καθήκοντά τους όλους τους Έλληνες ενώ τους απαγόρευσε να παραλάβουν οποιοδήποτε χρηματικό ποσό ή έγγραφο από το αρχείο της ελληνικής διοίκησης.⁹⁹ Γενικώς, από τις 27-7-1941, στη Δράμα, οι Βούλγαροι διόριζαν παντού Βούλγαρους δημάρχους και προέδρους κοινοτήτων, και συμπεριφέρονταν στον ελληνικό πληθυσμό της περιοχής σαν να είναι υπήκοός τους.¹⁰⁰

Σημειώνεται ότι αρχικώς υπήρξαν παραπλανητικές δηλώσεις από τον βασιλιά των Βουλγάρων, Βόρις, ο οποίος εγγυούνταν στους Δραμινούς ότι ο ελληνικός πληθυσμός δεν είχε να φοβηθεί για την ζωή του και ότι η τιμή και η περιουσία των κατοίκων θα ήταν σεβαστές από τις βουλγαρικές αρχές.¹⁰¹

Στην μεθόριο, λίγα χιλιόμετρα από τα βουλγαρικά φυλάκια, η περιοχή του Κάτω Νευροκοπίου μαρτύρησε αφάνταστα. Αν και παρέμειναν λιγοστοί Έλληνες εκεί μετά την είσοδο των Γερμανών, 50 κάτοικοι του Κ. Νευροκοπίου εκτελεστήκαν από τους Βούλγαρους χαράματα της 29 Σεπτεμβρίου 1941. Ολόκληρη η περιοχή υπέστη τα πάνδεινα καθ' όλη την διάρκεια της βουλγαρικής κατοχής. Στις εκτελέσεις, στις λεηλασίες, στην τρομοκρατία και στους εμπρησμούς πρωτοστάτησαν ο πρόεδρος της κοινότητας Κάτω Νευροκοπίου, Στέφανος Στεφανώφ, ο επιλοχίας Μπονώφ, ο αγροφύλακας Μπέλτωφ και ο χωροφύλακας Ν. Λαζάρωφ. Όλοι τους Βούλγαροι στην καταγωγή και μέλη της Οχράνας. Ακόρεστοι κι ακούραστοι, περιέτρεχαν την περιφέρεια και προέβαιναν σε συλλήψεις. Στις 2 Οκτωβρίου 1941, έπιασαν 24 χωρικούς από τα Λευκόγεια και το Χρυσοκέφαλο, και αφού τους βασάνισαν επί μια νύχτα, τους εκτέλεσαν το πρωί της επομένης στον αυλόγυρο του μοναστηριού Αγ. Γεωργίου. Εκατοντάδες είναι και οι περιπτώσεις όπου βιάστηκαν και νεαρά κορίτσια της περιοχής του Κ. Νευροκοπίου. Όλα αυτά με την αφορμή των γεγονότων της 29^{ης} Σεπτεμβρίου 1941.

⁹⁷ Κωνσταντίνος Μιχόπουλος, *Δοξάτο Ηρωική και Μαρτυρική πόλη- Οι Σφαγές του 1913 και 1941 από το Βουλγαρικό στρατό*, Δοξάτο 2007, σ. 143, στο εξής βλ. Κ. Μιχόπουλος

⁹⁸ Σπ. Κουζινόπουλος, ό.π., σ. 48

⁹⁹ Αθανάσιος Ι. Χρυσόχου, *Η κατοχή εν Μακεδονία 1941-42, Οι Βούλγαροι εν Αν. Μακεδονία και Θράκη*, τεύχος Α', Θεσσαλονίκη 1951, σ. 14, στο εξής βλ. Αθ. Χρυσόχου, *Η Κατοχή*, τεύχ. Α'

¹⁰⁰ Βασίλης Γ. Χατζηθεοδωρίδης, *Η Κατοχή στην Αν. Μακεδονία- Θράκη (1941-1945)*, Δράμα 2002, σ. 42, στο εξής βλ. Β. Χατζηθεοδωρίδης

¹⁰¹ Αθ. Χρυσόχου, *Η Κατοχή*, τεύχ. Α', ό.π., σ. 12

Συνάμα, το Κ. Νευροκόπι, είχε το ατύχημα να συγκαταλέγει στον ακριτικό του πληθυσμό και πολλούς σλαβόφωνους. Να σημειωθεί ότι οι σλαβόφωνοι της Δράμας αν και «αγκάλιασαν» τους Βούλγαρους, πολλοί από αυτούς δεν έδειξαν ανθελληνική δράση κατά την διάρκεια της κατοχής. Μερικοί όμως από αυτούς, αποδείχθηκαν κομιτατζήδες σκληρότεροι και βιαιότεροι από τους άλλους. Οι σλαβόφωνοι, πάντως, δεν αποτέλεσαν πρόβλημα εθνικό και μειονοτικό στην περιοχή, αλλά η γλώσσα τους χρησιμοποιήθηκε ως στοιχείο για την Βουλγαρική προπαγάνδα.¹⁰²

Άλλο χωριό της μεθορίου, το Καλαπότι Δράμας, καταλήφθηκε εξ' ολοκλήρου από τα βουλγαρικά στρατεύματα στις 9 Ιουνίου 1941. Στην έκθεση διαμαρτυρίας της Επιτροπής Μακεδόνων και Θρακών, διαβάζουμε ότι Βούλγαρος αξιωματικός, με συνοδεία 40μελούς αποσπάσματος ενόπλων στρατιωτών, διέταξε τους πάντες να αναχωρήσουν προς τον νότο δίνοντάς τους προθεσμία 2 ωρών. Έντρομοι οι κάτοικοι περισυνέλλεξαν ότι πολύτιμο μπορούσαν να πάρουν μαζί τους και αναχώρησαν προς τη Δράμα. Τα караβάνια που κυριολεκτικά σχηματίστηκαν, αποτελούνταν από νέους, ετοιμόγεννες γυναίκες, γέρους και παιδιά. Έπειτα, αφού οι κάτοικοι διένυσαν 8 χιλιόμετρα τους σταμάτησαν 25 ένοπλοι με πολιτικές ενδυμασίες, άπαντες Βούλγαροι, και τους καταλήστεψαν. Συνάμα, όλη η σοδειά, τα σπαρμένα χωράφια με καπνό, τα θερισμένα σιτοχώραφα, 30.000 οκάδες καπνού παλαιάς εσοδείας, κοπάδια ζώων και τα σπίτια των κατοίκων έμειναν ως πολεμική λεία στους Βουλγάρους.¹⁰³

Την Προσοτσάνη, κωμόπολη της Δράμας, οι Βούλγαροι την κατέλαβαν στις 21 Απριλίου 1941. Τρία φορτηγά κατάφορτα με Βούλγαρους αστυνομικούς και πολίτες κατέλαβαν το κοινοτικό κτίριο. Εκεί, κοινοποίησαν άμεσα την απόλυση του τότε προέδρου, Κων/νου Βουλτσιάδη, και ορίστηκε στην περιοχή νέα διοίκηση από τους νεοαφιχθέντες Βουλγάρους. Την ίδια στιγμή και στον αστυνομικό σταθμό της Προσοτσάνης ορίστηκε νέος διοικητής, ο Βούλγαρος ανθυπασιπιστής Βούλκωφ. Αυτός ήταν ιδιαίτερα φανατισμένος, αιμοσταγής, αδίστακτος δολοφόνος και καταγόταν από οικογένεια κομιτατζήδων. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας ειδοποιήθηκαν και προσήλθαν όλοι οι δημόσιοι και κοινοτικοί υπάλληλοι, οι οποίοι μαζί με τους αστυνομικούς, στοιβάχθηκαν στα ίδια φορτηγά που έφεραν το καινούριο βουλγαρικό προσωπικό, παίρνοντας τον δρόμο προς την Δράμα. Την άλλη μέρα, οι Βούλγαροι

¹⁰² Κ. Στολίγκα, ό.π., σ. 99-100

¹⁰³ Αλ. Σβώλος, ό.π., σ. 27

τους μετέφεραν με τρένο στη Ροδόπολη Σερρών, όπου ήταν και ο τελευταίος διαμετακομιστικός σταθμός. Απ' εκεί απελάθηκαν προς την γερμανοκρατούμενη περιοχή.¹⁰⁴

Οι κάτοικοι, μόλις αντιλήφθηκαν την είσοδο των Βουλγάρων στη Προσοτσάνη, περιορίστηκαν στα σπίτια τους. Οι δυο προηγούμενες βουλγαρικές κατοχές του 1912-13 και 1916-1918 τους είχαν αφήσει πικρότατες αναμνήσεις. Ήξεραν πολύ καλά τι σημαίνει Βούλγαρος κατακτητής. Έτσι, κανείς κάτοικος της Προσοτσάνης, τις πρώτες μέρες της κατοχής, δεν κυκλοφορούσε στους δρόμους. Τα σπίτια και τα μαγαζιά ήταν κλειστά και η πλατεία άδεια. Παρά μόνο 8 σλαβόφωνοι της κωμόπολης υποδέχτηκαν το στρατιωτικό βουλγαρικό απόσπασμα, κρατώντας στα χέρια τους βουλγαρικές σημαίες. Αργότερα, ο Βούλγαρος λοχίας αυτού του στρατιωτικού τμήματος, τους διόρισε στο νέο κοινοτικό συμβούλιο της Προσοτσάνης.

Αξιοσημείωτο είναι ότι μαζί με τους σλαβόφωνους εμφανίστηκαν και κάποιοι κάτοικοι της Προσοτσάνης οι οποίοι ήταν της ίδιας συνομοταξίας και φίλα προσκείμενοι προς τους Βούλγαρους. Τότε οι βουλγαρικές αρχές τους εξόπλισαν και τους διόρισαν ως " Βουλγαρική Πολιτοφυλακή Προσοτσάνης" . Παράλληλα, αιχμαλώτισαν τους Έλληνες χωροφύλακες αλλά χάρη της άμεσης αντίδρασης του πρώην τοπικού γραμματέα, Χάρη Χρυσοχόου, αφέθηκαν ελεύθεροι. Σ' αυτό μεσολάβησε ο δήμαρχος Δράμας Αθαν. Τριανταφυλλίδης, ο οποίος, πριν καθαιρεθεί από τους Βούλγαρους, έπεισε τον Γερμανό Διοικητή της Δράμας να δώσει εντολή για την άμεση αποφυλάκιση των Ελλήνων αστυνομικών της Προσοτσάνης.¹⁰⁵

Όμοια κατάσταση επικράτησε και στο Δοξάτο Δράμας. Με την εγκατάσταση των Βουλγάρων στο Δοξάτο, στις 12 Μαΐου 1941, άρχισε μια νέα δύσκολη εποχή για τους κατοίκους. Μετά από 28 χρόνια, οι Δοξατινοί δέχτηκαν ξανά τους Βούλγαρους όπου οι γηραιότεροι κάτοικοι και οι νέοι, μέχρι την ηλικία των 40 ετών, θυμούνταν των βίαιου χαρακτήρα των Βουλγάρων. Πολλοί δε απ' αυτούς, που δεν σκοτώθηκαν ή δεν απεβίωσαν κατά την κατοχή του 1912-13 και 1916-1918, διηγούνταν στους νεότερους

¹⁰⁴ Γεώργιος Κ. Βουλτσιάδης, *Η Προσοτσάνη μέσα από την ιστορία-Τα γεγονότα στην Ανατολική Μακεδονία (1450-1994)*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 271-272, στο εξής βλ. Γ. Βουλτσιάδης

¹⁰⁵ Φ. Τριάρχης, ό.π, σ. 25-26

για τα γεγονότα της 13^{ης} Ιουνίου 1913.¹⁰⁶ Γι' αυτό , όλοι τους ήταν προσεκτικοί και επιφυλακτικοί στην καθημερινότητά τους.

Όλοι οι Δοξατινοί, καθημερινά, ασχολούνταν με τις γεωργικές ασχολίες τους και από νωρίς περιορίζονταν στα σπίτια τους καθώς απαγορεύονταν η κυκλοφορία στους δρόμους. Με την συμπεριφορά τους προσπαθούσαν να διατηρήσουν ένα ήρεμο και ήπιο κλίμα. Είχαν πληρώσει βαρύ φόρο το 1913, με το θάνατο 650 αθώων συγγενών τους.¹⁰⁷ Ο χαρακτήρας των Βουλγάρων της περιόδου της κατοχής, δε διέφερε από το χαρακτήρα των Τούρκων. Ήταν πρωτόγονοι, καθυστερημένοι πολιτισμικά, βάρβαροι και λαφυραγωγοί. Σκόρπισαν τη φρίκη και τον θάνατο στους Ανατολικομακεδόνες κι απ' όπου πέρασαν άφησαν πίσω τους ερείπια, στάχτες και ερήμωση.¹⁰⁸

Αμέσως, οι νέο-εγκαταστημένες βουλγαρικές αρχές, απαγόρευαν στους ντόπιους να κυκλοφορούν στους δρόμους από τις 8 μ.μ μέχρι τις 8 π.μ της επόμενης μέρας. Αντίθετα, η κυκλοφορία επιτρεπόταν στους Βούλγαρους, οι οποίοι με το πέρασμα του χρόνου γίνονταν απειλητικοί και προκαλούσαν τους Έλληνες με βουλγαρικά πατριωτικά τραγούδια και την ανάρμοστη συμπεριφορά τους, ιδιαίτερα τα βράδια.

Άλλα μέτρα που επέβαλαν ήταν οι αδικαιολόγητες και αναίτιες φυλακίσεις, οι δημεύσεις των περιουσιών και ο εποικισμός του Δοξάτου με βουλγαρικές οικογένειες. Οι περισσότεροι, όμως, έποικοι Βούλγαροι, δεν ήθελαν να μένουν κοντά στους Έλληνες. Έτσι, τα σπίτια τους τα έχτιζαν, πάντοτε με ελληνική συνδρομή και μακριά από τις ελληνο-κατοικημένες περιοχές, δημιουργώντας την δική τους χαρακτηριστική αρχιτεκτονική. Τέτοιος οικισμός υπάρχει και σήμερα στο Δοξάτο, και είναι γνωστός ως « βουλγάρικα ή σπιτάκια».¹⁰⁹

Άλλο επώδυνο μέτρο, για τους κατοίκους του Δοξάτου, ήταν η καταναγκαστική εργασία σε βουλγαρικά εργοστάσια, σε δημόσια έργα και σε κτήματα επιφανών πλουσίων Βουλγάρων. Επίσης, πολλοί Δοξατινοί εξαναγκάστηκαν να πάνε σαν όμηροι στην περιοχή του Κουμάνοβου Βουλγαρίας. Εκεί, αντιμετώπισαν σκληρή δουλειά,

¹⁰⁶ Οι Βούλγαροι προέβησαν στη σφαγή των κατοίκων του Δοξάτου, κατά την απελευθέρωση της Δράμας (1 Ιουλίου 1913), με τη δικαιολογία ότι τους πυροβόλησαν πρόσκοποι κατά την αποχώρησή τους.

¹⁰⁷ Κ. Μιχόπουλος, ό.π, σ. 159

¹⁰⁸ Θεόδωρος Κ. Ξόμαλης, *Μαρτυρίες ηρώων Ανατολικής Μακεδονίας 1940-1944*, Καβάλα 1993, σ. 152, στο εξής βλ. Θ. Ξόμαλης

¹⁰⁹ Κ. Μιχόπουλος, ό.π, σ. 144

πέινα, ανάρμοστη συμπεριφορά, αρρώστιες και πολλοί από αυτούς δεν γύρισαν ποτέ πίσω στον τόπο τους.¹¹⁰

Από τις 22 Ιουνίου 1941, στη Δράμα εγκαταστάθηκε το 3^ο Σύνταγμα Ιππικού , ενώ το 2^ο τάγμα πεζικού , του οποίου η έδρα ήταν επίσης στη Δράμα, ενισχύθηκε με μια πυροβολαρχία. Διοικητικά, οι στρατιωτικές δυνάμεις της Δράμας υπάγονταν στο βουλγαρικό Σύνταγμα Καβάλας, ενώ από τον Ιούλιο του 1941 υπήχθησαν διοικητικά στη βουλγαρική 2^η Μεραρχία.¹¹¹ Παράλληλα συγκροτήθηκαν στη Δράμα, από τον πρώτο καιρό κιόλας, διάφορα βουλγαρικά παραρτήματα οργανώσεων που είχαν την έδρα τους στη Σόφια. Επικεφαλής αυτών των οργανώσεων ο Βούλγαρος φρούραρχος της Δράμας, συνταγματάρχης Μιχαήλωφ, ο οποίος σε ένα κτίριο απέναντι από το γήπεδο της Δόξας εγκαταστάθηκε μαζί με όλη την φρουρά του, ενώ το υπόγειο το είχε γεμίσει με πολεμοφόδια.¹¹² Αρχικώς οργανώθηκε η πολιτοφυλακή, η οποία ήταν ημιστρατιωτική οργάνωση και κατατάσσονταν σ' αυτήν όλοι οι εγγραφόμενοι Βούλγαροι υπήκοοι. Κατόπιν, εξοπλίζονταν και περιφέρονταν ένοπλοι σε περιπολίες ενισχύοντας τον βουλγαρικό στρατό στις επιχειρήσεις τους κατά των Ελλήνων. Στην πολιτοφυλακή που διοικούσαν αξιωματικοί του βουλγαρικού στρατού συμμετείχαν και Βούλγαροι, από την παλαιά Βουλγαρία, καθώς και κομιτατζήδες. Μια άλλη οργάνωση με καθαρά ανθελληνικούς σκοπούς ήταν η οργάνωση του Ήλιντεν. Αυτή είχε πάρει το όνομά της από την επανάσταση των κομιτατζήδων που έγινε στις 20-7-1903, ημέρα του προφήτου Ηλία. Σ' αυτήν εντάχθηκαν οι πιο φανατικοί κομιτατζήδες της περιοχής και αποτελούσαν μια τρομοκρατική οργάνωση. Επίσης, είχαν οργανώσει και τον σύλλογο έφεδρων Βούλγαρων αξιωματικών. Αλλά επειδή στη Δράμα, φυσικά, δεν υπήρχαν έφεδροι αξιωματικοί και Βούλγαροι στρατιώτες αναγκαστικά εντάχθηκαν σ' αυτήν οι προσελθόντες Βούλγαροι. Τέλος, για την βουλγαρική νεολαία της περιοχής και τα παιδιά των "νεοφώτιστων" Βουλγάρων οργανώθηκε η φασιστική οργάνωση "Μπράνκι"- υπερασπιστές όπου η εκπαίδευσή τους ήταν μισελληνική και στρατιωτική.¹¹³

Από τις πρώτες μέρες της Κατοχής οι Βούλγαροι κατακτητές προσπάθησαν να υλοποιήσουν τον στόχο τους με βίαιο τρόπο. Πρωτίστως, εξαπέλυσαν άγριο κυνηγητό

¹¹⁰ Κ. Μιχόπουλος, ό.π., σ. 145

¹¹¹ Σπ. Κουζινόπουλος, ό.π., σ. 49

¹¹² Θ. Ξόμαλης, ό.π., σ. 177

¹¹³ Φ. Τριάρχης, ό.π., σ. 213-214

στους Έλληνες ιερείς της περιοχής. Από τη Δράμα απελάθηκε ο αρχιμανδρίτης Ιερώνυμος Γιαμαλάκης, που αναπλήρωνε τον μητροπολίτη Δράμας, καθώς επίσης και αρκετοί ιερείς, ενώ απαγορεύτηκε στους υπόλοιπους να λειτουργούν στην ελληνική γλώσσα. Οι αρχές υποχρέωσαν ακόμη και τους ψάλτες να μάθουν να ψέλνουν στα βουλγαρικά. Από τις απελάσεις εξαιρέθηκαν λίγοι ιερείς σε απομακρυσμένα κυρίως και κατά το πλείστον ορεινά χωριά. Στη θέση των απελαθέντων στάλθηκαν Βούλγαροι κληρικοί που λειτουργούσαν στα χωριά εκ περιτροπής. Στη Δράμα αρχικά έμειναν ανοιχτές τρεις εκκλησίες, σταδιακά όμως όλες είτε έκλεισαν, είτε μετατράπηκαν σε βουλγαρικές.¹¹⁴

Στις μητροπόλεις Δράμας και Νευροκοπίου δολοφονήθηκαν από βουλγαρικές δυνάμεις ένδεκα Έλληνες ιερείς, σε σύνολο πενήντα οκτώ εκτελεσθέντων σε όλη τη βουλγαροκρατούμενη περιοχή κατά την κατοχή. Πολλοί άλλοι ιερείς κακοποιήθηκαν, καταληστεύθηκαν και τελικά εκδιώχθηκαν από τις βουλγαρικές αρχές σε γερμανοκρατούμενο έδαφος. Οι διώξεις και οι βιαιοπραγίες εναντίον των κληρικών γίνονταν με οποιαδήποτε αφορμή. Χαρακτηριστικές είναι οι εξής περιπτώσεις κληρικών σε χωριά της Δράμας. Ο τότε 70χρονος αρχιερατικός επίτροπος, Δ. Νικολαΐδης, που υπηρετούσε στη Μικρόπολη Δράμας, σε κατάθεσή του αναφέρει ότι οι Βούλγαροι αφού τον υποχρέωσαν να γδυθεί, τον ξυλοκόπησαν μέσα σε τρεις ώρες πέντε φορές ανηλεώς. Στη συνέχεια, αφού καταληστεύθηκε απελάθηκε στη Θεσσαλονίκη όπου και πέθανε. Ανάλογη μεταχείριση είχε και ο 75χρονος Βησσαρίων Δημητριάδης, αρχιδιάκονος Δράμας, ο οποίος επίσης απελάθηκε.¹¹⁵

Επίσης, ο ιερέας του χωριού Φτελιά Δράμας κακοποιήθηκε επί παρουσία των ενοριτών του και πλήρωσε πρόστιμο 10.000 δρχ. διότι δήλωσε στον Βούλγαρο αρχιερατικό επίτροπο ότι ένεκα του γήρατος δεν ηδύνατο να μάθει την βουλγαρική γλώσσα.¹¹⁶ Ενώ ο ιερέας του χωριού Αμισού Δράμας, στο τέλος του Μαρτίου 1942 και έπειτα από προδοσία βουλγαρίζοντος, συνελήφθη, κακοποιήθηκε και εκτοπίστηκε, επειδή τέλεσε μνημόσυνο για τους εκτελεσθέντες κατά την καταστολή της εξέγερσης της Δράμας τον Σεπτέμβριο και τον Οκτώβριο του '41.¹¹⁷

¹¹⁴ Ξ. Κοτζαγεώργη- Γ. Καζαμίας, ό.π., σ. 736-737

¹¹⁵ Πανεπιστημιακή Επιτροπή, *Μαύρη Βίβλος*, ό.π., σ. 106

¹¹⁶ Πανεπιστημιακή Επιτροπή, *Μαύρη Βίβλος*, ό.π., σ. 47

¹¹⁷ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 74

Οι κατακτητές δεν σεβάστηκαν ούτε τους τόπους λατρείας. Στις 12 Ιουνίου 1944, στην περιοχή της Δράμας, πυρπόλησαν το ιστορικό μοναστήρι της Εικοσιφοίνισσας Παγγαίου, απ' όπου άρπαξαν ανεκτίμητης αξίας πολιτιστικούς θησαυρούς, ολοκληρώνοντας το έργο της σύλησης και διαρπαγής των βυζαντινών χειρογράφων, των περίφημων «χειρογράφων της μονής Εικοσιφοίνισσας».¹¹⁸ Αξίζει να αναφερθεί ότι πριν την λεηλασία του μοναστηριού προηγήθηκε μάχη μεταξύ των Βουλγάρων και των ανταρτών της περιοχής. Οι υπερασπιστές του μοναστηριού, που ήταν ντόπιοι κάτοικοι της γύρω περιοχής, προέβησαν σθεναρή αντίσταση ώστε οι Βούλγαροι να μην καταλάβουν την ιερά Μονή. Η μάχη άρχισε το πρωί της 12 Ιουνίου 1941 και κράτησε ως το μεσημέρι. Και θα συνεχιζόταν αν δεν έφτανε η βουλγαρική πολεμική αεροπορία, η οποία υποχρέωσε τους αντάρτες να αποσυρθούν προς τη δύσβατη περιοχή του Βραχότοπου. Οι βόμβες της αεροπορικής επίθεσης έπληξαν σημαντικά μέρη της Μονής, όπου μεταξύ άλλων κήκαν τρία παρεκκλήσια, ο ξενώνας και ένα μεγάλο μέρος του ναού μαζί με τα εικονίσματα και τις αγιογραφίες. Έπειτα, ηγούμενος Γρηγόριος και άλλοι 12 μοναχοί αιχμαλωτίστηκαν από το βουλγαρικό στρατό και κλείστηκαν στη φυλακή στην κοντινή Νικήσιανη.¹¹⁹

Γεγονός είναι ότι το μοναστήρι λεηλατήθηκε και στο παρελθόν, όπου τα περισσότερα από τα κειμήλια είχαν κλαπεί, πάλι από τους Βουλγάρους, κατά τη δεύτερη βουλγαρική κατοχή της Ανατολικής Μακεδονίας, το 1917.¹²⁰ Επιπροσθέτως, στην περιοχή της Δράμας, κατασχέθηκαν τα αρχεία των ναών και πολλά καταστράφηκαν για να μη θυμίζουν την προηγούμενη κατάσταση. Ομοίως, τα λειτουργικά εκκλησιαστικά βιβλία κατασχέθηκαν και αντικαταστάθηκαν με βουλγαρικά. Στη Μητρόπολη Νευροκοπίου σβήστηκαν όλες οι ελληνικές επιγραφές στο εσωτερικό και εξωτερικό των ναών και μονών και αντικαταστάθηκαν με βουλγαρικές.¹²¹ Σύμφωνα με τον Βούλγαρο ιστορικό Ντασκαλώφ, ήδη από τα τέλη Απριλίου του 1941 είχε μεταβεί στη Θεσσαλονίκη αντιπρόσωπος από τη Δράμα προκειμένου να καταγγείλει τη στάση των Βουλγάρων, ο οποίος και παρέδωσε γραπτή αναφορά στη γερμανική διοίκηση.¹²²

Έπειτα, οι Βουλγαρικές αρχές προέβησαν στην απέλαση μορφωμένων ανθρώπων της περιοχής. Ο φόβος τους ήταν να μη λειτουργούσαν αυτοί ως καθοδηγητές σε

¹¹⁸ Θ. Ξόμαλης, ό.π., σ. 160

¹¹⁹ Β. Χατζηθεοδωρίδης, ό.π., σ. 336-337

¹²⁰ ΙΜΔ, ό.π., σ. 20

¹²¹ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 81

¹²² Σπ. Κουζινόπουλος, ό.π., σ. 48

πιθανή βουλγαρική αντίσταση, είτε αναπτέρωναν το ηθικό των κατοίκων. Ανάμεσα στα απελαθέντα πρόσωπα ήταν δάσκαλοι, ιερείς, γεωπόνοι, δικηγόροι, ακόμα και γιατροί. Έτσι, κατά κάποιο τρόπο ο ντόπιος πληθυσμός έμεινε "ακέφαλος" από σπουδαίες προσωπικότητες. Αλλά δεν ήταν μόνο αυτό, η έλλειψη ιατρικού προσωπικού στη Δράμα προκάλεσε τρομερά προβλήματα. Προπολεμικός στη Δράμα λειτουργούσαν, εκτός των 4 ιδιωτικών κλινικών, 2 πολιτικά νοσοκομεία, "το Δημοτικόν και το Κρατικόν", και το 4^{ον} Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομείο. Κατά τη διάρκεια της κατοχής ολόκληρος ο νομός εξυπηρετούνταν από το "Δημοτικόν Νοσοκομείο" το οποίο διέθετε 75 κλίνες στο σύνολο, ενώ το "Κρατικόν Νοσοκομείο" κατεδαφίστηκε από τους Βούλγαρους. Στο "Δημοτικόν Νοσοκομείο" λειτουργούσαν τμήμα λοιμωδών νόσων, παθολογικό, μαιευτικό και χειρουργικό. Ενώ το μικροβιολογικό εργαστήριο του νοσοκομείου υπολειπόμενα, λόγω έλλειψης μέσων, όπως και το ακτινολογικό εργαστήριο δεν ηδύνατο να λειτουργήσει λόγω έλλειψης λαμπτήρων και ειδικού ιατρού. Οι επιδημίες ελονοσία, φυματίωση, ιλαρά, ψώρα, τύφο και μηνιγγίτιδα δεν αντιμετωπιζόνταν επαρκώς στην περιοχή ένεκα ελλείψεως ιατρικού δυναμικού και φαρμάκων. Να σημειωθεί ότι όπως και στους νομούς Σερρών και Καβάλας, έτσι και στη Δράμα, τα αφροδίσια νοσήματα εξαπλώθηκαν κατά την τετραετία της κατοχής. Ιδιαίτερα η σύφιλη, η γονοκοκκική ουρηθρίτιδα και η κολπίτιδα ταλαιπωρούσαν τους κατοίκους.¹²³

Στο πλαίσιο του εκβουλαρισμού της περιοχής, τα δημοτικά σχολεία και τα γυμνάσια έκλεισαν και αντικαταστάθηκαν με βουλγαρικά. Ένα λεφούσι, Βούλγαρων εκπαιδευτικών, αφίχθη στη Δράμα για να επανδρώσει τα ιδρύμενα βουλγαρικά σχολεία. Οι περισσότεροι από αυτούς ήταν πράκτορες της βουλγαρικής αστυνομίας και φανατικοί προπαγανδιστές. Είχαν μέτρια μορφωτική κατάρτιση και εκτελούσαν εντεταλμένη υπηρεσία από το βουλγαρικό κράτος. Το Υπουργείο Παιδείας, μάλιστα, δεν τους επέτρεπε να γυρίσουν ούτε το θέρος στη Βουλγαρία για διακοπές. Σκοπός τους ήταν να εκμάθουν την βουλγαρική γλώσσα και την βουλγαρική ιστορία σε όσους το δυνατόν περισσότερους από τους "νεοφώτιστους βουλγαροϋπηκόους". Γι' αυτό έπαιρναν το 50% επιπλέον του μισθού τους, του δίνονταν γεωργικός κλήρος και το καλοκαίρι έπαιρναν άλλα 50% επίδομα επειδή παρέμειναν στις θέσεις τους. Εμφανίζονταν χαμογελαστοί και καλοσυνάτοι για να αναπτύξουν επαφές με τους

¹²³ Έκθεση του ιατρού Νικ. Τισίμπα, *περί της Υγιεινής Καταστάσεως των βουλγαροκρατούμενων επαρχιών κατά Φεβρουάριον 1945- νομός Δράμας*, Αθήνα 1945

Έλληνες, και κατόπιν, αφού αποκόμιζαν τυχόν σημαντικές πληροφορίες, συνέτασσαν δελτία αναφοράς προς τη βουλγαρική μυστική αστυνομία.¹²⁴

Η πλειοψηφία των μαθητών, που φοιτούσαν στα σχολεία ήταν ορφανά απεσταλμένα από το εσωτερικό της Βουλγαρίας και τέκνα των εγκατασταθέντων στις ελληνικές επαρχίες υπαλλήλων, αξιωματικών, αστυνομικών, εμπόρων και λοιπών κατοίκων. Πολλοί Έλληνες γονείς, ιδίως των πόλεων, έσπευσαν να γράψουν τα παιδιά τους στα σχολεία για το σχολικό έτος 1941-44, χωρίς να αντιλαμβάνονται ότι επρόκειτο για βουλγαρικά και για να μην χάνουν τα παιδιά τους άσκοπα τον καιρό τους.

Για να προσελκύσουν ελληνόπαιδα στα βουλγαρικά σχολεία, τους πρώτους μήνες της κατοχής, έγιναν προσπάθειες από τις βουλγαρικές αρχές να δελεαστούν τα ίδια και οι γονείς τους με διανομές τροφίμων. Το μέτρο αυτό εγκαταλείφθηκε καθώς αποδείχτηκε αναποτελεσματικό, αφού έγινε αντιληπτό από τους Έλληνες όχι μόνο ότι η διδασκαλία γινόταν στα βουλγαρικά, αλλά και ότι ασκούσαν στα παιδιά έντονη ανθελληνική προπαγάνδα. Μέσω της διδασκαλίας, η ιστορία διαστρεβλωνόταν και καλλιεργούνταν η βουλγαρική συνείδηση. Μαρτυρίες Ελλήνων που φοίτησαν στα βουλγαρικά σχολεία αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι ο Μέγας Αλέξανδρος και οι Άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος παρουσιάζονταν ως Βούλγαροι, οι Έλληνες ως κακούργοι που σκότωναν Βούλγαρους, η Βουλγαρία ως μια χώρα που φτάνει από τον Δούναβη ως το Αιγαίο και ο Βασίλειος ο Βουλγαροκτόνος ως ο χειρότερος φονιάς.¹²⁵

Για τη στήριξη της βουλγαρικής εκπαίδευσης, και για την τόνωση της βουλγαρικής πολιτιστικής κίνησης, οργανώθηκαν στη Δράμα βουλγαρογερμανικός μορφωτικός σύλλογος και μορφωτικός σύλλογος δημοτικών υπαλλήλων. Ιδρύθηκαν, επίσης, αναγνωστήρια - λέσχες τόσο μέσα στην πόλη όσο και σε κάποια χωριά της Δράμας.¹²⁶ Ακόμα ιδρύθηκαν παραρτήματα της βουλγαρικής οργάνωσης νεολαίας για παιδιά και νέους, καθώς και νυχτερινά σχολεία για τους αγράμματους ενήλικες, ενώ διοργανώθηκαν σεμινάρια βουλγαρικής γλώσσας, ιστορίας και γεωγραφίας.¹²⁷

Όπως προαναφέραμε, οι Βούλγαροι προσπάθησαν να παρουσιάσουν στη Δράμα, όπως και στις άλλες βουλγαροκρατούμενες περιοχές μια πολιτιστική κίνηση. Σκοπός

¹²⁴ Φ. Τριάρχης, ό.π., σ. 206

¹²⁵ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π, σ. 95

¹²⁶ Φ. Τριάρχης, ό.π., σ. 208

¹²⁷ Σπ. Κουζινόπουλος, ό.π., σ. 52

τους ήταν να παρουσιάσουν τις περιοχές αυτές σαν κατοικούμενες από Βούλγαρους και διακατεχόμενες από βουλγαρικό πολιτισμό. Έτσι, οργάνωσαν στη Δράμα πολυμελείς χορωδίες από αγόρια και κορίτσια αποτελούμενες από έποικους Βούλγαρους και από Έλληνες που αποκτούσαν τη βουλγαρική υπηκοότητα. Οι δυο αυτές χορωδίες ήταν κάτω από την επιβλέψει του μουσικοδιδάσκαλου Άσεν Μίλωφ που είχε την έδρα του στην Καβάλα. Η χορωδία αυτή έδωσε συναυλίες στους πανηγυρικούς εορτασμούς βουλγαρικών εθνικών επετείων, καθώς και στις 20-9-1942, μαζί με τη Βασιλική Συμφωνική Ορχήστρα της Σόφιας, έδωσε δυο συναυλίες στη Δράμα φυσικά χωρίς καμιά επιτυχία.¹²⁸

Οι βουλγαρικές αρχές, πίστευαν καθαρά ότι με τα παραπάνω μέτρα, τα ελληνόπαιδα της Δράμας θα έρχονταν σιγά-σιγά στην εσχάτη πνευματική απαθλίωση, ώστε να γίνουν εύκολη βορά της βουλγαρικής προπαγάνδας. Εδώ, όμως, αξίζει να σημειωθεί, ότι οι Έλληνες της Δράμας αντέδρασαν με τον τρόπο τους. Μυστικά ελάχιστοι εναπομείναντες Έλληνες εκπαιδευτικοί, παρά τις αυστηρές βουλγαρικές απαγορεύσεις και τις τρομερές ποινές, ενεργούσαν τη διδασκαλία στοιχειωδών μαθημάτων ώστε τα ελληνόπουλα να αποκτήσουν βασικές γνώσεις.¹²⁹

Επίσης, βουλγαρική εφημερίδα το 1943 περιέγραφε την περιοχή της Δράμας σαν "*το Βουλγαρικό Ελντοράντο*", μιλώντας γι' αυτήν σαν το μεγαλύτερο κέντρο καλλιέργειας καπνού, στην κατεχόμενη περιοχή, από πλευράς ποιότητας και ποσότητας. Η εφημερίδα τόνιζε ότι η Δράμα παρήγαγε το 1/10 ποσότητας σε σχέση με τη συνολική παραγωγή καλλιέργειας καπνού στη Βουλγαρία, και ότι μόνο οι καλλιέργειες καπνού στην Προσοτσάνη ήταν περισσότερες απ' ότι όλης της περιοχής του νομού Χαρμανλί της Βουλγαρίας. Επιπροσθέτως, ο αρθρογράφος δήλωνε ότι η περιοχή της Δράμας είναι κατάλληλη, εκτός από καπνό, και για καλλιέργεια κάθε είδους φρούτων καθώς το κλίμα επιτρέπει ακόμη και δυο συγκομιδές το χρόνο. Τέλος, η εφημερίδα υποστήριζε ότι η περιοχή της Δράμας προσφέρεται για την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας.¹³⁰

Ένας από τους βασικούς στόχους της Βουλγαρικής κυβέρνησης ήταν να αλλοιωθεί η εθνολογική σύνθεση της περιοχής. Έτσι, οι Βούλγαροι μετέφερναν αθρόες μάζες

¹²⁸ Φ. Τριάρχης, ό.π., σ. 208

¹²⁹ Φ. Τριάρχης, ό.π., σ. 203

¹³⁰ Ξ. Κοτζαγεώργη- Γ. Καζαμίας, ό.π., σ. 740

οικογενειών στην περιοχή από το εσωτερικό της Βουλγαρίας. Οι νομικές λεπτομέρειες της εγκατάστασης διευθετήθηκαν με μια πληθώρα νόμων, διαταγμάτων και εγκυκλίων. Ένα από τα διατάγματα διευκόλυνε την κατάσχεση ιδιωτικών γαιών. Έτσι, στο χωριό Κύργια (Δράμας) στις 35 οικογένειες εποίκων διανεμήθηκαν εκτάσεις 2.500 στρεμμάτων, καθώς και μέρος των ζώων και των εργαλείων των Ελλήνων ιδιοκτητών.¹³¹

Κατά τον εποικισμό, όμως, παρουσιάστηκε και το φαινόμενο εκτεταμένης παράνομης μετανάστευσης, κυρίως από τυχοδιωκτικά στοιχεία. Σύμφωνα με παράπονα που διατύπωσε στις 16-11-1942 ο έπαρχος Δράμας Hristo Even, επιλέγονταν για έποικοι ακατάλληλα πρόσωπα. Την ακαταλληλότητα μεγάλου ποσοστού των εποίκων διατύπωσε και εκπρόσωπος του βουλγαρικού Υπουργείου Εσωτερικών, σε επίσκεψή του στην περιοχή το 1943. Η ληστρική διάθεση πολλών απ' αυτούς είχε καταστροφικά αποτελέσματα για την περιοχή. Αν και στη Δράμα προβλεπόταν από τις τοπικές αρχές να εποικισθούν 780 οικογένειες σε 8 χωριά, τελικά σε 12 χωριά του νομού εγκαταστάθηκαν, ως το τέλος του 1942, 1.750 βουλγαρικές οικογένειες.¹³²

Ένα άλλο μέτρο, που οδήγησε σε μαζική έξοδο των Ελλήνων από την Αν. Μακεδονία ήταν ο βουλγαρικός "νόμος περί υπηκοότητας στις απελευθερωθείσες περιοχές το 1941" της 5^{ης} Ιουνίου 1942. Σύμφωνα με το άρθρο 4 του νόμου αυτού, όσοι δεν δέχονταν τη βουλγαρική υπηκοότητα μέχρι την 1^η Απριλίου 1943 αλλά διατηρούσαν την ιθαγένειά τους ή ήθελαν να αποκτούσαν ξένη ιθαγένεια, ήταν υποχρεωμένοι να εγκαταλείψουν την περιοχή.¹³³ Σκοπός του νόμου αυτού ήταν η έμμεση εκδίωξη των Ελλήνων από τις πατρογονικές τους εστίες. Η βουλγαρική ηγεσία έδωσε, μάλιστα, εντολή στις τοπικές αρχές να διευκολύνουν με κάθε τρόπο τους Έλληνες να μεταναστεύσουν από την περιοχή. Έτσι, ένας μεγάλος αριθμός (1672) αδειών δόθηκαν σε Έλληνες της περιοχής της Δράμας για να μεταναστεύσουν. Σε κάθε περίπτωση, προϋπόθεση για τη χορήγηση άδειας μετανάστευσης στη γερμανοκρατούμενη Ελλάδα ήταν να δηλώσουν εγγράφως όσοι αναχωρούσαν ότι δεν θα επέστρεφαν και ότι παραιτούνταν από την περιουσία τους υπέρ του βουλγαρικού

¹³¹ Πανεπιστημιακή Επιτροπή, *Μαύρη Βίβλος*, ό.π., σ. 30

¹³² Ξ. Κοτζαγεώργη- Γ. Καζαμιάς, ό.π., σ. 745, (πηγή από: Π. Μοναστηριώτης, *Οι Πρόσσοι των Βαλκανίων*, Κάιρο 1944, σ. 40)

¹³³ Βασίλειο της Βουλγαρίας, *Κανονισμός: Ιθαγένεια για τους πολίτες των εδαφών που απελευθερώθηκαν το 1941. Απόφαση Υπουργικού Συμβουλίου, Αριθ.31/5-6-1942, Φ.Ε.Κ. 124/10-6-1942*, στο: Βασίλης Χατζηθεοδωρίδης, ό.π., *Η Κατοχή στην Αν. Μακεδονία- Θράκη (1941-1945)*, Δράμα 2002, σ. 42

δημοσίου. Επίσης, από την περιοχή της Δράμας αναχώρησαν για την Γερμανία, μόνο τον Απρίλιο του 1943, 480 Έλληνες εργάτες με σκοπό να αποφύγουν τον ομαδικό εκτοπισμό στο εσωτερικό Βουλγαρίας ή την καταναγκαστική επιστράτευσή τους.¹³⁴

Οι Βουλγαρικές Αρχές είχαν, επίσης, ως στόχο την οικονομική εξαθλίωση των Ελλήνων. Έτσι, τα οικονομικά μέτρα που εφαρμόστηκαν στους κάτοικους του νομού Δράμας ήταν ιδιαίτερα σκληρά και επώδυνα. Οι ελεύθεροι επαγγελματίες ήταν υποχρεωμένοι να συνεταιρισθούν με Βούλγαρους, οι οποίοι όμως δε συνεισέφεραν κεφάλαια ή εργασία, αλλά μετείχαν στα κέρδη.¹³⁵ Το αποτέλεσμα ήταν οι Έλληνες επιχειρηματίες παραιτούνταν και οι Βούλγαροι οικειοποιούνταν την επιχείρηση. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι κάτοικοι του χωριού Αγ. Αθανάσιος (Δράμας) κατέβαλαν εισφορές, 200 λέβα ανά οικογένεια, στη βουλγαρική κοινοτική αρχή για παροχή νερού για τις καλλιέργειες, πράγμα όμως που έγινε μόνο μια φορά επί τρίωρο σε όλη την κατοχή. Το 1942, οι κάτοικοι του Δοξάτου, θέρισαν τα χωράφια τους υπό την επίβλεψη Βούλγαρων στρατιωτών και αγροφυλακών πληρώνοντας για τις αλωνιστικές τους μηχανές παρακράτηση 10%, ενώ δεν τους επιτράπη να αλέσουν το σιτάρι.¹³⁶

Όλη η σοδειά στο νομό Δράμας επιτάχθηκε και η στέρηση της τροφής αποσκοπούσε να ωθήσει τους Δραμινούς στη μαύρη αγορά και να τους αποσπάσει τα τιμαλφή που τους απέμειναν. Υπάρχουν εκτενείς αφηγήσεις καταπίεσης, τραγικότητας και στέρησης τροφής. Οι κάτοικοι για να ζήσουν πωλούσαν τα πάντα για λίγη τροφή. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι μια οικογένεια, από την Χωριστή Δράμας έδωσε ένα κουστόμι για επτά κιλά καλαμπόκι. Μάλιστα από το 1943 απαγορεύθηκε η πώληση σε Έλληνες τροφών όπως κρέας, γάλα, ψάρι και γιαούρτι. Έτσι, πολλοί κάτοικοι των χωριών της Δράμας, έκλεβαν σιτάρι από το ίδιο τους το χωράφι, αφήνοντας μερικές ποσότητες σε διάφορα μέρη, από όπου τις μάζευαν αργότερα. Εάν όμως συλλαμβάνονταν πάνω στην πράξη, η τιμωρία περιλάμβανε εκτός από τον συνήθη ξυλοδαρμό και τη δημόσια διαπόμπευση.¹³⁷

Η ανεργία ήταν άνευ προηγουμένου και το θέαμα των ανθρώπων που πέθαιναν από την πείνα ήταν φρικτό. Ο Διεθνής Ερυθρός Σταυρός προσφέρθηκε να βοηθήσει με τρόφιμα τους κατοίκους αλλά οι Βούλγαροι ζήτησαν, σκόπιμα, τέτοια ποσοστά που

¹³⁴ Ξ. Κοτζαγεώργη- Γ. Καζαμίας, ό.π., σ. 746

¹³⁵ Κ. Σνωκ, ό.π., σ. 25

¹³⁶ Πανεπιστημιακή Επιτροπή, *Μαύρη Βίβλος*, ό.π., σ. 31-34

¹³⁷ Ευ. Χατζηβασιλείου, ό.π., σ. 210-2011

κρίθηκαν απαράδεκτα. Έτσι, στους δρόμους της Δράμας και στις πλατείες των κωμοπόλεων, στήνονταν πρόχειρες παράγκες όπου πωλούνταν προίκες κοριτσιών και ό,τι είχε κάθε σπιτικό για ένα κομμάτι μπομπότα.¹³⁸

Όπως αναφέραμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, σκοπός των Βουλγάρων ήταν η μείωση του ντόπιου πληθυσμού. Ο πιο γνωστός και συνηθισμένος τρόπος ήταν η επιστράτευση των Ελλήνων για εργασία σε δημόσια πολιτικά και στρατιωτικά έργα. Τον Απρίλιο του 1942, από την περιοχή της Δράμας, κλήθηκαν 1.700 κάτοικοι σε επιστράτευση στο βουλγαρικό στρατό όπου και στάλθηκαν έξω από τα ελληνικά σύνορα με σκοπό να ασχοληθούν με την κατασκευή δρόμων και άλλων έργων.¹³⁹ Επιπροσθέτως, 1.200 Δραμινοί κλήθηκαν και οδηγήθηκαν στα ελληνικά οχυρά της Κομοτηνής για να τα καταστρέψουν.

Εκτός από τα τάγματα εργασίας, τα οποία επιστράτευσαν κυρίως Έλληνες και αποκλειστικά τον αντρικό πληθυσμό, επιβλήθηκαν διάφορα είδη αγγαρειών στους κατοίκους της υπαίθρου. Στην ύπαιθρο της Δράμας, οι κάτοικοι του Δοξάτου υποχρεώθηκαν να κατασκευάσουν νέες κατοικίες για τους Βούλγαρους εποίκους ενώ οι κάτοικοι του χωριού Αγ. Αθανάσιος χρησιμοποιούσαν τα κάρα τους, 2 φορές την εβδομάδα, για την κατασκευή κατοικιών για τους εποίκους. Ενώ, οι κάτοικοι του χωριού Πύργοι σε όλη τη διάρκεια της κατοχής υποχρεώθηκαν να κόβουν καυσόξυλα για τις αρχές και τους εποίκους.¹⁴⁰

Τέλος, αξίζει να αναφερθούμε σε ένα γεγονός κατά την επίσκεψη του Βούλγαρου πρωθυπουργού Φίλωφ, στην πόλη της Δράμας. Η παρουσία του, στις αρχές Ιουνίου 1943, τόνιζε για μια άλλη φορά την άποψη των Βουλγάρων να θεωρούν τα εδάφη αυτά βουλγαρικά. Κατόπιν διαταγής, ο Βούλγαρος αστυνομικός διοικητής της Δράμας συγκρότησε, εκτάκτως, μια ολιγομελή επιτροπή Ελλήνων και τους οδήγησε μπροστά στον Φίλωφ. Φυσικά, οι Έλληνες δεν γνώριζαν για ποιον λόγο συνελήφθηκαν και πού οδηγούνταν. Τότε ο Φίλωφ τους ρώτησε αν είχαν κανένα παράπονο. Ένας από τα μέλη του ζήτησε ισότητα με τους Βούλγαρους στις διανομές τροφίμων, και ελευθέρα άσκηση επαγγελματιών από τους Έλληνες. Ο Φίλωφ, ναι μεν τους το υποσχέθηκε αλλά

¹³⁸ Διονύσης Αναγνωστόπουλος, *Συμβολή στην Ιστορία της Δράμας και της περιοχής της*, Δράμα, σ. 38

¹³⁹ Ξ. Κοτζαγεώργη- Γ. Καζαμίας, *ό.π.*, σ. 747

¹⁴⁰ Ξ. Κοτζαγεώργη- Γ. Καζαμίας, *ό.π.*, σ. 748

δεν τήρησε φυσικά την υπόσχεσή του, αφού όλα τα προαναφερθέντα μέτρα που εφαρμόστηκαν εις βάρος των Ελλήνων διατάσσονταν από τον ίδιο.¹⁴¹

2.2 Νομός Καβάλας

Οι βουλγαρικές δυνάμεις εισήλθαν στην Καβάλα στις 22 Απριλίου 1941 και επιδόθηκαν αμέσως στην καταστροφή και τον αφανισμό της ελληνικής πολιτιστικής και ιστορικής κληρονομιάς. Απ' τις πρώτες τους ενέργειες ήταν να κατάσχουν τα βιβλία, τις εφημερίδες, τους χάρτες και οτιδήποτε άλλο υποδήλωνε την ελληνικότητα της πόλης και της ευρύτερης περιοχής. Πολλά ελληνικά σχολεία έκλεισαν και στη θέση αυτών ιδρύθηκε στην Καβάλα ένα δημοτικό σχολείο στο οποίο οι μαθητές που φοιτούσαν δεν υπερέβαιναν τους 200.¹⁴²

Το ηρώο της Καβάλας ξηλώθηκε κι ρίχτηκε κομματιασμένο στη θάλασσα. Οι περιουσίες των εκκλησιών κατασχέθηκαν και οι ιερείς έχασαν τη θέση τους. Μόνο στον ναό του Αγίου Νικολάου και σε άλλα δυο παρεκκλήσια ιερουργούσε Έλληνας, ενώ στον ναό του Αγίου Ιωάννου έψαλλε στην ελληνική γλώσσα μόνο ο αριστερός χορός. Να σημειωθεί ότι αυτό το επέτρεψαν οι Βούλγαροι, επειδή οι Έλληνες απέφευγαν τον εκκλησιασμό στους ναούς όπου τελούνταν η λειτουργία στη βουλγαρική γλώσσα. Ως εκ τούτου, οι ενορίες αυτές έχαναν έσοδα από τους πιστούς τα οποία οι Βούλγαροι τα προόριζαν για τις βουλγαρικές μητροπόλεις Νευροκοπίου και Φιλιππουπόλεως.¹⁴³

Έπειτα, ακολούθησε απηνής δίωξη ιερέων και δασκάλων της περιοχής. Ο μητροπολίτης Καβάλας απομακρύνθηκε, μάλλον κοσμίως, αλλά οι ιερείς έτυχαν διαφορετικής μεταχείρισης. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι του Δημοσθένη Θεοδωρίδη, εφημέριου Νέας Περάμου, ο οποίος φυλακίστηκε και μαστιγώθηκε διαδοχικώς υπό επτά Βούλγαρους χωροφύλακες.¹⁴⁴

Στις 10 Μαΐου 1941 οι κάτοικοι της Καβάλας διατάχθηκαν να ξηλώσουν τις επιγραφές από τις πλάκες των νεκροταφείων και να τις αντικαταστήσουν με

¹⁴¹ Φ. Τριάρχης, ό.π., σ. 214

¹⁴² Κ. Μιχόπουλος, ό.π., σ. 140

¹⁴³ Σπ. Κουζινόπουλος, ό.π., σ. 51

¹⁴⁴ Αθ. Χρυσοχόου, *Η Κατοχή*, τεύχ. Α', ό.π., σ. 28

βουλγαρικές. Έπειτα απ' αυτό οι Καβαλιώτες, όταν τα αρχικά των ονομάτων ήταν ίδια με τα βουλγαρικά, χάραζαν στην πλάκα μόνο τα πρώτα γράμματα, διαφορετικά άφηναν τους τάφους ανώνυμους. Το μουσείο της πόλης λεηλατήθηκε ενώ τα αγγεία και τα νομίσματα εξαφανίστηκαν. Στα αρχαιολογικά ευρήματα των Φιλίππων οι Βούλγαροι προκάλεσαν ανεπανόρθωτες ζημιές, αφού για την κατασκευή κτιρίων τους χρησιμοποίησαν λίθους και κομμάτια ψηφιδωτών από τις ανασκαφές.¹⁴⁵

Τα ελληνικά σχολεία της πόλης και των περιχώρων έκλεισαν και ιδρύθηκαν στην θέση τους βουλγαρικά. Επίσης, στην Καβάλα ιδρύθηκαν λέσχες και το λαϊκό αναγνωστήριο ο « Πατήρ Παΐσιος», ενώ τον Δεκέμβριο έγιναν τα εγκαίνια του «Εθνικού Λαϊκού Πανεπιστημίου».¹⁴⁶ Η πόλη της Καβάλας παρουσίαζε όψη τραγική και οι κάτοικοί της, εξαιτίας της ασιτίας και της έλλειψης ρούχων και παπουτσιών, είχαν θλιβερή εμφάνιση.

Την πόλη εξαναγκάστηκε να εγκαταλείψει το επιστημονικό της δυναμικό. Από τους 80 γιατρούς που υπήρχαν στον νομό Καβάλας και τους 40 στην πόλη Καβάλας, τον Νοέμβριο του 1944 είχαν απομείνει μόνο 16 στην πόλη και 13 στον υπόλοιπο νομό. Χρειάστηκε να περάσουν αρκετά χρόνια μέχρι να φτάσει η υγειονομική περίθαλψη των Καβαλιωτών σε ικανοποιητικά επίπεδα.¹⁴⁷ Ως εκ τούτου, κατά την διάρκεια της κατοχής η ελονοσία και η ψώρα έφτασε έως στο 70% επί των κατοίκων, η ανεμοβλογιά σε αναλογία 30%, και παρατηρήθηκε ιλαρά κατά αναλογία 90% επί της παιδικής ηλικίας μετά βαρειών επιπλοκών.¹⁴⁸

Όπως σε όλη την βουλγαροκρατούμενη περιοχή, έτσι και στην Καβάλα, άρχισε η άσκηση έντονης εθνικιστικής προπαγάνδας προς τους κατοίκους. Με την άφιξη των βουλγαρικών στρατευμάτων κυκλοφόρησαν στα βουλγαρικά χιλιάδες προκηρύξεις, όπου μεταξύ άλλων έλεγαν: «*Αδέλφια Βούλγαροι της Μακεδονίας, χτύπησε η ώρα της ελευθερίας σας μετά τόσα χρόνια σκλαβιάς και τυραννίας. Επάνω εις την Μακεδονίαν έφεξεν τώρα η αυγή της λευτεριάς, φερμένη από τον γενναίον, γερμανικόν στρατόν..*

¹⁴⁵ Θ. Ξόμαλης, ό.π., σ. 246

¹⁴⁶ Κ. Μιχόπουλος, ό.π., σ. 136

¹⁴⁷ Θ. Ξόμαλης, ό.π., σελ.230

¹⁴⁸ Έκθεση του ιατρού Νικ. Τισίμπα, *περί της Υγιεινής Καταστάσεως των βουλγαροκρατούμενων επαρχιών κατά Φεβρουάριον 1945- νομός Καβάλας*, Αθήνα 1945

*Ζήτω η Ενωμένη Βουλγαρία και ο λαμπρός αρχηγός της Βόρις ο Γ', αρχηγός όλων των Βουλγάρων».*¹⁴⁹

Η κατάσταση στην Καβάλα μέρα με την ημέρα χειροτέρευε. Κατέφθαναν στην πόλη πολιτικοί εγκέφαλοι και καθοδηγητές, σοβινιστές και φασίστες, πρόθυμοι να αρπάξουν, να σφάξουν να ατιμάσουν, να αφανίσουν καθετί που δεν ήταν βουλγαρικό. Μαζί μ' αυτούς, κατέφταναν στην Καβάλα και βουλγαρικές οικογένειες στα πλαίσια του βουλγαρικού σχεδίου που αφορούσε τον εποικισμό της περιοχής. Έτσι, ο αστικός βουλγαρικός πληθυσμός αριθμούσε, σύμφωνα με την βουλγαρική απογραφή του 1943, στις Σέρρες 6.334 Βούλγαρους, 7.289 στην Ξάνθη, στην Δράμα 5.056 και 4.624 στην πόλη της Καβάλας.¹⁵⁰

Το καλοκαίρι του '42, κλήθηκαν σε στράτευση, από τις οι βουλγαρικές αρχές, νέοι της Καβάλας οι οποίοι είχαν γεννηθεί το 1920 και 1921. Αυτοί αποτελούσαν την κλάση του 1941 με σκοπό να ενταχθούν στα τάγματα εργασίας. Πολλοί Καβαλιώτες, για να αποφύγουν την στράτευση, δεν παρουσιάστηκαν. Επειδή μόνο 70 νέοι ανταποκρίθηκαν στο κάλεσμα, οι Βούλγαροι έστειλαν ατομικές προσκλήσεις αλλά και πάλι λίγοι ήταν αυτοί που παρουσιάστηκαν. Αρκετοί νέοι, για να αποφύγουν την τυραννία και τον εξευτελισμό των καταναγκαστικών έργων, έφυγαν δια θαλάσσης στην γερμανοκρατούμενη Θεσσαλονίκη. Όσοι έμειναν πίσω, δέρνονταν, ταλαιπωρούνταν και φυλακίζονταν με σκοπό να δηλώσουν Βούλγαροι υπήκοοι.¹⁵¹ Παρ' όλα αυτά, οι Καβαλιώτες δεν υπέκυψαν ούτε στην πίεση ούτε στις προκλήσεις για να μεταβάλουν την εθνότητά τους και να προδώσουν την Ελλάδα.

Με το παλιό γνωστό κόλπο της έρευνας , για ανακάλυψη κρυμμένου οπλισμού, ο βουλγαρικός στρατός έμπαινε στα σπίτια των κατοίκων και τα λήστευε. Όπως και περίπολοι είχαν το δικαίωμα να σταματούν τον οποιονδήποτε κάτοικο στον δρόμο για έλεγχο. Ο έλεγχος αυτός αποσκοπούσε, φυσικά, στην ληστεία, στον ξυλοδαρμό ή ακόμα και στην κακοποίηση. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή ενός τέτοιου περιστατικού. Σύμφωνα με την έκθεση της επιτροπής Μακεδόνων και Θρακών, την 6 Ιουνίου 1941 Βούλγαρος λοχαγός , συνέλαβε καθ' οδόν κορασίδα 13 ετών εντός της πόλης Καβάλας, στην συνοικία Παναγιά, όπου και την ατίμασε. Και σαν να μην έφτανε

¹⁴⁹ Σπ. Κουζινόπουλος, ό.π., σ. 51

¹⁵⁰ Ξ. Κοτζαγεώργη- Γ. Καζαμίας, ό.π, σ. 744-745

¹⁵¹ Κ. Στολίγκα, ό.π, σ. 105

αυτό, της αφαίρεσε με την ξιφολόγχη τα μητρικά της. Οι κάτοικοι της Καβάλας, μαθαίνοντας για το έγκλημα, έκλεισαν ομαδικώς τα καταστήματά τους ως ένδειξη διαμαρτυρίας. Παράλληλα, συγκεντρώθηκε στον Γερμανό πρόξενο Κιούτιν μια πενταμελής επιτροπή, και μαζί με τον πρόξενο, μετέβησαν στο γερμανικό στρατηγείο για να αναφέρουν το γεγονός. Τότε, ο Γερμανός διοικητής διέταξε την σύλληψη του Βούλγαρου λοχαγού, τον οποίον τον παρέπεμψε σε στρατοδικείο όπου καταδικάστηκε εις θάνατον. Όμως, οι αρμόδιες αρχές της Σόφιας μετέτρεψαν την ποινή του σε 20 έτη φυλάκιση. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι Βούλγαροι για να τιμωρήσουν την κινητοποίηση των Καβαλιωτών, διένειμαν τις ακόλουθες ημέρες μόνο αλεύρι αραβοσίτου, ενώ "εξάφανισαν" και έναν Έλληνα που συνόδευσε τον Γερμανό πρόξενο.¹⁵²

Επίσης, με την μέθοδο της σκευωρίας, οι Φίλιπποι, ένα χωριό της Καβάλας, έγινε ο τάφος 80 αθών χωρικών. Όσον αφορά την περιοχή του Παγγαίου, πολλές γυναίκες βιάστηκαν κατά την περίοδο της κατοχής, ενώ αρκετοί κάτοικοι των χωριών αυτών εκτελέστηκαν άνευ αιτίας.¹⁵³

Τέλος, όπως και στο νομό Δράμας, έτσι και στην Καβάλα καταργήθηκαν οι ελληνικές αστυνομικές ταυτότητες των πολιτών και αντικαταστάθηκαν με βουλγαρικές. Η Εθνική, η Αγροτική, η Εκδοτική και άλλες τράπεζες καταλήφθηκαν, τα καπνά των καπνοπαραγωγών κατασχέθηκαν, και η δραχμή αντικαταστάθηκε αυθαίρετα με το λέβα. Παρέλυσε κυριολεκτικά η οικονομική ζωή της πόλης και άνοιξε η αισχροκέρδεια και η μαύρη αγορά. Απαγορεύτηκε, επίσης, η μετακίνηση από τόπο σε τόπο χωρίς ειδική άδεια, η οποία δίνονταν μόνο από τις βουλγαρικές αρχές. Έτσι, οι κάτοικοι δεν μπορούσαν να μετακινηθούν χωρίς το σχετικό σημείωμα της χωροφυλακής, ενώ η κυκλοφορία στην πόλη περιοριζόνταν σε συγκεκριμένες ώρες.¹⁵⁴

¹⁵² Αλ. Σβώλος, ό.π., σ. 26

¹⁵³ Κ. Στολίγκα, ό.π., σ. 106

¹⁵⁴ Σπυρίδωνας Σφέτας, *Η ατυχής εξέγερση της Δράμας 1941- Κατά τα βουλγαρικά και στρατιωτικά αρχεία*, Θεσσαλονίκη 2017, σ. 21, στο εξής βλ. Σπ. Σφέτας

2.3 Νομός Σερρών

Στις 23 Απριλίου 1941 τα βουλγαρικά στρατεύματα εισέβαλαν στην πόλη των Σερρών, ενώ στις 5 Μαΐου τοιχοκολλήθηκαν στα κύρια σημεία των σερραϊκών δρόμων και με αριθμό πρωτοκόλλου 3125 η τελευταία ελληνική ανακοίνωση γραμμένη με γραφομηχανή. Η ανακοίνωση αυτή προερχόταν από τον τότε δήμαρχο της πόλης Γ. Γεωργιάδη. Ο δήμαρχος, προκειμένου να καθησυχάσει τους Σερραίους έγραψε στην ανακοίνωσή του: *«Φέρομεν εις γνώσιν των κατοίκων της πόλεως Σερρών ότι από σήμερον η εξουσία Σερρών παρεδόθη εις τα Βουλγαρικά στρατεύματα. Υπό την νέαν εξουσίαν και διοίκησιν είμεθα πεπεισμένοι ότι θα συνεχισθή η αυτή νομιμοφροσύνη του πληθυσμού και ότι η συμβίωσίς μας μετά των γειτόνων μας θα είναι αδελφική. Επί τη ευκαιρία ταύτη συνιστώμεν απόλυτον πειθαρχίαν εις τας αποφάσεις της Γερμανίας και της Γερμανικής Διοικήσεως δεδομένου ότι αι τύχαι της Ελλάδος εξαρτώνται εκ της Μεγάλης Γερμανίας»*.¹⁵⁵

Η είσοδος των Βουλγάρων, για τρίτη φορά στην πόλη των Σερρών, άλλαξε ριζικά για μια ακόμη φορά τη ζωή των κατοίκων. Στις 5 Μαΐου ο Διοικητής του στρατού κατοχής των Νομών Σερρών και Δράμας, συνταγματάρχης Μαντσούκωφ, ειδοποίησε με ειδική διαταγή τους κατοίκους των περιοχών να λάβουν « γνώσιν και συμμόρφωσιν». Η ανακοίνωση ήταν σαφής και ξεκάθαρη, η επίσημη γλώσσα θα ήταν πλέον η βουλγαρική. Όλοι οι κάτοικοι υποχρεούνταν να παραμένουν στον τόπο τους και η μετακίνησή τους θα γίνονταν έπειτα από σχετική άδεια. Για τους μετακινούμενους, η δέουσα άδεια θα χορηγούνταν από τα στρατιωτικά φρουραρχεία των πόλεων Δράμας, Σερρών, Σιδηροκάστρου, Νέας Ζίχνης και Κ. Νευροκοπίου.

Εν συνεχεία, η ανακοίνωση έλεγε πως όλοι οι κάτοικοι έπρεπε να παραδώσουν, μέσα σε τρεις μέρες, τον οπλισμό τους, την στρατιωτική τους ενδυμασία, τα κυνηγετικά τους όπλα και όλα εν γένει τα στρατιωτικά είδη. Όποιος προέβαινε σε παντός είδους σαμποτάζ, όπως σε βιαιοπραγία εναντίον του βουλγαρικού στρατού ή σε καταστροφή δημοσίων καταστημάτων και γραφείων θα καταδικάζονταν σε θάνατο. Ως σαμποτάζ νοούνταν και η καταστροφή και η φθορά των γεωργικών προϊόντων και σπαρτών,

¹⁵⁵ Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών, *Η Βουλγαρική κατοχή στις Σέρρες κατά την περίοδο '41-'44*, <http://www.serrelib.gr/boulgarikikatohi.html#top>, πρόσβαση στις: 20/4/2019, στο εξής βλ. Δημόσια Βιβλιοθήκη Σερρών, *Η Βουλγαρική κατοχή στις Σέρρες κατά την περίοδο '41-'44*

καθώς, επίσης, και η καταστροφή πετρελαιοκινήτων, υδροκινήτων, ηλεκτρικών και άλλων μηχανικών εγκαταστάσεων.

Επίσης, η κυκλοφορία στην κατεχόμενη περιφέρεια επιτρέπονταν μέχρι τις εννιά το βράδυ και όσοι δε συμμορφώνονταν με τις διαταγές του βουλγαρικού Φρουραρχείου θα τιμωρούνταν διά των όπλων. Τέλος, όλες οι διαταγές του Βουλγαρικού Φρουραρχείου θα έπρεπε να εκτελούνται *αμέσως και άνευ ουδεμίας αντιρρήσεως*.¹⁵⁶

Στην προσπάθειά τους, οι Βούλγαροι, για να αλλοιώσουν την σύνθεση του ντόπιου πληθυσμού, οι Βουλγαρικές αρχές επέβαλαν την δήθεν οικειοθελή αποχώρηση των Σερραίων για την γερμανοκρατούμενη Ελλάδα. Τους έδιωχναν με ένα μπόγο και 300 λέβα, αφού πρώτα τους υποχρέωναν να υπογράψουν δήλωση ότι αναχωρούν οικειοθελώς από την «Βουλγαρία». Μερικοί από τους πλούσιους έφυγαν, καθώς επίσης και λίγοι που δεν είχαν καμιά περιουσία.¹⁵⁷

Στα πλαίσια του εποικισμού, άρχισε ομαδική εγκατάσταση βουλγαρικών οικογενειών στην πόλη και στην ύπαιθρο. Οι Βούλγαροι, μαζί με τους έποικους μετέφεραν διάφορους επιχειρηματίες και εμπόρους, από το εσωτερικό της Βουλγαρίας, διαβιβάζοντας σ' αυτούς τις επιχειρήσεις των Ελλήνων. Παράλληλα, απαγόρευσαν την άσκηση κάθε ελεύθερου επαγγέλματος στους Έλληνες αν προηγουμένως δεν απαρνούσαν την ελληνική καταγωγή και υπηκοότητα, αποδεχόμενοι τη βουλγαρική. Όσοι αποδέχονταν την βουλγαρική εξομοιώνονταν με τους Βούλγαρους πολίτες και ευνοούνταν από τις βουλγαρικές αρχές. Επειδή η πείνα ήταν μεγάλη και για να μην πεθάνουν από αστιτία, αυτοί και τα παιδιά τους, βρέθηκαν μερικοί και βουλγαρογράφηκαν. Επίσης, υποχρέωσαν Έλληνες επιχειρηματίες και καταστηματάρχες να προσλάβουν Βούλγαρους συνεταίρους.¹⁵⁸

Ο βουλγαρικός τύπος έπαιξε σημαντικό ρόλο στην προπαγάνδα αλλά και στον φανατισμό των Βούλγαρων εποίκων. Αφού έκλεισε ο ελληνικός τύπος, εξέδωσαν την εφημερίδα Μπαγκάρσκι Γιουγκ που σήμαινε «βουλγαρικός Νότος». Η εφημερίδα είχε διευθυντή τον Βούλγαρο εθνικιστή, Μιχαήλ Ντουμπαλάκοφ, και τυπώνονταν στη βουλγαρική γλώσσα, στις εγκαταστάσεις της ιστορικής εφημερίδας των Σερρών *Η Πρόοδος* του Γεωργίου Σγουραμάνη. Η βουλγαρική αυτή εφημερίδα αποτέλεσε πηγή

¹⁵⁶ Δημόσια Βιβλιοθήκη Σερρών, ό.π., «*Η Βουλγαρική κατοχή στις Σέρρες 1941-44*»

¹⁵⁷ Κ. Στολίγκα, ό.π., σ. 112

¹⁵⁸ Σπ. Κουζινόπουλος, ό.π., σ. 41

μίσους, ιστορικών αναληθειών και διαστρεβλώσεων, ενώ σε κάθε έκδοσή της προσκαλούσε τους εποίκους που είχαν εγκατασταθεί στην περιοχή να θυμηθούν τον Βασίλειο Βουλγαροκτόνο, τους Μακεδονομάχους και τους Ποντίους για να λάβουν εκδίκηση, ξεκληρίζοντας το ελληνικό στοιχείο.¹⁵⁹

Η εφημερίδα «Ζορά» της Σόφιας, ήδη από τον Νοέμβριο του 1941, καλούσε κατά τρόπο δελεαστικό τους Βούλγαρους να εποίκισουν στον νομό Σερρών. Υπό τον τίτλο «Εκ της χρυσής πεδιάδος των Σερρών», παρομοίαζε την κοιλάδα των Σερρών σαν ένα πραγματικό έδαφος Νείλου. Μάλιστα, στην περιγραφή της, η εφημερίδα έγραφε χαρακτηριστικά ότι η καλή ποιότητα καπνού θα έφερνε χείμαρρους δολαρίων, καθώς αυτά θα εξάγονταν στην Αμερική, αλλά και μόνο από τις πρώιμες ντομάτες που παρήγαγε ο τόπος οι Βούλγαροι αγρότες θα γέμιζαν τα θυλάκια τους με χαρτονομίσματα. Με το χαρακτηριστικό σύνθημα ότι ο κάμπος των Σερρών είναι τόσο εύφορος όπου « και την ουρά του διαβόλου ακόμη εάν χώσεις εντός αυτού θα δώσει καρπό», καλούσε τους Βούλγαρους να μεταβάλουν την πεδιάδα σε κήπο του παραδείσου της Βουλγαρίας.¹⁶⁰

Ύστερα, οι Βούλγαροι επιτάξανε τα μεταλλεία λιγνίτη του Παγγαίου που λειτουργούσαν στην περιοχή της Ηλιοκόμης. Μετά τον εξαναγκασμό των αδερφών Παπαβασιλείου να διακόψουν την εκμετάλλευση των γαλαριών, το λιγνιτωρυχείο το ανέλαβε η βουλγαρική εταιρεία Πέρνικ, που έστελνε κάρβουνο στη Βουλγαρία. Στήθηκε μάλιστα και σιδηροδρομική γραμμή για την μεταφορά του στη Βουλγαρία μέσω του σιδηροδρομικού σταθμού Φωτολίβους Δράμας, αλλά δεν αποπερατώθηκε λόγω της αποχώρησης των Βουλγάρων το 1944.¹⁶¹

Τα μόνα λιγνιτωρυχεία που δεν επιτάχθηκαν ήταν των Παπαντωνίου, Περδικάρη και Χατζηδήμου, και αυτό διότι από την πρώτη στιγμή οι Γερμανοί τα έθεσαν υπό την απόλυτη δικαιοδοσία τους. Να υπενθυμίσουμε ότι εκείνη την εποχή οι μύλοι, τα αρτοποιεία, τα κεραμοποιεία, τα ασβεστοποιεία και οι σιδηρόδρομοι, χρησιμοποιούσαν ως καύσιμη ύλη τον λιγνίτη. Μάλιστα, το 95% των ατμομηχανών της γερμανοκρατούμενης χώρας, έπειτα από τις σχετικές μετατροπές, χρησιμοποιούσε

¹⁵⁹ Τριαντάφυλλος Υψηλάντης, *Η Βουλγαρική κατοχή στις Σέρρες*, τ. 4, Σέρρες 2006, σ. 260, στο εξής βλ. Τρ. Υψηλάντης

¹⁶⁰ Πανεπιστημιακή Επιτροπή, *Μαύρη Βίβλος*, ό.π., σ. 121

¹⁶¹ Θ. Εόμαλης, ό.π., σ. 314

ως καύσιμη ύλη σερραϊκό λιγνίτη. Το ίδιο και το μεγάλο συγκρότημα Αλλατίνη της Θεσσαλονίκης.¹⁶²

Εν τω μεταξύ, με διαταγή των βουλγαρικών αρχών, απαγορεύτηκε στους Έλληνες γιατρούς να ασκούν το λειτούργημά τους, επειδή σύμφωνα με απόφαση του Ιατρικού Συλλόγου Σόφιας, δεν πληρούσαν τους όρους και τα προσόντα που προέβλεπε η βουλγαρική περί ιατρών Νομοθεσία. Τότε επενέβη ο δήμαρχος Σερρών, Ποπώφ, και επέτρεψε στους Έλληνες γιατρούς να ασκούν το επάγγελμά τους. Αυτό όμως κράτησε μέχρι τον Οκτώβριο του '41, καθώς μεσολάβησε μια έντονη διαμαρτυρία των Βουλγάρων ιατρών που είχαν κατακλύσει τότε τις Σέρρες. Τα ιατρεία και οι κλινικές κατελήφθησαν από βουλγαρικό ιατρικό προσωπικό, ενώ οι Έλληνες γιατροί παρακολουθούσαν κρυφά κάποιους ασθενείς που τολμούσαν να μην εμπιστευτούν την υγεία τους στους Βούλγαρους γιατρούς.¹⁶³ Αξίζει να σημειωθεί ότι ο δήμαρχος Ποπώφ, εξαιτίας των παρεμβάσεών του που έδειχναν υποστήριξη προς τους Σερραίους, όπως και στην περίπτωση των βαρύτατων φόρων, αντικαταστάθηκε ταχέως και οδηγήθηκε ενώπιον του στρατοδικείου με την κατηγορία του φιλελληνισμού.

Ως εκ τούτου, η υγειονομική περίθαλψη στον νομό ήταν τραγική. Προπολεμικά ο νομός Σερρών διέθετε 165 ιατρούς. Όμως, κατά την διάρκεια της κατοχής υπήρχαν μόνο 22 στο σύνολο γιατροί εκ των οποίων οι 12 ήταν για την πόλη των Σερρών, και οι υπόλοιποι 10 για τα 202 χωριά και κωμοπόλεις του νομού. Παράλληλα, λόγω έλλειψης ιατρικού δυναμικού και φαρμάκων, οι επιδημίες αντιμετωπίζονταν ανεπαρκώς. Παρατηρήθηκε ιλαρά με ποσοστό 80% επί της παιδικής ηλικίας και 70% ψώρα επί του πληθυσμού. Ενώ πάμπολλες περιπτώσεις υπήρξαν κάτοικοι με αφροδίσια νοσήματα. Μόνο στην πόλη των Σερρών υπολογίζονται 500 περιπτώσεις συφιλιδικών μη υποβληθέντων σε ουδεμία θεραπεία.¹⁶⁴

Εν συνεχεία, στις Σέρρες έκλεισαν όλα τα ελληνικά σχολεία. Οι δάσκαλοι και οι καθηγητές εξορίστηκαν, ενώ τα ελληνικά βιβλία κάηκαν. Οι Βούλγαροι, για να εμφανίσουν την παιδεία ως εκ παραδόσεως βουλγαρική, μετέφεραν από την Σόφια ολόκληρο γυμνάσιο με τους καθηγητές και τους μαθητές του.¹⁶⁵

¹⁶² Τρ. Υψηλάντης, ό.π., σ. 261-262

¹⁶³ Κ. Στολίγκα, ό.π., σ. 113

¹⁶⁴ Έκθεση του ιατρού Νικ. Τισίμπα, *περί της Υγιεινής Καταστάσεως των βουλγαροκρατούμενων επαρχιών κατά Φεβρουάριον 1945-νομός Σερρών*, Αθήνα 1945

¹⁶⁵ Κ. Στολίγκα, ό.π., σ. 112

Προς βουλγαροποίηση της Εκκλησίας, ο Μητροπολίτης Σερρών και οι ιερείς απομακρύνθηκαν, ενώ η Θεία λειτουργία και τα υπόλοιπα μυστήρια τελούνταν στη βουλγαρική γλώσσα από Βούλγαρους ιερείς. Πολλοί ναοί της περιοχής υπέστησαν εσκεμμένες πυρπολήσεις αφού πρώτα κλάπηκαν εκκλησιαστικά κειμήλια. Επίσης, οι βουλγαρικές αρχές κατέσχεσαν την περιουσία των Μονών Τιμίου Προδρόμου Σερρών και Αγίας Παρασκευής Ζιχνών.¹⁶⁶

Παράλληλα, οι αρχές κατοχής αξίωσαν από τον Μητροπολίτη Σερρών, Κωνσταντίνο Μεγγρέλη, να μνημονεύει κατά τις ιερές ακολουθίες τη Σύνοδο της Σόφιας. Στις 28 Μαΐου 1941, όργανα της βουλγαρικής διοίκησης εισέβαλαν στη μητρόπολη, διενέργησαν, παρά τις διαμαρτυρίες του δεσπότη, έρευνα και του αφαίρεσαν τα αρχιερατικά άμφια, την ποιμαντορική ράβδο και τη μίτρα, ζητώντας να τους δώσει και τη χρηματική του περιουσία. Έπειτα, οι Βούλγαροι του ζήτησαν την αναχώρησή του από την πόλη των Σερρών, έως την 4 Ιουνίου του '41. Φυσικά, είχαν προηγηθεί διαμάχες ανάμεσα στον μητροπολίτη και στο διοικητή της βουλγαρικής Ασφάλειας Σερρών, Βοδένο Τσάρεφ, καθώς και με το στρατιωτικό διοικητή της πόλης Μαγιόρ Τύρνεφ. Ο Δεσπότης παρέδωσε σχετική αίτηση στο μοναδικό Γερμανό που εξακολουθούσε να παραμένει στην πόλη των Σερρών, με το αίτημα να παραμείνει με το ποίμνιό του και να τελεί τα θρησκευτικά του καθήκοντα. Όμως, ο Γερμανός τον συμβούλεψε «*ότι θεωρεί προτιμότερο να συμμορφωθεί προς τας διαταγάς και αργότερον θα εξητάζετο υπό των γερμανών η υπόθεσίς του*».¹⁶⁷

Τελικά, στις 5 Ιουνίου 1941, ο μητροπολίτης αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη μητρόπολη και το ποίμνιό του. Υπό την συνοδεία Βούλγαρου χωροφύλακα απελάθηκε στη γερμανοκρατούμενη περιοχή. Σημειώνεται ότι εκτός από τον μητροπολίτη Σερρών Κωνσταντίνο, εκτοπίστηκαν και οι μητροπολίτες Σιδηροκάστρου Βασίλειος και Ζιχνών Αλέξανδρος. Έτσι, ανενόχλητοι οι Βούλγαροι πυρπόλησαν μοναστήρια, έκλεψαν ή κατέστρεψαν εκκλησιαστικά βιβλία και χειρόγραφα, ενώ τα ονόματα των αγίων αντικαταστάθηκαν με βουλγαρικά. Πολλοί δε ιερείς συνελήφθησαν, κακοποιήθηκαν και δολοφονήθηκαν.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π, σ. 80

¹⁶⁷ Δήμος Σερρών, *Πόλεμος και κατοχή*, ανάρτηση στις: 22 Ιουνίου 2016, <https://www.serres.gr/index.php/istoria/eikonografimeni-istoria-tzanakaki/2016-06-22-10-33-29> (πρόσβαση στις: 20/4/2019)

¹⁶⁸ Επίσκοπος Σπυρίδωνας Κυβετός, *Εθνικοί αγωνιστές της Μητρόπολης Ζιχνών και Νευροκοπίου κατά το 1941-1949*, Κ. Νευροκόπι 1999, σ. 37, στο εξής βλ. Σπ. Κυβετός

Ο νομός Σερρών έγινε επίσης δέκτης πολλών Βούλγαρων εποίκων. Οι τοπικές βουλγαρικές Αρχές ευνοούσαν και προωθούσαν την ιδέα ενός συστηματικού βουλγαρικού εποικισμού της περιοχής καταρχήν για εθνικούς και πολιτικούς λόγους. Έτσι, προς αλλοίωση της εθνολογικής σύνθεσης της περιοχής οι επήλυδες Βούλγαροι εγκαταστάθηκαν στα εύφορα πεδινά χωριά, Χρυσό, Εμμανουήλ Παππά, Πεντάπολη και Νέο Σκοπός. Ο Έπαρχος Σιδηροκάστρου το χειμώνα του 1941-42 δήλωσε ότι για το σκοπό αυτό «πρέπει οπωσδήποτε να εκτοπιστεί το ελληνικό στοιχείο», ενώ ο Έπαρχος Σερρών πρότεινε κατά μήκος των πρώην ελληνοβουλγαρικών συνόρων να εποικιστούν, σε πλάτος 20-30 χιλιομέτρων, μορφωμένοι και καλοί πατριώτες Βούλγαροι ως αντίβαρο στον Ελληνισμό.¹⁶⁹ Υπολογίζεται ότι οι Βούλγαροι έποικοι που εγκαταστάθηκαν στις Σέρρες ανέρχονται σε 10.000, ενώ άλλοι 30.000 εγκαταστάθηκαν στην επαρχεία.¹⁷⁰

Γενικώς, μέσα σε λίγους μήνες, οι βουλγαρικές αρχές μετέβαλαν την όψη της πόλης από ελληνική σε βουλγαρική. Όλοι οι δρόμοι, οι πληροφοριακές πινακίδες, οι οδοί, οι πινακίδες καταστημάτων, ακόμη και οι επιγραφές των τάφων μετατράπηκαν από την ελληνική στη βουλγαρική γλώσσα. Εισήγαγαν επίσης τη βουλγαρική γλώσσα στις δημόσιες υπηρεσίες, ενώ απαγόρευσαν τους κατοίκους να ομιλούν την ελληνική ακόμα και μεταξύ τους. Τέλος, επέβαλλαν στις χρηματικές τους συναλλαγές να χρησιμοποιείται μόνο το βουλγαρικό νόμισμα.¹⁷¹

¹⁶⁹ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 171

¹⁷⁰ Θ. Ξόμαλης, ό.π., σ. 247

¹⁷¹ Δημόσια Βιβλιοθήκη Σερρών, ό.π., *Η Βουλγαρική κατοχή στις Σέρρες κατά την περίοδο '41-'44*

Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΚΑΙ Η ΣΦΑΓΗ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ ΣΤΙΣ 29 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 1941

3.1 Παραμονές της εξέγερσης.

Εκείνη την εποχή ήταν συχνές οι εκκλήσεις της Σ. Ένωσης, προς όλα τα κομμουνιστικά κόμματα των Βαλκανίων, να χτυπήσουν με κάθε μέσο τα μετόπισθεν του χιτλερικού συνασπισμού. Οι εκκλήσεις αυτές αποτέλεσαν το βασικότερο κίνητρο των Ελλήνων κομμουνιστών για να πραγματοποιήσουν την "εξέγερση" της Δράμας.¹⁷² Σ' αυτό, ιδιαίτερη δραστηριότητα ανέπτυξε η Κ.Ο του ΚΚΕ Δράμας, η οποία σύστησε ένοπλη ομάδα στα όρη της Λεκάνης (Τσαλ-Νταγ) και προετοίμαζε όλο το καλοκαίρι του 1941 ένοπλη αντικατοχική δράση.¹⁷³

Ήδη, από τον Αύγουστο του 1941, η κομμουνιστική οργάνωση της περιοχής, καθοδηγούμενη από το Μακεδονικό Γραφείο του ΚΚΕ, συγκρότησε στο χώρο ένοπλες ομάδες. Μια από τις ομάδες αυτές είχε αρχηγό τον Αδαμίδη, έφεδρο ανθυπολοχαγό από τη Δράμα, μια τον Πέτρο Παστουρματζή, καπνεργάτη από την Προσοτσάνη και μια τρίτη το Θεόφιλο Ψαρρά, από τον Άγιο Αθανάσιο Δράμας.¹⁷⁴ Ως υπεύθυνος, της περιφερειακής επιτροπής Δράμας, τοποθετήθηκε ο Παντελής Χαμαλίδης (με το ψευδώνυμο Αλέκος), ηλεκτροτεχνίτης στο επάγγελμα από το Ροδόπολη Σερρών. Στη Δράμα, λόγω των γεγονότων του 1913 και της βουλγαρικής κατοχής του 1916-1918, υπήρχε ένα μίσος γενικά στον πληθυσμό κατά των Βουλγάρων. Κατά συνέπεια, το ΚΚΕ μπορούσε να προτάξει το πατριωτικό χαρτί έναντι μιας κοινωνικής ρητορικής. Έτσι, στη Δράμα άρχισαν να συγκροτούνται αυτές οι αντάρτικες ομάδες που στρατοπέδευαν στα όρη Λεκάνης (Τσαλ-νταγ).¹⁷⁵ Αξιοσημείωτο είναι ότι στις ανταρτο-ομάδες αυτές, που αποτελούνταν περίπου από 100 άτομα, μετείχαν και αγνοί νέοι καταγόμενοι από διάφορα χωριά της Δράμας. Αυτοί οι νέοι είχαν πατριωτικά αισθήματα εξαιτίας τόσο της βουλγαρικής παρουσίας όσο και της φασιστικής βίας που

¹⁷² Βασίλης Γ. Χατζηθεοδωρίδης, *Το κίνημα της Δράμας 1941, (μορφή-αφορμές-αίτια-ευθύνες)*, Δράμα 2012, σ. 11, (πηγή από: G. Daskalov, *Dramaskoto 1941*, Sofia 1992, s.107-108), στο εξής βλ. Β. Χατζηθεοδωρίδης, «Το κίνημα της Δράμας 1941»

¹⁷³ ΙΕΕ, τ.16, ό.π., σ. 70

¹⁷⁴ Βασίλης Γ. Χατζηθεοδωρίδης, *Η Χειμαζόμενη Αν.Μακεδονία-Θράκη(1940-44)- Μέσα από τον Τύπο της εποχής*, Δράμα 2007, σ. 80, στο εξής βλ. Β. Χατζηθεοδωρίδης, «*Η Χειμαζόμενη Αν.Μακεδονία-Θράκη(1940-44)*»

¹⁷⁵ Σπ. Σφέτας, ό.π., σ. 23

ασκούσαν στην περιοχή.¹⁷⁶ Χαρακτηριστικό των ομάδων αυτών ήταν ότι οι αρχηγοί τους πίστευαν ότι οι συνεννοήσεις τους είχαν χαρακτήρα «Φιλικής Εταιρείας» και ότι ο ξεσηκωμός τους θα ήταν εφάμιλλος των επαναστατών του 1821.¹⁷⁷

Επίσης, εκτός από την εσωτερική επικοινωνία των οργανώσεων του ΚΚΕ στην περιοχή της Δράμας, οι κομματικοί πυρήνες επιδίωξαν ήδη από νωρίς να βγουν προς τα έξω και να επικοινωνούν με τον ελληνικό πληθυσμό μέσω των προκηρύξεων και των εντύπων που κυκλοφορούσαν. Οι προκηρύξεις που κυκλοφορούσαν στην περιοχή της Δράμας υπογράφονταν από το Μακεδονικό Γραφείο και είχαν συχνά ως σύμβολο το σφυροδρέπανο. Καλούσαν τον λαό να αντισταθεί στη βουλγαρική κατοχή ακόμα και ένοπλα, καθώς την ένοπλη αντίσταση υποστηρίζει η Σοβιετική Ένωση και πως ο αγώνας τους είναι μέρος της « παγκόσμιας προλεταριακής επανάστασης».¹⁷⁸

Όσον αφορά τις Βουλγαρικές αρχές, αυτές διαπίστωσαν πως ολόκληρο το καλοκαίρι γίνονταν συναντήσεις κομμουνιστών στα χωριά της Δράμας. Έντονη κινητικότητα παρατηρήθηκε στην Προσοτσάνη, δυο χιλιόμετρα έξω από την οποία δημιουργήθηκε και μυστική αποθήκη όπλων. Άλλα χωριά, στα οποία παρατηρήθηκαν κινήσεις κομμουνιστών από τις βουλγαρικές αρχές ήταν η Αδριανή, η Μικρόπολη, η Χωριστή, ο Νικηφόρος και το Δοξάτο. Αξίζει να δούμε την εμπιστευτική έκθεση του τοπικού αστυνομικού διοικητού Δράμας, προς τον περιφερειακό αστυνομικό διοικητή Ξάνθης (30.8.1941), για τις κινήσεις των κομμουνιστών. Η έκθεση με αρ. 847 αναφέρει ότι ασκείται στην περιοχή ισχυρή προπαγάνδα για επικείμενη νίκη της ΕΣΣΔ και ότι μαζί μ' αυτήν θα επέλθει και η απελευθέρωση του ελληνικού λαού και η μπολσεβικοποίησή του. Ο διοικητής συνεχίζει στην επιστολή του λέγοντας ότι « διαδίδονται φήμες στην παλιά Ελλάδα ότι θα σχηματιστεί ένοπλη δύναμη κομμουνιστών εναντίον της Βουλγαρίας.»¹⁷⁹

Παράλληλα, απ' αρχές Σεπτεμβρίου 1941, κυκλοφόρησε στη Δράμα φήμη από Βούλγαρους κομμουνιστές, ότι στη Βουλγαρία ξέσπασε επανάσταση. Αυτοί μετέδιδαν

¹⁷⁶ Σπ. Κουζινόπουλος, ό.π., σ. 96-99

¹⁷⁷ Θ. Εόμαλης, ό.π., σ. 153

¹⁷⁸ Οι προκηρύξεις αυτές διασώθηκαν καθώς έπεσαν τότε στα χέρια των βουλγαρικών αρχών και βρίσκονται μέχρι σήμερα στα βουλγαρικά αρχεία.(DackalOb:129), Δημήτρης Πασχαλίδης- Τάσος Χατζηαναστασίου, *Τα γεγονότα της Δράμας, Σεπτέμβριος –Οκτώβριος 1941, Εξέγερση ή Προβοκάτσια;*, Δράμα 2003, σ. 129-130, στο εξής βλ. Δ. Πασχαλίδης και Τ. Χατζηαναστασίου

¹⁷⁹ Αστυνομικός διοικητής Δράμας, Πέιτσεφ, (Κρατικό Στρατιωτικό Ιστορικό Αρχείο , F.16, Ορ.2, ΑΕ.110), στο: Σπυρίδων Σφέτας, *«Η ατυχής εξέγερση της Δράμας 1941- κατά τα βουλγαρικά στρατιωτικά αρχεία»*, ό.π., σ. 35

το σύνθημα ότι « *επίκειται επανάσταση στη Βουλγαρία, ανατροπή του φασιστικού καθεστώτος και αδελφοποίηση Ελλήνων και Βουλγάρων*». Σ' αυτά τα λόγια παρασύρθηκαν και πίστεψαν μόνο Έλληνες κομμουνιστές.¹⁸⁰ Ομοίως, το τελευταίο δεκαήμερο του Σεπτεμβρίου, Βούλγαροι στρατιώτες διέδιδαν συνταρακτικά νέα στην περιοχή της Δράμας. Έλεγαν ότι στη Βουλγαρία ξέσπασε επανάσταση και ότι το Β' Σώμα Στρατού, που στρατοπέδευε στη Μακεδονία, και συγκεκριμένα στη Δράμα, βρισκόταν στα πρόθυρα ανταρσίας. Πρωταρχικό, λοιπόν, καθήκον ήταν ο κοινός αγώνας ενάντια στο φασισμό.¹⁸¹

Πράγματι, αντικαθεστωτικό κίνημα υπήρξε στη Βουλγαρία, όχι όμως μεγάλης εμβέλειας και υψηλής σημασίας. Συγκεκριμένα, στις 2 Αυγούστου 1941, ο Βούλγαρος κομμουνιστής πολιτικός Ντημητρόφ, ενημέρωσε τον Στάλιν για τις προετοιμασίες που έγιναν στη Βουλγαρία για να εκδηλωθεί εξέγερση και έθεσε το ζήτημα πιθανής σοβιετικής βοήθειας. Δυο μέρες μετά ο Στάλιν απάντησε κατηγορηματικά « *Καμιά εξέγερση τώρα. Θα συντριφθούν οι εργαζόμενοι. Σήμερα δεν μπορούμε να σας δώσουμε καμιά βοήθεια, Απόπειρα εξέγερσης θα είναι προβοκάτσια.*»¹⁸² Όμως, η ελληνική κομμουνιστική προπαγάνδα, στη Δράμα, διόγκωνε τα δεδομένα παρουσιάζοντας μάλιστα τη ρίψη Σοβιετικών αλεξιπτωτιστών στη Βουλγαρία και τη συγκρότηση αντάρτικων ομάδων σ' αυτήν ως « *εξέγερση*».¹⁸³

Η ανταπόκριση, όμως, του ντόπιου πληθυσμού σε όλα αυτά υπήρξε συγκρατημένη είτε από φόβο και δυσπιστία είτε γιατί, την περίοδο εκείνη, ο μέσος Έλληνας δεν ενθουσιαζόταν εύκολα από συνθήματα συναδέλφωσης με τους βορειο-ανατολικούς γείτονές του. Εξαίρεση πάντως αποτελούσαν οι κομμουνιστές, των οποίων ορισμένοι τοπικοί αρχηγοί συγκαταλέγονταν στους υποκινητές της εξέγερσης.¹⁸⁴

Έτσι, οι Βουλγαρικές αρχές που παρακολουθούσαν τις κινήσεις των Ελλήνων κομμουνιστών, συγκάλεσαν σύσκεψη, στις 15 Αυγούστου 1941, στο βουλγαρικό Νομαρχιακό μέγαρο της Δράμας. Στην σύσκεψη αυτή πήραν μέρος υψηλόβαθμα στελέχη όπως ο Μιχαήλωφ Συνταγματάρχης Μεραρχίας Δράμας, ο νομάρχης Δράμας

¹⁸⁰ Θ. Εόμαλης, *ό.π.*, σ. 153

¹⁸¹ Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμια και Σβάστικα : Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης*, τ. 1, Αθήνα 1995, σ. 96, στο εξής βλ. Χ. Φλάισερ

¹⁸² Σπ. Σφέτας, *ό.π.*, σ. 19, (πηγή : Georgi Dimitrov, Dnevnik (9 mart-6 fevruari 1949), Sofia 1997, σ. 243)

¹⁸³ Β. Χατζηθεοδωρίδης, « *Η Χειμαζόμενη Αν. Μακεδονία-Θράκη(1940-44)*», *ό.π.*, σελ.79. Σπ. Σφέτας , «*Η ατυχή εξέγερση της Δράμας 1941- κατά τα βουλγαρικά στρατιωτικά αρχεία*», *ό.π.*, σ. 24

¹⁸⁴ Χ. Φλάισερ, *ό.π.*, σ. 96

Γεώργη Γεωργίεφ, ο διοικητής χωροφυλακής Πέιτσεφ, ο Ατανάς Σλαβώφ διοικητής Πυρ/κου, ο διοικητής ασφάλειας Δράμας Στέφαν Μαγκλάνσκυ, ο Πένβαν Μποντσουβάρωφ δήμαρχος Δράμας, ο Παπαγεώργκι Μπόνεφ αρχιερατικός επίτροπος Δράμας, ο Τσέκωφ εκπρόσωπος του βουλγαρικού μακεδονικού κομιτάτου και όλοι οι δήμαρχοι και οι πρόεδροι των κοινοτήτων.

Στην παραπάνω συγκέντρωση αποφασίστηκε να πεισθούν οι Έλληνες κομμουνιστές στο να υιοθετήσουν στασιακό κίνημα εναντίων των βουλγαρικών αρχών κατοχής. Για το σκοπό αυτό ήρθαν σε επαφή Βούλγαροι στρατιωτικοί, πολιτικοί, διοικητικοί υπάλληλοι αλλά και ιδιώτες πράκτορες με Έλληνες κομμουνιστές για να τους πείσουν σε ένα επαναστατικό κίνημα προς εγκαθίδρυση βαλκανικής κομμουνιστικής συνομοσπονδίας.¹⁸⁵

Έτσι, βάση σχεδίου, Βούλγαροι οι οποίοι εμφανίστηκαν στην περιοχή ως κομμουνιστές, επεδίωξαν να συνάψουν σχέσεις με ομοϊδεάτες τους. Διέδιδαν στους κατοίκους για επικείμενη νίκη της Ρωσίας και προέλαση του κόκκινου στρατού στα βαλκάνια. Στις πόλεις της Αν. Μακεδονίας και Θράκης δεν είχαν απήχηση τα λεγόμενά τους παρά την έντονη προσπάθειά τους.¹⁸⁶ Στη Δράμα το φαινόμενο αυτό ήταν πιο έντονο. Απ' αρχές Σεπτεμβρίου του 1941, Βούλγαροι αξιωματικοί, στρατιώτες και υπάλληλοι του μακεδονικού κομιτάτου περιφέρονταν στην πόλη και στα χωριά της περιοχής διαβεβαιώνοντας τους κατοίκους ότι θα γίνονταν επανάσταση στη Βουλγαρία. Αυτή θα είχε ως αποτέλεσμα την ανατροπή της κυβέρνησης, τη μεταβολή του κοινωνικού καθεστώτος και τη συναδέλφωση των Ελλήνων και των Βουλγάρων.

Ομοίως και στο χωριό Ροδολείβος, του νομού Σερρών, Βούλγαροι στρατιώτες δήλωσαν στους κατοίκους το απόγευμα της 28^{ης} Σεπτεμβρίου ότι το βράδυ θα εκδηλωνόταν η επανάσταση στην οποία τους παρότρυναν να συμμετάσχουν. Μ' αυτόν τον τρόπο προσπαθούσαν να παρασύρουν τους Έλληνες στην εξέγερση. Οι Έλληνες κάτοικοι, γνωρίζοντας τα τεχνάσματα και τον χαρακτήρα των Βουλγάρων κατά την διάρκεια της κατοχής των ετών 1912-13 και 1916-18, δεν ήταν πρόθυμοι να

¹⁸⁵ Γεωργίου Θ. Αντωνιάδη, *Οι Γενναίοι του Βορρά- Θυσίες :Δάκρυ και Αίμα στην Αν. Μακεδονία και Θράκη 1941-1945*, τ.1, Δράμα 1997, σ. 55, στο εξής βλ. Γ. Αντωνιάδη

¹⁸⁶ Αθ. Χρυσοχόου, *Η Κατοχή*, τεύχ. Α', ό.π., σ. 70

συνεργαστούν. Παρά μόνο ευάριθμοι κομμουνιστές παρασύρθηκαν και πίστεψαν στους λόγους τους και υποσχέθηκαν την συνδρομή τους.¹⁸⁷

Στις 28 Αυγούστου 1941, πραγματοποιήθηκε στο χωριό Καλλίφυτο Δράμας, ευρεία σύσκεψη μεταξύ των κομμουνιστικών στελεχών και αρκετών καπεταναίων του Ποντιακού Αγώνα που δρούσαν στην περιοχή. Να σημειωθεί ότι εκτός από τις ομάδες που συγκρότησε το Μακεδονικό Γραφείο, στην περιοχή συγκροτήθηκαν και άλλες αντάρτικες ομάδες, με Ποντίους οπλαρχηγούς, που ασκούσαν στην περιοχή έντονη αντικατοχική δράση.¹⁸⁸ Στη σύσκεψη αποφασίστηκε όπως, μόλις δοθεί το σύνθημα, χωρίς βέβαια να ορίσουν ημέρα και ώρα ξεσηκωμού και έναρξης του κινήματος, να ανατιναχθεί ο ηλεκτρικός σταθμός Δράμας και στη συνέχεια οι αντάρτες να καταλάβουν διάφορα σημεία, ώστε να δυσκολέψουν τη μετακίνηση των Βούλγαρων στρατιωτών.

Όρισαν μάλιστα ότι οι Πόντιοι οπλαρχηγοί θα καταλάμβαναν τον δημόσιο δρόμο που οδηγεί από τη Δράμα προς Παρανέστι και θα ενισχύονταν με τις άλλες αντάρτικες ομάδες για την από κοινού αντιμετώπιση οποιασδήποτε δυσάρεστης κατάστασης που προέκυπτε. Οι λεπτομέρειες του ξεσηκωμού δεν ανακοινώθηκαν στους παρευρισκόμενους, διότι πιθανώς να δημιουργούνταν αντιρρήσεις και τυχόν αναβολή των σχεδίων, κάτι που δεν το ήθελαν οι περισσότεροι από τις αντάρτικες ομάδες του ΚΚΕ. Γεγονός είναι, ότι τόσο οι Βούλγαροι όσο και οι Έλληνες κομμουνιστές γνώριζαν την ημέρα και την ώρα του κινήματος και οι μόνοι που δεν το γνώριζαν ήταν οι πόντιοι αντάρτες.¹⁸⁹

Ήδη όμως από τον Σεπτέμβριο του '41, οι βουλγαρικές αρχές στη Δράμα και στη Θεσσαλονίκη είχαν πληροφορίες για μια επικείμενη σοβαρή ενέργεια. Ο Βούλγαρος στρατιωτικός-σύνδεσμος στο επιτελείο του Γερμανού Kurt von Krensky, συνταγματάρχης Ιβανόφ, διαβίβασε στο Βούλγαρο πρωθυπουργό, στο Υπουργείο Εσωτερικών της Βουλγαρίας και στο Γενικό Επιτελείο διαβαθμισμένη πληροφορία για σχεδιαζόμενη συντονισμένη επίθεση ελληνικών αντάρτικων ομάδων κατά του βουλγαρικού πληθυσμού ανατολικά του Στρυμόνα, επισυνάπτοντας και προκηρύξεις της οργάνωσης «Ελευθερία». Μεταξύ άλλων, ο Ιβανόφ στην αναφορά του, με αρ.101

¹⁸⁷ Πανεπιστημιακή Επιτροπή, *Μαύρη Βίβλος*, ό.π., σ. 23

¹⁸⁸ Γ. Αντωνιάδη, ό.π., σ. 25

¹⁸⁹ Γ. Αντωνιάδη, ό.π., σ. 60

και ημερομηνία 15 Σεπτεμβρίου 1941, ονομάτιζε συγκεκριμένο πρόσωπο, τον Βασίλη Μερκούριο, ο οποίος αν και είχε απελαθεί από τις Βουλγαρικές αρχές προέτρεπε τους κατοίκους της Νιγρίτας να εξοπλιστούν και να δημιουργήσουν επαναστατικές ομάδες. Η επανάσταση μάλιστα θα έπαιρνε διαστάσεις και στην Αιγιακή Θράκη την κατάλληλη στιγμή και βάση σχεδίου.¹⁹⁰

Επίσης, ο δήμαρχος της Προσοτσάνης ενημέρωσε τον επαρχιακό αστυνομικό διοικητή Δράμας Μίσο Μιχαήλοφ, για επικείμενο συγκλονιστικό γεγονός, που θα στοίχιζε την ζωή του. Στην ειδική έκθεσή του, με αρ.103 και ημερομηνία 12.9.1941, προσδιόρισε και τον χρόνο της εξέγερσης.¹⁹¹

Ωστόσο, οι επαναστάτες ίσως δεν επέλεξαν τυχαία την 28^η Σεπτεμβρίου ως ημέρα έναρξης της εξέγερσης. Ήταν η ημέρα κατά την οποία οι βουλγαρικές αρχές στη Δράμα γιόρταζαν τη μνήμη του Παϊσίου Χιλανδαρινού, του δημιουργού της Σλαβοβουλγαρικής Ιστορίας (1762), που ήταν η βάση της βουλγαρικής εθνικής αφύπνισης.¹⁹²

3.2 Τα αντίποινα στην πόλη της Δράμας

Η αρχή των γεγονότων ξεκίνησε το βράδυ της 28^{ης} Σεπτεμβρίου του 1941. Το σύνθημα για την έναρξη των επιχειρήσεων ήταν η ανατίναξη του εργοστασίου ηλεκτροφωτισμού του Χατζόπουλου στη Δράμα και συγκεκριμένα στην περιοχή «Αρκαδικός», στη νοτιοδυτική άκρη της πόλης. Ο άνθρωπος που πήρε εντολή από τον Π. Χαμαλίδη και εκτέλεσε αυτή την πράξη ήταν ο Σαμψών Κανετίδης, ηλεκτροτεχνίτης του εργοστασίου. Η ανατίναξη πραγματοποιήθηκε γύρω στις 10 το βράδυ και ένα μέρος της Δράμας βυθίστηκε στο σκοτάδι. Παράλληλα, το ίδιο βράδυ, λίγο πριν την ανατίναξη του εργοστασίου, μια ομάδα 25-30 ανταρτών από την βουνοπλαγιά του Τσάλ-Νταγ επιτέθηκε στο σταθμό χωροφυλακής του Δοξάτου. Κατά την συμπλοκή σκοτώθηκαν 7 Βούλγαροι και ο 17χρονος Θεοχάρης Κοκάρης από τη Χωριστή.¹⁹³ Όπως θα δούμε παρακάτω, επιθέσεις μικρής ισχύος από Έλληνες

¹⁹⁰ Κρατικό Στρατιωτικό Ιστορικό Αρχείο, F.16, Ορ.2, ΑΕ.110, στο: Σπυρίδων Σφέτας, «Η ατυχής εξέγερση της Δράμας 1941- κατά τα βουλγαρικά στρατιωτικά αρχεία», ό.π., σ. 62

¹⁹¹ Κρατικό Στρατιωτικό Ιστορικό Αρχείο, F.16, Ορ.2, ΑΕ.110, στο: Σπυρίδων Σφέτας, «Η ατυχής εξέγερση της Δράμας 1941- κατά τα βουλγαρικά στρατιωτικά αρχεία», ό.π., σ. 37

¹⁹² Σπ. Σφέτας, ό.π., σ. 25

¹⁹³ Δ. Πασχαλίδης και Τ. Χατζηαναστασίου, ό.π., σ. 134

αντάρτες έγιναν και σε άλλα χωριά της Δράμας όπως στην Προσοτσάνη, στην Χωριστή και στη Μικρόπολη.

Η πρόωρη όμως επίθεση στο αστυνομικό τμήμα του Δοξάτου Δράμας, κινητοποίησε την αντίδραση των Βουλγάρων. Έτσι, μετέπειτα, πολλοί άντρες αλλά και γυναικόπαιδα εγκατέλειψαν τα χωριά τους είτε από ενθουσιασμό, είτε επειδή παρασύρθηκαν από τις αντάρτικες ομάδες, είτε, κυρίως, επειδή φοβήθηκαν τη λήψη μέτρων αντιποίνων από την πλευρά των βουλγαρικών Αρχών. Πράγματι, με το πρόσχημα της καταστολής της εξέγερσης, οι βουλγαρικές Αρχές προχώρησαν σε σκληρά αντίποινα σε βάρος του άμαχου πληθυσμού στην τόσο στην πόλη της Δράμας όσο κι στην ευρύτερη περιοχή της.¹⁹⁴

Οι κάτοικοι της Δράμας, κατά τις βραδινές ώρες της 28^{ης} Σεπτεμβρίου, αιφνιδιάστηκαν από τους ξαφνικούς πυροβολισμούς στο κέντρο της πόλεως, οι οποίοι μετά από λίγο επεκτάθηκαν σε ολόκληρη την πόλη. Ισχυρές περίπολοι βουλγαρικού στρατού, χωροφυλακής και κομιτατζήδων ξεχύθηκαν στους δρόμους της Δράμας σκοτώνοντας αδιακρίτως όποιον έβλεπαν μπροστά τους. Οι κάτοικοι μη μπορώντας να καταλάβουν το τι έχει γίνει, τρομοκρατήθηκαν και πανικοβλήθηκαν ακόμα περισσότερο όταν έγινε γενική διακοπή της ηλεκτροδότησης. Αμέσως Βούλγαροι στρατιώτες, κομιτατζήδες, διοικητικοί υπάλληλοι αλλά και ιερωμένοι ξεχύθηκαν στους δρόμους της Δράμας με σκοπό να σκοτώσουν όποιον θεωρούσαν ύποπτο. Από την στιγμή εκείνη άρχισε και το αιματοκύλισμα της πόλης. Το πρώτο θύμα ήταν ο Γιάννης Γιαλαμπούκης 28 χρονών, ο οποίος χάθηκε κατά τον οικτρότερο τρόπο και το σώμα του δεν βρέθηκε ποτέ. Οι στρατιώτες εκτελούσαν ευθέως αυτούς διαμαρτύρονταν για την σύλληψή τους, ενώ άλλοτε έμπαιναν στα σπίτια των κατοίκων με την πρόφαση της έρευνα όπου και τα λεηλατούσαν.¹⁹⁵

Την επομένη ημέρα, την 29^η Σεπτεμβρίου, οι Βούλγαροι εξέδωσαν διαταγή να απαγορευτεί η έξοδος των κατοίκων από τα σπίτια τους για οποιονδήποτε λόγο. Όσοι δεν είχαν πληροφορηθεί περί της διαταγής και εξέρχονταν από τις οικίες τους, φονεύονταν ευθέως. Παράλληλα, εισβάλανε στις οικίες των Δραμινών και προέβαιναν σε προσαγωγές ανδρών από ηλικίες 20 έως 40 ετών και τους οδηγούσαν σε στρατόπεδα και στα κατά τόπους αστυνομικά τμήματα. Πολλοί δε από αυτούς, φονεύονταν στον

¹⁹⁴ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 201-202

¹⁹⁵ Κ. Στολίγκα, ό.π., σ. 40

δρόμο κατά την μεταγωγή τους, ενώ άλλοι ξυλοκοπούνταν ανηλεώς. Οι συλλήψεις και οι φόνοι συνεχίζονταν καθ' όλη την διάρκεια της ημέρας, και οι κεντρικοί οδοί της Δράμας, Μ. Αλεξάνδρου και Τσαλδάρη, καθώς και οι απόκεντροι οδοί, γέμισαν με πτώματα Ελλήνων. Αξίζει να σημειωθεί ότι Έλληνες από την γερμανοκρατούμενη Μακεδονία που μετέβησαν στην Δράμα με γερμανικά οχήματα για να φορτώσουν καπνά, αντίκρισαν μια οικτρή εικόνα. Τα πτώματα ήταν τόσα που εμπόδιζαν την διέλευση των οχημάτων, ενώ και αυτοί προσήχθησαν στα βουλγαρικά αστυνομικά τμήματα για ανάκριση. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των οδηγών αυτών, αφού αφέθηκαν ελεύθεροι, παρατήρησαν ότι Βούλγαροι στρατιώτες οδηγούσαν ομάδες Ελλήνων, ηλικίας μεταξύ 25- 30 ετών, στο ύψος του ταχυδρομείου της πόλης. Εκεί, αφού τους έβαζαν στη σειρά, τους εκτελούσαν.¹⁹⁶

Επειδή δεν χωρούσαν τα κρατητήρια, πολλούς από τους συλληφθέντες τους οδηγούσαν στα υπόγεια των δικαστηρίων όπου και τους σκότωναν με χειροβομβίδες. Στο προαύλιο της Νομαρχίας, οι περισσότεροι Έλληνες εκτελέστηκαν με πολυβόλα παρουσία του Βούλγαρου Διοικητή της πόλης και του επιτελείου του. Το απόγειο όμως της τραγωδίας του ελληνικού πληθυσμού σημειώθηκε στις 30 Σεπτεμβρίου, στην εκκλησία της Αγίας Τριάδας, όπου είχαν συγκεντρωθεί περίπου 800 γυνακόπαιδα. Όταν οι κομιτατζήδες πληροφορήθηκαν τη συγκέντρωση των γυναικόπαιδων περικύκλωσαν την εκκλησία και άρχισαν να ρίχνουν από τα παράθυρα χειροβομβίδες. Όσοι Έλληνες γλύτωσαν, οι Βούλγαροι τους έβγαλαν έξω δια της βίας και τους εκτέλεσαν στο προαύλιο της εκκλησίας.¹⁹⁷

Την τρίτη μέρα, και ενώ οι εκτελέσεις συνεχίζονταν στους στρατώνες, η στρατιωτική Διοίκηση κάλεσε τον πληθυσμό της Δράμας και ιδιαίτερα των ανατολικών συνοικιών να συγκεντρωθεί στην πλατεία Ελευθερίας. Η διαταγή έλεγε να πάρουν μαζί τους ότι πολυτιμότερο έχουν, επειδή, δήθεν, το σημείο εκείνο της Δράμας επρόκειτο να πυρποληθεί. Αν και ο φόβος ήταν μεγάλος ωστόσο κάποιοι τόλμησαν και πήγαν. Σύμφωνα με διαταγή εναπέθεσαν κάτω, σε απλωμένες κουβέρτες ό,τι είχαν φέρει. Τότε, ρούχα, τιμαλφή, σκεύη και διάφορα άλλα αντικείμενα αξίας κατασχέθηκαν ευθύς από τους Βούλγαρους. Κατόπιν χωρίστηκαν οι άνδρες από τις γυναίκες κι αφού διώχθηκαν οι γυναίκες, έβαλλαν τους άντρες σε μια φάλαγγα δυο ζυγών και τους

¹⁹⁶ Αθ. Χρυσόχου, Η Κατοχή, τεύχ. Α', ό.π., σ. 98-99

¹⁹⁷ Ελληνική Υπηρεσία Τύπου, ό.π., σ. 19

έσυραν πισθάγκωνα στους στρατώνες. Εκεί, χωρίς νερό και φαγητό και επί 12 συνεχόμενες μέρες δέρνονταν, βασανίζονταν ενώ άλλοι εκτελέστηκαν έπειτα από εμπαιγμό. Αξίζει να δούμε δυο μαρτυρίες κρατούμενων που σώθηκαν ως εκ θαύματος από την βουλγαρική κτηνωδία. Ο Ανέστης Πάτκας αναφέρει ότι την πρώτη νύχτα είχαν σκοτωθεί 300 άτομα ενώ σε ανυποψίαστο χρόνο, που όλοι τους ξαγρυπνούσαν με αγωνία για το τί θα απογίνουν, ένας Βούλγαρος στρατιώτης έριξε στο θάλαμο μια χειροβομβίδα όπου τα θραύσματά της σκόρπισαν και τρύπησαν πολλούς. Ο Μήτσος Αθανασιάδης διηγείται το εξής περιστατικό *« Η δίψα ήταν μεγάλη. Το φαΐ δεν μας ένοιαζε. Το μαρτύριο της δίψας ήταν ανυπόφορο. Το κατάλαβαν αυτό οι Βούλγαροι και μια μέρα ένας αξιωματικός μας ανήγγειλε ότι θα μας έδιναν νερό. Όταν μας διέταξαν να βγούμε απ' τον θάλαμο εμείς με δυσκολία το κάναμε καθώς η αγρυπνία, η πείνα και η αγωνία μας είχαν εξουθενώσει. Απέναντι ήταν οι βρύσες όπου έτρεχε νερό. Ο αξιωματικός μας διέταξε να πιούμε νερό. Όσοι πήγαν προς τις βρύσες μια ριπή πολυβόλου έβαλε προς αυτούς»*¹⁹⁸

Από βουλγαρική πηγή, αξίζει να δούμε την αναφορά του προϊσταμένου του Ινστιτούτου καπνού, Λιομπομίρ Ντιμιτρόφ, που έστειλε προς το Βουλγαρικό Υπουργείο Γεωργίας. Στην αναφορά του, με ημερομηνία 7 Οκτωβρίου 1941, περιγράφει την κατάπνιξη της εξέγερσης *« ...χιλιάδες Έλληνες και ένα μεγάλο μέρος απ' αυτούς σκοτώθηκε κοντά στο Ινστιτούτο καπνού. Οι γύρω χώροι, τα χαντάκια, τα φρεάτια και οι δρόμοι της πόλης ακόμη έχουν γεμίσει από πτώματα σε κατάσταση αποσύνθεσης. Μόνο στον περίβολο του Ινστιτούτου τάφηκαν εκατοντάδες πτώματα καλυμένα με λίγα εκατοστά χώμα, μέσα στο οποίο τα σκυλιά ξεθάβουν ανθρώπινα σωθικά και άκρα...»*¹⁹⁹ Η επιστολή του συνεχίζει λέγοντας πως η δυσοσμία ήταν ανυπόφορη, ιδίως κατά τις μεσημεριανές ώρες και το θέαμα αποκρουστικό.

Από τις 29 Σεπτεμβρίου έως στις 12 Οκτωβρίου, σε όλη την πόλη της Δράμας ακούγονταν πυροβολισμοί, κρότοι χειροβομβίδων, ριπές πυροβολικού ενώ πολλοί Έλληνες οδηγούνταν στους στρατώνες της πόλης ως κρατούμενοι. Έπειτα από διαταγή του φρούραρχου Δράμας, συνταγματάρχη Μ. Μιχαήλοφ, και με βάση τα βουλγαρικά αρχεία, οι μαζικές συλλήψεις μόνο για την πόλη της Δράμας ήταν περισσότερες από

¹⁹⁸ Κ. Στολίγκα, ό.π., σ. 46

¹⁹⁹ Δίκτυο μαρτυρικών πόλεων και χωριών της Ελλάδας περιόδου 1940-1945, *Ελληνικά ολοκαυτώματα 1940-1945*, Αθήνα 2010, σ. 151, στο εξής βλ. Δίκτυο μαρτυρικών πόλεων και χωριών της Ελλάδας περιόδου 1940-1945, (πηγή από:Georgi Daskalov, *Dramskoto Vastanie 1941- Η Δραμινή Εξέγερση 1941*, Σόφια 1992, σ. 189-190, υποσημ.334)

1.150 Έλληνες πολίτες. Από αυτούς, οι 650 φυλακίστηκαν στα στρατόπεδα και οι άλλοι 500 στα αστυνομικά τμήματα. Οι συλληφθέντες όχι μόνο κακοποιήθηκαν, αλλά τους αφαιρέθηκαν όλα τα χρήματα και τα χρυσαφικά που είχαν πάνω τους.²⁰⁰ Επίσης, Βούλγαροι υπάλληλοι και στρατιωτικοί ανεβάζουν τον αριθμό των εκτελεσθέντων για την πόλη της Δράμας στους 2.000-3.000, ενώ για τον νομό στους 5.000-6.000.²⁰¹

Άλλη αναφορά για τον αριθμό των θυμάτων μόνο στην πόλη της Δράμας γίνεται στη Μαύρη Βίβλο όπου διαβάζουμε: « 1.500 κάτοικοι της πόλεως κατά τους μετρίους υπολογισμούς εσφάγησαν εις τας οικίας των ή ετυφεκίζοντο μακράν αυτών εις τα προάστια της πόλεως».²⁰² Ο Αθαν. Χρυσοχόου, αναφέρει ότι τα θύματα των σφαγών της Δράμας είναι πάνω από 3.000.²⁰³ Ενώ ο Κ. Σνώκ, μελετητής των γεγονότων της Δράμας, ανεβάζει τον αριθμό των θυμάτων στους 15.000 σε όλη την περιφέρεια.²⁰⁴

Όσα και να ήταν τα θύματα της βουλγαρικής θηριωδίας, δεν παύει να ήταν αίμα άμαχων κατοίκων. Έτσι, με Βασιλικό Διάταγμα 255/21 Οκτωβρίου 1945 απονεμήθηκε ο *πολεμικός σταυρός Α' Τάξεως* στην πόλη της Δράμας. Αξιοσημείωτο είναι ότι η Δράμα έλαβε μέρος στο Παγκόσμιο Συνέδριο των Μαρτυρικών Πόλεων, που πραγματοποιήθηκε στις 18 και 19 Μαρτίου 1985, στην Μπολόνια της Ιταλίας, όπου τιμήθηκε ιδιαίτερα. Επίσης, το Γενικό Επιτελείο Ναυτικού, τιμώντας την εκατόμβη των Δραμινών, έδωσε σ' ένα πολεμικό του πλοίο το όνομα «ΔΡΑΜΑ». Τέλος, με Προεδρικό Διάταγμα 277/16 Δεκεμβρίου 1998, η Δράμα χαρακτηρίστηκε ως Μαρτυρική Πόλη από την ελληνική πολιτεία.²⁰⁵

²⁰⁰ Σπ. Κουζινόπουλος, *ό.π.*, σ. 153

²⁰¹ Γενικό Επιτελείο Στρατού, *Δ/νση Ιστορίας Στρατού, Αρχεία εθνικής αντίστασης (1940-1941)*, Αθήνα 1998, σ. 283, στο εξής βλ. ΓΕΣ/ΔΙΣ

²⁰² Πανεπιστημιακή Επιτροπή, *Μαύρη Βίβλος*, *ό.π.*, σ. 25

²⁰³ Αθ. Χρυσοχόου, *Η Κατοχή*, τεύχ. Α', *ό.π.*, σ. 96-107

²⁰⁴ Κ. Σνώκ, *ό.π.*, σ. 31

²⁰⁵ Δίκτυο μαρτυρικών πόλεων και χωριών της Ελλάδας περιόδου 1940-1945, *ό.π.*, σ. 152

3.2.1 Η σφαγή της Προσοτσάνης

Η κωμόπολη της Προσοτσάνης Δράμας είχε 8.000 περίπου κατοίκους τον Σεπτέμβριο του 1941. Το βράδυ της 28^{ης} Σεπτεμβρίου, ήρθαν στο χωριό αστυνομικοί της ασφάλειας Δράμας και μερικοί Βούλγαροι κομιτατζήδες όπου συγκάλεσαν μυστική σύσκεψη. Σ' αυτήν, μετείχαν 50 περίπου βουλγαρίζοντες κάτοικοι με επικεφαλής τον Βούλγαρο πρόεδρο της κοινότητας Βόρις Καραϊβάνωφ, ο οποίος υποκρινόμενος τον κομμουνιστή δημιούργησε ένα πυρήνα γύρω από βουλγαρόφωνους και Έλληνες κομμουνιστές. Στην σύσκεψη αυτή αποφάσισαν για τον τρόπο εξόντωσης όλων εκείνων για τους οποίους είχαν πληροφορίες ότι ήταν εχθροί των Βουλγάρων. Επίσης, συνέταξαν ονομαστικές καταστάσεις για το ποιοι θα συλλαμβάνονταν, ποιοι θα θανατώνονταν και ποιοι θα στέλνονταν ως όμηροι στη Βουλγαρία.²⁰⁶

Σύμφωνα με το Γενικό Επιτελείο Στρατού, παραμονές της εξέγερσης, Βούλγαροι μοτοσικλετιστές διέδιδαν, από τις 28 Σεπτεμβρίου του 1941, ότι στην Βουλγαρία ξέσπασε κουμμουνιστική επανάσταση και προέτρεπαν τους Έλληνες να εξεγερθούν από κοινού. Στην πλατεία της Προσοτσάνης, την νύχτα της 28ης Σεπτεμβρίου, εμφανίστηκαν ξένοι, ομιλούντες την βουλγαρική, διαδίδοντας πάλι τα περί επαναστάσεως και ότι στην Βουλγαρία οι εκλογές απέβησαν υπέρ των κουμμουνιστών. Αυτοί οι ξένοι, ήταν Βούλγαροι έποικοι που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή από τις βουλγαρικές αρχές.²⁰⁷ Παράλληλα, ακούστηκαν πυροβολισμοί, ζητωκραυγές και τραγούδια, μέσα στα οποία μερικοί ξεχώρισαν τον Εθνικό μας Ύμνο και ύστερα την «Γ' Διεθνή». Οι κάτοικοι τρομοκρατημένοι απόρησαν και μερικοί βγήκαν έξω να δουν τι ακριβώς συνέβη. Τότε, ένας Βούλγαρος στρατιώτης τους είπε ότι στη Βουλγαρία έγινε επανάσταση και πολλές βουλγαρικές μεραρχίες ενώθηκαν με τον λαό. Κάποιοι Προσοτσανιώτες πίστεψαν στα λεγόμενα και εντάχθηκαν στις αντάρτικες ομάδες χτυπώντας το αστυνομικό τμήμα της περιοχής.²⁰⁸

Από άλλη πηγή μαθαίνουμε ότι το Σάββατο, 27 Σεπτεμβρίου 1941, παρατηρήθηκε μια ασυνήθιστη κίνηση ξένων Βουλγάρων. Κυκλοφορούσαν στα πιο πολυσύχναστα μέρη της Προσοτσάνης, στα καφενεία της πλατείας και την αγορά, και διέδιδαν με τρόπο δήθεν εμπιστευτικό ότι στη Βουλγαρία θα γίνει σύντομα επανάσταση. Το γεγονός αυτό έγινε αντιληπτό από πλήθος Προσοτσανιώτες και έβαλε σε σκέψεις όλους

²⁰⁶ Γ. Αντωνιάδης, ό.π., σ. 75

²⁰⁷ ΓΕΣ/ ΔΙΣ, ό.π., σ. 286

²⁰⁸ Κ. Στολίγκα, ό.π, σ. 82

εκείνους που είχαν αντιμετωπίσει στο πετσί τους, κατά το παρελθόν, τη βουλγαρική πρακτική πάνω στα εθνικά ζητήματα. Οι νέοι, όμως, με τον ενθουσιασμό που τους διακρίνει πάντα, πήραν στα σοβαρά την είδηση, την πίστεψαν και αμέσως εκδηλώθηκαν. Το επόμενο βράδυ, στις 28 Σεπτεμβρίου, οι ένθερμοι αυτοί νέοι τραγουδούσαν τον Εθνικό Ύμνο και έλεγαν τα νέα περί επικείμενης λευτεριάς σε μια ταβέρνα πλησίον της πλατείας. Αμέσως, οι Βούλγαροι χωροφύλακες ειδοποιημένοι καταλλήλως από τους βουλγαρογραμμένους, εισέβαλλαν στην ταβέρνα και με επικεφαλής τον διαβόητο Βούλκωφ ξυλοκόπησαν όλους τους θαμώνες ανηλεώς.

Το παράδοξο σ' αυτή την ιστορία είναι ότι δε δόθηκε συνέχεια. Αν και όλοι οι θαμώνες ήταν γνωστοί, η βουλγαρική χωροφυλακή δεν προσήγαγε κανέναν για ανάκριση ώστε να διερευνήσει τα λεγόμενα «περί επικείμενης λευτεριάς». Βέβαια, η βουλγαρική αδράνεια οφειλόταν στο ότι δεν έπρεπε να «χαλάσει» το σχέδιο της εξέγερσης, που βρισκόταν ήδη σε εξέλιξη.²⁰⁹

Το βράδυ της 28^{ης} Σεπτεμβρίου άρχισε η επανάσταση. Οι επαναστάτες στρατολόγησαν στο όνομα της επανάστασης κι άλλους Προσοτσανιώτες. Δημιουργήθηκε, έτσι, ένα σύνολο επαναστατών περίπου 100 ατόμων, ορισμένοι των οποίων δε γνώριζαν τις λεπτομέρειες, το σχεδιασμό και τους στόχους της επιχείρησης. Μάλιστα μερικοί εκ των επαναστατών βρέθηκαν στο επαναστατικό σύνολο από άγνοια και χωρίς την θέλησή τους.²¹⁰ Οπλισμένοι με όπλα και αυτόματα κατέλαβαν το αστυνομικό τμήμα της περιοχής, το κοινοτικό γραφείο και συνέλαβαν αρκετούς Βούλγαρους εποίκους. Αμέσως υψώθηκε η ελληνική σημαία στο καμπαναριό της εκκλησίας όπου έμεινε εκεί καθ' όλη τη μέρα της 29^{ης} Σεπτεμβρίου μέχρι το επόμενο πρωί. Φαινομενικά, η Προσοτσάνη είχε ελευθερωθεί για μια μέρα και πολλοί πίστεψαν ότι η επανάσταση «έπιασε τόπο». Το γεγονός ότι δε σκοτώθηκε κανένας Βούλγαρος από την συμπλοκή και όλοι παραδόθηκαν χωρίς να προβάλουν αντίσταση, ενισχύει την άποψη ότι η εξέγερση ήταν κατευθυνόμενη και ότι η τοπική καθοδήγηση του ΚΚΕ παρασύρθηκε από στην πλεκτάνη του αίματος και με δολιότητα από τις βουλγαρικές αρχές ασφαλείας.²¹¹

²⁰⁹ Γ. Βουλτσιάδης, ό.π., σ. 293

²¹⁰ Θ. Ξομάλης, ό.π., σ. 212

²¹¹ Γ. Βουλτσιάδης, ό.π., σ. 295

Τα βουλγαρικά αρχεία αναφέρουν ότι για την κατάπνιξη της εξέγερσης, στάλθηκαν στρατιωτικές και αστυνομικές δυνάμεις στην περιοχή στις 30 Σεπτεμβρίου 1941. Την ίδια ημέρα, η βουλγαρική αεροπορία βομβάρδιζε την κωμόπολη και πυροβολούσε τους κατοίκους που κατευθύνονταν προς το Παγγαίο για να γλυτώσουν.²¹²

Το ΓΕΣ αναφέρει ότι ο βομβαρδισμός της κωμόπολης έγινε στις 30 Σεπτεμβρίου. Βουλγαρικές στρατιωτικές ομάδες, εισέρχονταν στην Προσοτσάνη και με τα πυροβόλα σκότωναν όσους προσπαθούσαν να διαφύγουν. Παράλληλα, κομιτατζήδες έμπαιναν σε σπίτια, κακοποιούσαν τα γυναικόπαιδα και εκτελούσαν τους άνδρες. Τα θύματα της Προσοτσάνης υπερβαίνουν τα χίλια, ενώ οι βομβαρδισμοί κατέστρεψαν πολλά σπίτια.²¹³

Οι οβίδες σάρωναν τα σπίτια και οι κάτοικοι έντρομοι έτρεχαν να σωθούν προς διάφορες κατευθύνσεις. Οι Βούλγαροι πυροβολητές όπου έβλεπαν ανθρώπους εξαπέλυαν καταιγιστικά πυρά ενώ περικύκλωσαν και την κωμόπολη. Έτσι, μια ομάδα 600 γυναικόπαιδων που έσπευσε να σωθεί κατευθυνόμενη προς τα ανατολικά της Προσοτσάνης κατακομματιάστηκε από τους Βούλγαρους στρατιώτες. Μια άλλη ομάδα κατοίκων, που κατάφερε να διαφύγει, έπεσε πάνω σε βουλγαρική περίπολο στο ύψος του δρόμου Αλιστράτης – Δράμας. Από αυτούς, δεν κατόρθωσε κανείς τους να σωθεί καθώς δέχθηκαν αλλεπάλληλα πυρά.

Για τους Βούλγαρους δεν έπρεπε να μείνει κανείς κάτοικος ζωντανός. Μετά τους κανονιοβολισμούς, βουλγαρικά τμήματα και κομιτατζήδες μπήκαν στην κωμόπολη και ειδοποίησαν τους κατοίκους να επιστρέψουν στα σπίτια τους με τη βεβαίωση των επί κεφαλής των τμημάτων Βουλγάρων αξιωματικών, ότι δεν πρόκειται να τους συμβεί τίποτα άλλο. Οι κάτοικοι γύρισαν στις οικίες τους και διατάχθηκαν να μην βγουν μέχρι νεωτέρας διαταγής. Όμως, όταν νύχτωσε οι κομιτατζήδες έμπαιναν σε ανύποπτο χρόνο στα σπίτια των Ελλήνων και αφού κακοποιούσαν τα μέλη της οικογένειας λεηλατούσαν το σπίτι.²¹⁴

Ύστερα, οι Βουλγαρικές αρχές προχώρησαν σε μαζικές συλλήψεις 1.500 κατοίκων, ενώ ο διαχωρισμός των κρατουμένων έγινε ανάλογα με την καταγωγή τους. Έτσι, χωρίστηκαν σε μικρές ομάδες ντόπιοι, Πόντιοι, Μικρασιάτες και Βλάχοι. Πολλούς απ’

²¹² Δ. Πασχαλίδης και Γ. Χατζηαναστασίου, ό.π., σ. 224

²¹³ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., σ. 288

²¹⁴ Ελληνική Υπηρεσία Τύπου, ό.π., σ. 43

αυτούς που μιλούσαν την βουλγαρική γλώσσα τους επιστράτευσαν, προκειμένου να αναλάβουν χρέη φρούρησης στις εισόδους της Προσοτσάνης για απόκρουση τυχόν νέας επίθεσης των εξεγερθέντων.²¹⁵ Απ' τους κρατούμενους, εξαιρέθηκαν όλοι οι κομμουνιστές είτε σαν γηγενείς, είτε πρόσφυγες από τη Θράκη, τη Μικρά Ασία και τον Πόντο, και μάλιστα οι καταγόμενοι από τον Καύκασο της Ρωσίας. Επίσης, εξαιρέθηκαν και πολλοί ντόπιοι τους οποίους τους άφησαν ελεύθερους, ενώ τους υπόλοιπους, 42 στον αριθμό, τους οδήγησαν στην γέφυρα του ποταμού Αγγίτη, έξω από την κωμόπολη, όπου και τους εκτέλεσαν.²¹⁶

Μεμονωμένες εκτελέσεις έγιναν και στον κάμπο της Προσοτσάνης μέχρι τις 15 Οκτωβρίου του 1941. Ο ακριβής αριθμός των θυμάτων ωστόσο παραμένει άγνωστος, ενώ στο μνημείο πεσόντων της Προσοτσάνης αναγράφονται επίσημα 148 άτομα.

3.2.2 Το μαρτυρικό Δοξάτο

Στη Μαύρη βίβλο διαβάζουμε ότι ομάδες Ελλήνων ανταρτών και Βουλγάρων, παρέσυραν μερικούς κατοίκους του χωριού για να κάνουν εξέγερση. Το βράδυ της 28^{ης} Σεπτεμβρίου, οι κάτοικοι του Δοξάτου άκουσαν πυροβολισμούς και εκρήξεις, ενώ οι επαναστάτες περιέτρεχαν στις οδούς του χωριού και φώναζαν στα ελληνικά και στα βουλγάρικα, «ζήτω ο κομμουνισμός».²¹⁷ Την επόμενη μέρα, πληροφορήθηκαν ότι αντάρτικες ομάδες κομμουνιστών χτύπησαν το αστυνομικό τμήμα του Δοξάτου. Από την συμπλοκή σκοτώθηκαν 4 Βούλγαροι χωροφύλακες ενώ τραυματίστηκαν ο δήμαρχος του Δοξάτου και ο νομάρχης της Δράμας. Ευθύς αμέσως, οι κάτοικοι προέβλεψαν τα αντίποινα των Βουλγάρων και πολλοί αναχώρησαν για να γλυτώσουν.²¹⁸

Το πρωί της 29^{ης} Σεπτεμβρίου, εμφανίστηκε στο χωριό βουλγαρικός στρατός ο οποίος έριχνε με τα πυροβόλα όπλα, ενώ ταυτόχρονα έριχνε χειροβομβίδες στις οδούς του χωριού. Παράλληλα, ένα μικρό βουλγαρικό αεροπλάνο, που είχε απογειωθεί από την Βουλγαρία πραγματοποιούσε βομβαρδισμούς στα ακρινά σπίτια του χωριού. Την ίδια στιγμή, γύρω στις 14.00' ήρθε από την Καβάλα άλλο ένα απόσπασμα στρατού με

²¹⁵ Δ. Πασχαλίδης και Γ. Χατζηαναστασίου, ό.π., σ. 225

²¹⁶ Γ. Αντωνιάδης, ό.π., σ. 75

²¹⁷ Η Μαύρη Βίβλος, ό.π., σ. 62

²¹⁸ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., σ. 284

πρόθεση να πυρπολήσει το Δοξάτο, αλλά αντέδρασε η βουλγαρική επιτροπή συγκέντρωσης σίτου και καπνού από συμφέρον, γιατί θα χανόταν κυρίως το προϊόν του καπνού που ήταν αποθηκευμένο στα ξηραντήρια και οι Βούλγαροι θα έχαναν πολύτιμα κέρδη.²¹⁹

Σύμφωνα με τις βουλγαρικές αρχές, το βουλγαρικό απόσπασμα όταν έφτασε στο χωριό, συγκρούστηκε με τις αντάρτικες ομάδες. Αυτό όμως δεν το αναφέρει καμιά ελληνική πηγή. Το βουλγάρικο απόσπασμα, την ίδια στιγμή, έμπαινε στα σπίτι και έβγαζε έξω δια της βίας τους κατοίκους. Έπειτα, τους συγκέντρωνε σε ομάδες όπου και τους οδήγησε στη θέση «πευκάκια», περιοχή δίπλα στο σχολείο.

Εκεί διαχώρισαν τα γυναικόπαιδα και τους γέροντες, τους οποίους τους έκλεισαν στις αίθουσες του δημοτικού σχολείου, ενώ ο ανδρικός πληθυσμός 200 άτομα ηλικίας από 16 έως 50 ετών, οδηγήθηκε σε μονώροφο κτίσμα κοντά στη περιοχή «πευκάκια», όπου και φυλακίστηκε. Από κει, όλη τη νύχτα και μέχρι τα ξημερώματα της επομένης οι άνδρες οδηγούνταν ανά ομάδες δεμένοι με συρματόσκοινο, ένα χιλιόμετρο μακρύτερα, στην περιοχή Εδριντζίογλου, όπου και εκτελούνταν. Τη χαριστική βολή στους εκτελεσμένους έδινε ο Σλαύκος, ελληνογραμμένος Βούλγαρος.

Κάποιοι που δεν είχαν βρει τον θάνατο από τα βουλγαρικά πυρά, οι περισσότεροι τραυματισμένοι, κατάφεραν να διαφύγουν μέσα από τα χαλάσματα ειδοποιώντας τους κατοίκους των διπλανών χωριών, για την σφαγή του Δοξάτου, προκειμένου να φύγουν για να σωθούν.²²⁰

Άλλη πηγή αναφέρει ότι έγιναν συλλήψεις 600 ανδρών ηλικίας μεταξύ 17 έως 70, με σκοπό την εκτέλεση. Τελικώς, άνδρες ηλικίας 17-45 εκτελέστηκαν ομαδικώς, ενώ οι υπόλοιποι αφέθηκαν ελεύθεροι.²²¹

Αξιοσημείωτο είναι ότι ο Βούλγαρος πρόεδρος της κοινότητας Δοξάτου ανακοίνωσε στους κατοίκους ότι θα πλήρωναν τριακόσιες χιλιάδες λέβα για τις σφαίρες που ξοδεύτηκαν την ημέρα των σφαγών, ως τέλη εκτελέσεων. Οι κάτοικοι του Δοξάτου ονόμασαν τα τέλη «φόρο αίματος».²²²

²¹⁹ Θ. Ξόμαλης, ό.π., σ. 179

²²⁰ Σπ. Κουζινόπουλος, ό.π., σ. 157

²²¹ ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., σ. 284

²²² Γεωργίου Π. Μπερδεκλή, *Μετά τη δόξα του '40*, Καλαμάτα 2002, σ. 93

Ο αριθμός των θυμάτων του Δοξάτου δεν υπάρχει με απόλυτη ακρίβεια, καθώς οι βουλγαρικές αρχές δεν κατέγραψαν τους εκτελεσθέντες. Οι ελληνικές αρχές πάλι, που επανεγκαταστάθηκαν το 1944 και έπειτα, δεν μπόρεσαν ποτέ να εξακριβώσουν τον αριθμό των θυμάτων.²²³ Κατά την Επιτροπή Καθηγητών των Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης, στο Δοξάτο εκτελέστηκαν 400 άνθρωποι.²²⁴

Σήμερα ο δήμος Δοξάτου τους ορίζει στους 350. Για αυτή την θυσία οι κάτοικοι του Δοξάτου τιμήθηκαν με Βασιλικό Διάταγμα 255/21 Οκτωβρίου του 1945 όπου τους απονεμήθηκε ο *πολεμικός σταυρός Α' Τάξεως*. Το 1985 πήρε το χρυσό μετάλλιο από την Ακαδημία Αθηνών, ενώ με Προεδρικό Διάταγμα χαρακτηρίστηκε ως Μαρτυρική Πόλη.²²⁵

3.2.3 Η Χωριστή

Οι Βούλγαροι στρατιώτες και κομιτατζήδες στη Χωριστή Δράμας προέλεξαν από τις 25 Σεπτεμβρίου 1941 ότι « κάτι το μεγάλο θα γίνει αυτές τις μέρες που δεν θα ευχαριστεί καθόλου τους Έλληνες». Τα πρώτα κακά σημάδια εμφανίστηκαν το απόγευμα της 28^{ης} Σεπτεμβρίου, όταν διαδόθηκε ότι έφυγε αιφνιδίως ο Βούλγαρος πρόεδρος της κοινότητας Λαζάρωφ, ο γραμματέας της κοινότητας και δυο χωροφύλακες. Τη νύχτα της 28^{ης} προς την 29^η Σεπτεμβρίου ακούστηκαν μερικοί πυροβολισμοί από αγνώστους που μιλούσαν βουλγαρικά.²²⁶ Οι Βουλγαρικές αρχές κινητοποιήθηκαν και τα αντίποινα στη Χωριστή έγιναν σε δυο δόσεις. Το απόγευμα της 29^{ης} Σεπτεμβρίου έφτασε στο χωριό δύναμη δυο λόχων, εκ των οποίων ο ένας με βαρύ οπλισμό υπό τη διοίκηση του ταγματάρχη Μπέντσεφ. Χωρίς να συναντήσει αντίσταση ο βουλγαρικός στρατός μπήκε στο χωριό και συγκέντρωσε όσους κατοίκους βρήκε. Να σημειωθεί ότι αρκετοί κάτοικοι έφυγαν για να σωθούν όταν έμαθαν τις πρωινές ώρες για τα γεγονότα του Δοξάτου, καθώς η Χωριστή απέχει 5 χιλιόμετρα από το Δοξάτο.

Ο Μπέντσεφ, συνέλαβε τους κατοίκους και τους οδήγησε έξω από το χωριό σε μια ξερολίμνη που οι κάτοικοί της την ονομάζουν «Γκιάλα». Ο ταγματάρχης αναχώρησε

²²³ Δ. Πασχαλίδης και Τ. Χατζηαναστασίου, ό.π., σ. 197

²²⁴ Πανεπιστημιακή Επιτροπή, *Μαύρη Βίβλος*, ό.π., σ. 63

²²⁵ Δίκτυο μαρτυρικών πόλεων και χωριών της Ελλάδας περιόδου 1940-1945, ό.π., σ. 143-144

²²⁶ Ελληνική Υπηρεσία Τύπου, ό.π., σ. 36

για τη Δράμα και το χωριό έμεινε κάτω από τη διοίκηση του νεαρού εύελπι Γκεόργκι Κίνιν. Προς το βράδυ, ο φρούραρχος Δράμας, συνταγματάρχης Μιχάιλοφ, έστειλε διαταγή να εκτελεστούν οι άντρες που κρατούνταν στην «Γκίολα». Ο Κίνιν όμως δεν εκτέλεσε τη διαταγή. Ύστερα από διαπραγματεύσεις αφέθηκαν όλοι ελεύθεροι εκτός από 17 νέους, οι οποίοι κρατήθηκαν ως όμηροι και οδηγήθηκαν στο στρατόπεδο πυροβολικού της Δράμας, όπου και φυλακίστηκαν.²²⁷

Όπως προκύπτει από τις βουλγαρικές πηγές, την επόμενη μέρα, Τρίτη 30 Σεπτεμβρίου, ο συνταγματάρχης Μιχάιλοφ κάλεσε σε αναφορά τον εύελπι Κίνιν και τον επέπληξε, γιατί αγνόησε τη διαταγή να εφαρμοστούν τα αντίποινα στη Χωριστή. Λίγο αργότερα η βουλγαρική δύναμη επέστρεψε στη Χωριστή και, αφού συνέλαβε περίπου 200 άντρες, τους οδήγησε εκ νέου στην «Γκίολα» για να τους εκτελέσει. Όμως ο εύελπις Κίνιν, αναλαμβάνοντας πρωτοβουλία και με κίνδυνο να υποστεί κυρώσεις, απελευθέρωσε 30-40 εφήβους.²²⁸

Αξιοσημείωτο είναι ότι λίγο πριν την εκτέλεση, 50 αιχμάλωτοι απελευθερώθηκαν με την επέμβαση κάποιων κατοίκων που γνώριζαν την βουλγαρική γλώσσα, προκειμένου να συγκεντρωθεί το χρηματικό ποσό ανάλογο με εκείνο που είχαν πάρει οι αντάρτες από το κοινοτικό ταμείο του χωριού.²²⁹ Οι υπόλοιποι, αφού ληστεύτηκαν τους δόθηκε διαταγή να φωνάξουν «Ζήτω η Βουλγαρία». Μέσα στη ξερολίμνη ουδείς αναφώνησε κάτι τέτοιο, λόγω του ηρωικού τους σθένους, και ευθείς αμέσως εκτελέστηκαν από το βουλγαρικό πυροβόλο. Εκεί, 150 πατριώτες έμειναν άταφοι για τρεις μέρες, καθώς οι γυναίκες δεν τολμούσαν να βγουν ως εκεί λόγω της τρομοκρατίας που ασκούσαν οι χωροφύλακες και οι κομιτατζήδες. Οι Βούλγαροι αφού πήραν τα κλοπιμαία, έριξαν πάνω τους λίγο χώμα και έφυγαν προς το Δοξάτο.²³⁰

Μετά το ομαδικό αυτό ξεκλήρισμα, τα γυναικόπαιδα διατάχθηκαν και έμειναν κλεισμένα μέσα στα σπίτια τους μέχρι της 16ης Οκτωβρίου. Τα περισσότερα παιδιά και οι γέροι πέθαναν από την πείνα και πολλές μητέρες παραφρόνησαν. Στις 17 Οκτωβρίου Βούλγαρος εισπράκτορας, συνοδευόμενος από βουλγαρικό απόσπασμα, γύρισε τα σπίτια του χωριού και εισέπραξε 600.000 λέβα, ως αποζημίωση για τις δήμενες

²²⁷ Δ. Πασχαλίδης και Τ. Χατζηαναστασίου, ό.π., σ. 200-201, (πηγή από:Georgi Daskalov, Dramskoto Vastanie 1941- *Η Δραμινή Εξέγερση 1941*, Σόφια 1992, σ. 182-183)

²²⁸ Σπ. Κουζινόπουλος, ό.π., σελ.170-171, (πηγή από:Georgi Daskalov, Dramskoto Vastanie 1941- *Η Δραμινή Εξέγερση 1941*, Σόφια 1992, σ. 186)

²²⁹ Δ. Πασχαλίδης και Τ. Χατζηαναστασίου, ό.π., σ. 203

²³⁰ Κ. Στολίγκα, ό.π., σ. 79

ζημίες που έγιναν στο κοινοτικό κατάστημα από τους Έλληνες. Τα χρήματα αυτά στάλθηκαν στη Δράμα, τα δε γυναικόπαιδα σκοτώθηκαν από τις κατόπιν επιδρομές των Βουλγάρων, ενώ άλλοι μεταφέρθηκαν στη Βουλγαρία.²³¹

3.2.4 Το Κάτω Νευροκόπι

Η περιοχή του Κάτω Νευροκοπίου δεν είχε πολλούς κατοίκους την εποχή του κινήματος της 29^{ης} Σεπτεμβρίου, γιατί οι κάτοικοι όλων των παραμεθορίων αυτών χωριών είχαν μετακινηθεί από τον Μάρτιο ακόμη σε άλλες περιοχές λόγω της επικείμενης γερμανικής επίθεσης εναντίον των οχυρών της γραμμής Μεταξά. Στην περιοχή αυτή έγινε προσπάθεια από μέρους των κομμουνιστών για εξέγερση αλλά δεν έφερε τα αποτελέσματά της και έτσι δεν έγινε κάποια δολοφονία Βούλγαρου χωροφύλακα ή προέδρου κοινότητας.²³² Εντούτοις τα αντίποινα και δω ήταν σκληρά σε όλο το λεκανοπέδιο του Κ. Νευροκοπίου. Ιδιαίτερα, από τον Οκτώβριο του 41 και μετά, σε ολόκληρη την περιοχή αρκετά νεαρά κορίτσια βιάστηκαν, η τρομοκρατία ασκούσαν δια των βούλγαρων προέδρων ενώ πολλά σπίτια καταστράφηκαν.²³³

Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία ενός ιερέα του Κάτω Νευροκοπίου, όπως την κατέγραψε ο μητροπολίτης Ζιχνών και Νευροκοπίου Σπυρίδων: «*Έβλεπα κάθε βράδυ ομάδες Ελλήνων να συνοδεύονται από στρατιώτες στο σύνταγμα στρατού, και από εκεί σε ορισμένη τοποθεσία, όπου τους περίμενε το μοιραίο. Άλλοι οδηγούνταν στις φυλακές, όπου μετά από πολλά βασανιστήρια απέθαιναν. Η κατάσταση αυτή διήρκεσε μέχρι την 15^η Οκτωβρίου 1941*».²³⁴

Η Μαύρη Βίβλος των βουλγαρικών εγκλημάτων εις την Αν. Μακεδονίαν και Δ. Θράκην, που εξέδωσε το 1945 επιτροπή καθηγητών Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης, κάνει λόγο για 95 εκτελεσμένους στο Κ. Νευροκόπι,²³⁵ ενώ ο Στολίγκας αναφέρει 50 θύματα.²³⁶

²³¹ Ελληνική Υπηρεσία Τύπου, ό.π., σ. 38

²³² Γ. Αντωνιάδη, ό.π., σ. 81

²³³ Κ. Στολίγκα, ό.π., σ. 100

²³⁴ Σπ. Κυβετός, ό.π., σ. 61

²³⁵ Πανεπιστημιακή Επιτροπή, *Μαύρη Βίβλος*, ό.π., σ. 25

²³⁶ Κ. Στολίγκα, ό.π., σ. 99

Από τα Λευκόγεια και το Χρυσοκέφαλο, χωριά πλησίον του Κ. Νευροκοπίου, συνελήφθησαν και από τις δυο κοινότητες δεκαεφτά (17) έως είκοσι τέσσερις (24) κάτοικοι που οδηγήθηκαν στο παρεκκλήσι του Αγίου Γεωργίου. Εκεί, βασανίστηκαν από Βούλγαρους στρατιώτες επί τρεις μέρες και τελικά εκτελέστηκαν τμηματικά από τις 30 Σεπτεμβρίου μέχρι τις 2 Οκτωβρίου σε διάφορα σημεία γύρω από το εκκλησιάκι.

Σήμερα, με βάση τα ληξιαρχικά αρχεία των δημοτικών διαμερισμάτων, ο δήμος του Κ. Νευροκοπίου αναφέρει ότι ο συνολικός αριθμός των εκτελεσθέντων ανέρχονται στα 75 άτομα.²³⁷

3.2.5 Τα Κύργια-Δράμας

Τα Κύργια είναι ένα συγκρότημα τριών συνοικισμών που απέχει από τη Δράμα 17 χιλιόμετρα. Οι κάτοικοι, εκείνες τις μέρες, πληροφορούμενοι για τα αντίποινα των χωριών Δοξάτου και Χωριστής, κατέφυγαν στο διπλανό βουνό, Καράορμαν, προκειμένου να σώσουν την ζωή τους. Την Παρασκευή 3 Οκτωβρίου του '41, έγινε επίθεση σε βουλγαρικό αυτοκίνητο, από αντάρτες, το οποίο διένυε τον δρόμο Κύργια-Δοξάτο, στο οποίο επέβαιναν αξιωματούχοι Βούλγαροι. Το απόγευμα της ίδιας ημέρας, 2 βουλγαρικά αεροπλάνα άρχισαν να βομβαρδίζουν τα Κύργια, ενώ ταυτόχρονα κανονιοβολούσε και το βουλγαρικό πυροβολικό. Από τους βομβαρδισμούς προκλήθηκαν πυρκαγιές από τις οποίες κάηκαν 200 σπίτια και καταστήματα. Έπειτα, οι βουλγαρικές δυνάμεις μπήκαν στα Κύργια και καταδίωξαν τους εναπομείναντες ανυπεράσπιστους κατοίκους που προσπαθούσαν κι αυτοί να διαφύγουν στο βουνό. Δεν είναι όμως εξακριβωμένο πόσοι κάτοικοι έχασαν την ζωή τους κατά την καταδίωξη αυτή.²³⁸

Στη συνέχεια το τμήμα του βουλγαρικού στρατού κατευθύνθηκε προς τη δασώδη περιοχή του Καράορμαν, 8 χιλιόμετρα από τα Κύργια, όπου είχαν καταφύγει και κρύβονταν αρκετοί Κυργιώτες. Αφού περικύκλωσαν την περιοχή, τους διαβεβαίωσαν, ψευδώς φυσικά, ότι δεν επρόκειτο να πειράξουν κανέναν εάν παραδίδονταν ειρηνικώς. Έτσι, συγκεντρώθηκαν περίπου 200 άντρες και γυναικόπαιδα. Απ' αυτούς πήραν 80 άνδρες ηλικίας από 16 ετών και πάνω, και τους οδήγησαν στη θέση Τσεσμέ για να τους

²³⁷ Δ. Πασχαλίδης και Τ. Χατζηαναστασίου, ό.π., σ. 236-237

²³⁸ Δ. Πασχαλίδης και Τ. Χατζηαναστασίου, ό.π., σ. 207

εκτελέσουν. Παραδόξως, λίγο πριν την εκτέλεση, ένας από τους πυροβολητές έκανε νεύμα προς τους μελλοθάνατους για να φύγουν. Οι περισσότεροι το αντιλήφθηκαν και διέφυγαν τρέχοντας προς το δάσος, ενώ οι υπόλοιποι εκτελέστηκαν.²³⁹

Ύστερα ακολούθησε δεύτερη επιλογή από τους κρατούμενους. Οι Βούλγαροι, αφού έδιωξαν προς το χωριό τα γυναικόπαιδα και τους υπερήλικες, τους υπόλοιπους 150 στον αριθμό τους εκτέλεσαν στη θέση Τσεσμέ. Εκεί, έμειναν τρεις μέρες άταφοι όπου την τέταρτη επιτράπηκε στις γυναίκες να πάνε να τους θάψουν. Συγκλονιστική είναι η περιγραφή του Κ. Στολίγκα για τις εκτελέσεις: « Οι περισσότεροι δεν μπόρεσαν να αναγνωρίσουν τους δικούς τους. Ήταν παραμορφωμένοι από τις σφαίρες και τις χειροβομβίδες, μα πιο πολύ από τα πεινασμένα τσομπανόσκυλα κι από κοράκια, που είχαν ξεσκίσει τις ματωμένες σάρκες των νεκρών... Εκεί στον μακάβριο τόπο, ανάμεσα από ακέφαλα κορμιά και ξεσκισμένες σάρκες, οι άμοιρες γυναίκες, μέσα σε αλαλαγμούς και μοιρολόγια, έψαχναν να βρουν τους αγαπημένους τους.»²⁴⁰

Στις 6 Οκτωβρίου οι βουλγαρικές αρχές ειδοποίησαν τους κρυμμένους στο βουνό Κυργιώτες να κατέβουν στο χωριό τους υποσχόμενοι αμνηστία. Πράγματι, οι περισσότεροι γύρισαν. Ο Βούλγαροι τους ανάγκασαν να πληρώσουν τα χρήματα που είχαν αφαιρέσει οι αντάρτες από το ταμείο της κοινότητας και, επιπλέον, να πληρώσουν ένα φόρο ως αποζημίωση στις οικογένειες των Βουλγάρων που είχαν σκοτωθεί από τους αντάρτες. Στη συνέχεια, συνέλαβαν αρκετούς άντρες τους οποίους έκλεισαν στις φυλακές της Δράμας. Πολλοί από αυτούς πέθαναν από τις κακουχίες, ενώ οι υπόλοιποι απολύθηκαν μετά από μερικούς μήνες.

Αξιοσημείωτο είναι ότι στις 20 Μαρτίου 1942, ο Κυριάκος Γεωργόπουλος δολοφονήθηκε με λιθοβολισμό από τους συγχωριανούς του στην πλατεία των Κυργίων. Ο λόγος ήταν πως οι ίδιοι οι κάτοικοι τον θεώρησαν υπεύθυνο για τα δεινά που τους προξένησε, ως πρωταίτιο της εξέγερσης του '41.²⁴¹

²³⁹ Σπ. Κουζινόπουλος, ό.π., σ. 162

²⁴⁰ Κ. Στολίγκα, ό.π., σ. 74

²⁴¹ Δ. Πασχαλίδης και Τ. Χατζηαναστασίου, ό.π., σ. 210

3.2.6 Οι σφαγές σε λοιπά χωριά

Εκτελέσεις σε μικρότερη κλίμακα, αλλά και βασανιστήρια, λεηλασίες, εμπρησμοί και βιασμοί, έγιναν εκείνες τις ταραγμένες μέρες και σε πολλά άλλα χωριά του νομού Δράμας, μέχρι τις 15 Οκτωβρίου 1941. Να σημειωθεί, όμως, ότι και μετέπειτα ακολούθησαν οι Βούλγαροι στρατιώτες την ίδια πολιτική. Βιάζαν νεαρές γυναίκες, εκτελούσαν άμαχο πληθυσμό και εγκατέλειπαν πτώματα σε χαράδρες και ποταμούς.²⁴²

Στον Άγιο Αθανάσιο Δράμας, οι Βούλγαροι δεν μπόρεσαν να κάνουν μεγάλο κακό γιατί όταν ασχολούνταν με το Δοξάτο και τα Κύργια, οι περισσότεροι κάτοικοι του χωριού μπόρεσαν και έφυγαν στο βουνό, Καρα Όρμάν, πολύ έγκαιρα. Έτσι, όταν οι Βούλγαροι στρατιώτες μπήκαν στο χωριό συνέλαβαν 7 άτομα τους οποίους και εκτέλεσαν.²⁴³ Στην Πετρούσα εκτελέστηκαν 5 άνθρωποι, ενώ άλλοι 20 βασανίστηκαν άγρια επί επτάήμερο στο υπόγειο του σχολείου. Από τον Βώλακα εκτελέστηκαν στις 5 Οκτωβρίου 4 κάτοικοι, οι οποίοι προηγουμένως είχαν βασανιστεί επί τετραήμερο στα κρατητήρια του χωριού.²⁴⁴

Στην Χαριτωμένη οι εκτελέσεις έγιναν με καθυστέρηση 2 χρόνων και συγκεκριμένα στις 12 Σεπτεμβρίου 1943. Έπειτα από πληροφορίες, ότι είχαν θεαθεί αντάρτες κοντά στο χωριό, βουλγαρικό απόσπασμα που κατέφθασε στη Χαριτωμένη συνέλαβε, κατόπιν υπόδειξης ντόπιων Βουλγάρων, 23 συγγενείς ανταρτών και φυγάδων, τους οποίους εκτέλεσε ομαδικά. Αξιοσημείωτο είναι, ότι οι εκτελέσεις στη Χαριτωμένη 2 χρόνια μετά την εξέγερση, δείχνουν την ένταση των εκδικητικών αισθημάτων που διακατείχαν τόσο τους ντόπιους βουλγαρίζοντες όσο και τις βουλγαρικές αρχές.

Στο Ανθοχώρι, στις 1 Οκτωβρίου 1941, βουλγαρικό απόσπασμα μπήκε στο χωριό και εκτέλεσε απέναντι από την αυλή του δημοτικού σχολείου 8 άτομα. Στο διπλανό χωριό, στην Καλή-Βρύση, στο μνημείο των πεσόντων αναγράφονται 9 άτομα. Στη Γραμμένη, οι Βούλγαροι εκτέλεσαν 7 κατοίκους, έκαψαν 20 σπίτια και συνέλαβαν 20 άτομα εκ των οποίων τους μισούς τους απελευθέρωσαν μετά από 99 μέρες, ενώ τους υπόλοιπους τους εξόρισαν στη Βουλγαρία.²⁴⁵

²⁴² Α. Σβώλου, ό.π., σ. 28

²⁴³ Γ. Αντωνιάδης, ό.π, σ. 74

²⁴⁴ Σπ. Κουζινόπουλος, ό.π., σ. 172

²⁴⁵ Δ. Πασχαλίδης και Τ. Χατζηαναστασίου, ό.π, σ. 231-232

Στο Φωτολίβος Δράμας, αφού φονεύτηκαν την νύχτα της 29^{ης} Σεπτεμβρίου οι Βούλγαροι χωροφύλακες του σταθμού, από Έλληνες και Βούλγαρους κομμουνιστές, την επομένη κατέφθασε βουλγαρικό απόσπασμα. Ο στρατός πυρπόλησε 31 σπίτια και εκτέλεσε 35 κατοίκους του χωριού για αντίποινα. Όμως, πολλοί κάτοικοι του χωριού κατόρθωσαν να ξεφύγουν προς το Παγγαίο όρος, και από εκεί πέρασαν τον ποταμό Στρυμόνα με κατεύθυνση τη γερμανοκρατούμενη περιοχή.²⁴⁶

3.3 Τα αντίποινα στους νομούς Σερρών και Καβάλας

Δυστυχώς, η βουλγαρική στρατιωτική ηγεσία, της κατεχόμενης Αν. Μακεδονίας, εξέδωσε διαταγή να εφαρμοστούν αντίποινα και στους όμορους νομούς της Δράμας. Η διαταγή ήταν ξεκάθαρη, « *οι στρατιωτικές μονάδες να ενεργήσουν με τόλμη και χωρίς να δείξουν έλεος ούτε προς τους αντάρτες ούτε και προς τον ελληνικό λαό που τους υποστηρίζει*». ²⁴⁷ Αξιοσημείωτο είναι πως η παραπάνω διαταγή έδινε την δυνατότητα εφαρμογής αντιποίνων σε ολόκληρη την κατεχόμενη Ανατολική Μακεδονία και Δυτική Θράκη. Πολύ περισσότερο, όμως, αποτέλεσε την άνωθεν επιβράβευση των μέχρι τότε βιαιοπραγιών σε βάρος του πληθυσμού και την παροχή πλήρους κάλυψης για τη συνέχισή τους. Οπότε, οι μαζικές σφαγές, οι βιασμοί και οι λεηλασίες δεν μπορούν να κατανοηθούν ως «υπερβασίες» φανατικών εκτελεστικών οργάνων αλλά ως μέτρα στήριξης μιας συγκεκριμένης πολιτικής εκβουλγαρισμού της περιοχής. Παράλληλα, οι βουλγαρίζοντες κάτοικοι κάποιων περιοχών, ιδιαίτερα του νομού Δράμας, βρήκαν την ευκαιρία να προβούν σε αντεκδικήσεις κατά των Ελλήνων συγχωριανών τους, για τυχόν αδικίες που είχαν γίνει σε βάρος τους προπολεμικά.²⁴⁸

Στην πόλη των Σερρών, από τις 29 προς 30 Σεπτεμβρίου 1941, άρχισαν να γίνονται συλλήψεις επιφανών κατοίκων της πόλης. Οι συλληφθέντες, αποτελούσαν την πνευματική ηγεσία της πόλης. Έτσι, περισσότεροι από 580 Σερραίοι, και στο επάγγελμα γιατροί, καθηγητές, δάσκαλοι, γιατροί, γεωπόνοι, δικηγόροι και αλλά και ο πρώην δήμαρχος, φυλακίστηκαν σε μακρόστενους στάβλους των στρατώνων ιππικού. Οι συνθήκες κράτησης ήταν άθλιες και τραγικές. Στο δάπεδο κοπριά και σκόνη

²⁴⁶ Γ. Αντωνιάδης, ό.π., σ. 82

²⁴⁷ Δίκτυο μαρτυρικών πόλεων και χωριών της Ελλάδας περιόδου 1940-1945, ό.π., σ. 239

²⁴⁸ Δ. Πασχαλίδης και Τ. Χατζηαναστασίου, ό.π., σ. 239

σηκωνόταν σύννεφο στην παραμικρή κίνηση, και η βρόμα που αναδύονταν έκοβε την ανάσα. Εκεί, οι συλληφθέντες έμειναν έγκλειστοι για 29 ημέρες.

Στο διάστημα αυτό, η σίτισή τους ήταν ανεπαρκής και η δίψα τους μεγάλη. Οι Βούλγαροι τους έδιναν λιγοστό ψωμί και νερό, ενώ κατά διαστήματα έμπαιναν με ράβδους στα χέρια όπου προέβαιναν σε άγριους ξυλοδαρμούς. Από αυτούς κάποιοι εκτελέστηκαν ή πέθαναν κατά τη διάρκεια των βασανιστηρίων. Όσοι επέζησαν αφέθηκαν ελεύθεροι τμηματικά.²⁴⁹

Το μεσημέρι της ίδιας μέρας όλοι οι Βούλγαροι υπάλληλοι, εργάτες και επαγγελματίες οπλίστηκαν από τις αρχές και αποτέλεσαν την πολιτοφυλακή μαζί με τους Βούλγαρους χωροφύλακες. Κατόπιν, βουλγαρικό αεροπλάνο εμφανίστηκε να πετά πάνω από την πόλη των Σερρών ρίχνοντας μερικούς φακέλους για τις βουλγαρικές αρχές. Λίγο αργότερα, έπειτα από τις γραπτές οδηγίες, Βούλγαροι στρατιώτες και κομιτατζήδες πυροβολούσαν αδιακρίτως όποιον Έλληνα έβρισκαν να περιπατά στους δρόμους της πόλης. Οι συλλήψεις συνεχίστηκαν έως τις 2 Οκτωβρίου και σύμφωνα με κάποιους που κατόρθωσαν να διαφύγουν πέρα του Στρυμόνα, οι βουλγαρικές αρχές συλλάμβαναν ντόπιους ηλικίας 19 μέχρι 50 ετών οι οποίοι είτε στέλνονταν στη Βουλγαρία, είτε εκτελούνταν στους στρατώνες των Σερρών.²⁵⁰

Μετά τα αιματηρά γεγονότα, η πολιτική εκ μέρους των Βουλγάρων ήταν ιδιαίτερα ύπουλη και μεθοδική. Για να προσηλυτίσουν το ελληνικό στοιχείο, συγκρότησαν την οργάνωση Εθνική Βουλγαρική Λέσχη και τη νεανική οργάνωση των «Μπράνικι», τους λεγόμενους «Υπεστιστές». Μετέπειτα, τον Νοέμβριο του '41, με απόφαση του νέου δημάρχου Σερρών Ζελιάσκο Στόινοφ, ιδρύθηκε στις Σέρρες το πρώτο στην κατεχόμενη Ανατολική Μακεδονία και Θράκη αθλητικό σωματείο. Στόχος του ήταν «η αφομοίωση και ο εκβουλγαρισμός της Αιγαΐδος».²⁵¹

Αν και στην πόλη των Σερρών εκτελέστηκαν επισήμως 15 άτομα, στην ύπαιθρο ορισμένες περιοχές έγιναν αιματηρές κατακόμβες. Ιδιαίτερα, τα χωριά που συνόρευαν με τον νομό Δράμας ήταν αυτά τα οποία δέχτηκαν τα βουλγαρικά αντίποινα.

²⁴⁹ Κ. Στολίγκα, ό.π., σ. 117-118

²⁵⁰ Ελληνική Υπηρεσία Τύπου, ό.π., σ. 24-25

²⁵¹ Τρ. Υψηλάντης, ό.π., σ. 274-275

Τη νύχτα της 2ας Οκτωβρίου 1941, στο Νέο Σκοπό Σερρών, μια ομάδα από Βούλγαρους εποίκους συνέλαβαν 23 άντρες με την κατηγορία της κατοχής και της απόκρυψης όπλων και τους οδήγησαν στο σχολείο του χωριού. Έπειτα από άγριο ξυλοδαρμό, την επομένη 3 Οκτωβρίου, διάλεξαν 18 άτομα τα οποία εκτέλεσαν στο προαύλιο του σχολείου.²⁵²

Στη Νέα Ζίχνη οι βουλγαρικές θηριωδίες εκδηλώθηκαν από τις 29 Σεπτεμβρίου με αθρόες εκτελέσεις και ξυλοδαρμούς, ενώ σύμφωνα με μαρτυρία σε παρακείμενη τοποθεσία του χωριού βρέθηκαν τα πτώματα 10 πατριωτών.²⁵³

Στην Αλιστράτη, αν και δεν εκδηλώθηκε καμιά εξέγερση ή σαμποτάζ, ωστόσο και εδώ υπήρξαν θύματα των βουλγαρικών αντιποίνων. Αξιοσημείωτο είναι ότι πριν από το κίνημα της Δράμας, οι Βούλγαροι υπάλληλοι της Αλιστράτης έφυγαν με άδεια, όπως και ο γραμματέας της κοινότητας και ο πρόεδρος Ποπώφ. Στις 30-9-1941 οι Βούλγαροι εκτέλεσαν 9 άτομα, ενώ στις 2 Οκτωβρίου εκτέλεσαν ένα άτομο και συνέλαβαν με ονομαστικό κατάλογο 86 κατοίκους άνω των 17 ετών. Άλλα 17 άτομα, από το διπλανό χωριό Μεγαλόκαμπο- Δράμας, συνελήφθησαν την ίδια ημέρα και όλοι μαζί εγκλείστηκαν στο δημοτικό σχολείο του χωριού. Από τους εγκλεισθέντες πολλοί βασανίστηκαν αλλά και πολλοί αφέθηκαν ελεύθεροι, κατόπιν δωροδοκίας.

Τους επόμενους μήνες οι Βούλγαροι εγκατέστησαν στο χωριό, που τότε αριθμούσε 4.500 κατοίκους, 75 οικογένειες εποίκων και από τους Αλιστρατινούς πήραν 1000 μεγάλα ζώα και 4.000 γιδοπρόβατα. Τέλος, εκτελέστηκαν παλιοί μακεδονομάχοι και αρκετοί ντόπιοι επιστρατεύτηκαν στα τάγματα εργασίας- ντουρντουβάκια.²⁵⁴

Την αγριότητα των βουλγαρικών αντιποίνων γνώρισε και ο νομός Καβάλας, παρότι και εδώ δεν υπήρξε καμιά δραστηριότητα των ανταρτών, ούτε κάποια συμμετοχή στην εξέγερση της Δράμας. Μόνη εκδήλωση αντίστασης μπορεί να θεωρηθεί αυτό που αναφέρει ο Ντασκάλοφ, ότι στις 29 Σεπτεμβρίου στην Καβάλα ο ραπτεργάτης Γεώργιος Κιουπρίδης διέμεινε την εφημερίδα *Ελευθερία*, ενώ η ΠΕ Καβάλας του ΚΚΕ

²⁵² Κ. Στολίγκας, ό.π., σ. 130-131

²⁵³ Θ. Εόμαλης, ό.π., σ. 342

²⁵⁴ Θ. Εόμαλης, ό.π., σ. 253

σκόρπισε προκηρύξεις στα βουλγαρικά που απευθύνονταν στους Βούλγαρους στρατιώτες καλώντας τους να επαναστατήσουν κατά των αξιωματικών τους.²⁵⁵

Οι βουλγαρικές αρχές διέταξαν τους Καβαλιώτες, στις 29 Σεπτεμβρίου '41, να παραμείνουν για 24 ώρες στα σπίτια τους μέχρι νεωτέρας διαταγής. Εναλλακτικά, «πας εξερχόμενος της οικίας του θα φονεύεται υπό των περιπόλων». Ταυτόχρονα, περίπολοι από κομιτατζήδες έμπαιναν στα σπίτια και αφού τα καταλήστευαν έδερναν ή βίαζαν της γυναίκες, ενώ όσοι άντρες αντιδρούσαν ή δυστροπούσαν το πλήρωναν με την ζωή τους. Οι φονευθέντες Καβαλιώτες, άντρες και γυναίκες, ανέρχονται στους 700 από τους οποίους οι περισσότεροι τάφηκαν στο νεκροταφείο της πόλης, σε ένα κοινό λάκκο.²⁵⁶

Αξιοσημείωτο είναι ότι στην περίπτωση της Καβάλας οι συλλήψεις και οι εκτελέσεις αφορούσαν εκπροσώπους τόσο των ανώτερων όσο και των κατώτερων τάξεων. Επίσης, η καταστολή στράφηκε εναντίον των εύπορων ανθρώπων με κοινωνική επιρροή.²⁵⁷ Αλλά και η επέκταση της σφαγής απεσοβήθη, ένεκα της μικρής στρατιωτικής γερμανικής δύναμης που υπήρχε στην Καβάλα.

Στους Φιλίππους, Βούλγαροι στρατιώτες βίασαν 4 αδερφές και μετά μαζί με άλλους συγγενείς τους έκαψαν ζωντανούς στο σπίτι τους. Στην περιοχή της Χρυσούπολης Καβάλας εκτελέστηκαν πάνω από 150 άτομα, ενώ πυρολύθηκαν πολλά χωριά.²⁵⁸

²⁵⁵ Σπ. Κουζινόπουλος, ό.π., σ. 179, (πηγή από:Georgi Daskalov, Dramskoto Vastanie 1941- *H Δραμινή Εξέγερση 1941*, Σόφια 1992, σ. 174-175)

²⁵⁶ Ελληνική Υπηρεσία Τύπου, ό.π., σ. 30

²⁵⁷ Δ. Πασχαλίδης και Τ. Χατζηαναστασίου, ό.π, σ. 257

²⁵⁸ Θ. Ξόμαλης, ό.π., σ. 247

3.4 Ερμηνευτική προσέγγιση της εξέγερσης από την ελληνική βιβλιογραφία και η βουλγαρική γνώμη.

Τα γεγονότα της Δράμας έμειναν στην ιστοριογραφία και στη συλλογική συνείδηση των ανθρώπων, ιδιαίτερα για τους κατοίκους της Αν. Μακεδονίας, ως οι «σφαγές της Δράμας». Η ερμηνεία όμως, των γεγονότων, ποικίλει ανάλογα με τον συγγραφέα, και μέσω της ιστορικής μας έρευνα θα παρουσιάσουμε όλες τις απόψεις για τα αιματηρά γεγονότα της Δράμας.

Ως τώρα, η επικρατούσα άποψη στην ελληνική ιστοριογραφία είναι ότι οι βουλγαρικές αρχές υπέβαλαν τεχνηέντως την ιδέα της εξέγερσης σε κάποιους «θερμόαιμους» κομμουνιστικούς πυρήνες της περιοχής της Δράμας, με σκοπό να δικαιολογήσουν προγραμματισμένες σφαγές σε βάρος του ντόπιου πληθυσμού. Οι σφαγές αυτές ήταν ενταγμένες στη γενικότερη πολιτική των Βουλγάρων για αλλοίωση της εθνολογικής σύστασης της Αν. Μακεδονίας και αποσκοπούσαν στην κατατρομοκράτηση και εκδίωξη του ελληνικού στοιχείου. Η εξέγερση, επομένως, ήταν βουλγαρικό σχέδιο και σκηνοθετημένη σύμφωνα με τον τότε γενικό επιθεωρητή νομαρχιών Γενικής Διοικήσεως Μακεδονίας, Αθανάσιο Χρυσόχου.

Αρχικώς ο Χρυσόχου, από τις πληροφορίες που έχει συλλέξει, συμέρανε ότι η εξέγερση ήταν μια σκηνοθετημένη πράξη κάτω από την συνέργεια των κομμουνιστών της περιοχής με τις βουλγαρικές φασιστικές αρχές.²⁵⁹ Όμως, λίγο αργότερα, θα υιοθετήσει την άποψη ότι η εξέγερση της Δράμας ήταν μια προβοκάτσια των Βουλγαρικών Αρχών κατοχής οι οποίοι εκμεταλλεύτηκαν τους Έλληνες κομμουνιστές για την εκδήλωση της επαναστατικής ενέργειας του '41.²⁶⁰

Ένα άλλο επιχείρημα, το ότι το κίνημα ήταν σκηνοθετημένο, αναφέρεται στην έκθεση των πανεπιστημιακών καθηγητών Αθηνών και Θεσσαλονίκης όπου σημειώνεται η εξής παρατήρηση. Εάν οι Έλληνες ήθελαν εξεγερθούν θα επέλεγαν ορεινά και όχι κεντρικές αρτηρίες και χωριά όπου υπήρχαν κύριες δυνάμεις του βουλγαρικού στρατού. Όπως ακριβώς έπραξαν αργότερα, στα χωριά της Ροδόπης και του Παγγαίου, όταν οργανώθηκε το κίνημα της εθνικής αντίστασης. Το κίνημα όμως εκδηλώθηκε σε λίγα χωριά περίξ της Δράμας, όπως στο Δοξάτο, στα Κύργια, στην

²⁵⁹ Αθ. Χρυσόχου, *Η Κατοχή*, τεύχ. Α', σ. 66-67

²⁶⁰ Αθ. Χρυσόχου, *Η Κατοχή*, τεύχ. Β', σ. 295

Χωριστή και στην Προσοτσάνη, τα οποία βρίσκονται σε κεντρικές οδικές αρτηρίες και πλησίον της Δράμας, όπου υπήρχε μονίμως μεγάλη δύναμη του βουλγαρικού στρατού μετά πυροβολικού και αεροπορίας.

Η έκθεση συνεχίζει λέγοντας ότι το σκηνοθετημένο κίνημα εκδηλώθηκε κατά ομοιόμορφο τρόπο σε λίγα χωριά της Δράμας, την νύχτα της 28^{ης} προς της 29^{ης} Σεπτεμβρίου 1941, όπου κατά την συμπλοκή σκοτώθηκαν μόνο 2-3 χωροφύλακες και ουδείς από τους επίσημους Βούλγαρους. Στη συνέχεια οι "επαναστάτες" περιέτρεχαν στις οδούς των χωριών και φώναζαν στα ελληνικά και στα βουλγαρικά « οι Έλληνες και οι Βούλγαροι είμαστε αδέρφια» και ότι επανάσταση είχε εκδηλωθεί στην Βουλγαρία στην οποία μετείχε και ο στρατός. Επίσης, η έκθεση επισημαίνει είναι ότι την ίδια νύχτα ο βουλγαρικός στρατός, βοηθούμενος από το πυροβολικό και την αεροπορία, προέβη στην καταστολή του κινήματος και μάλιστα με τον ίδιο τρόπο και την ίδια ταχύτητα σε όλες τις περιοχές.²⁶¹

Στην έκδοση του Δήμου Δράμας, την οποία συνέγραψε αμέσως μετά την απελευθέρωση ο Κωνσταντίνος Σνωκ, αναφέρεται ότι «η εξέγερση είχε σκηνοθετηθεί από τους Βούλγαρους με ενσυνείδητα όργανα τους Έλληνες κομμουνιστές»²⁶². Επίσης, καταλήγει στην έρευνά του λέγοντας ότι «...η συνεργασία αυτή οφείλεται περισσότερο σε εξαπάτηση των κομμουνιστών από τους Βουλγάρους ομοϊδεάτες των παρά σε δική τους εσωτερική και ενδόμυχη κακή διάθεση. Το ενδεχόμενο όμως αυτό δεν ελαττώνει τις ευθύνες τους, αφού το αποτέλεσμα υπήρξε τόσο τρομακτικώς μέγα».²⁶³

Ένα άλλο επιχείρημα, το ότι πρόκειται περί ψευδοκίνημα, βασίζεται στο ότι οι Έλληνες της Ανατολικής Μακεδονίας βίωσαν τον χαρακτήρα των Βουλγάρων κατά τις περιόδους 1912-13 και 1916-18. Ήξεραν ότι κάθε πρόκληση χωρίς κανένα απολύτως πρακτικό αποτέλεσμα μπορούσε να συνοδευτεί από τραγικές συνέπειες για το σύνολο του Ελληνικού στοιχείου. Δεν ήταν εφικτό, τους πρώτους μήνες της βουλγαρικής κατοχής, να οργανωθεί αντιβουλγαρικό κίνημα με σκοπό να χτυπηθούν οι Βούλγαροι και να διωχθούν από τα κατεχόμενα εδάφη. Πολύ περισσότερο, δε, τότε που οι Βούλγαροι είχαν συμμαχήσει με τις πανίσχυρες στρατιές του Γ' Ράιχ.

²⁶¹ Πανεπιστημιακή Επιτροπή, *Μαύρη Βίβλος*, ό.π., σ. 24

²⁶² Κ. Σνωκ, ό.π., σ. 31

²⁶³ Κ. Σνωκ, ό.π., σ. 66

Συνάμα, εκείνο τον καιρό δεν υπήρχε κανενός είδους ηγεσία να αναλάβει την οργάνωση ενός ένοπλου αγώνα και ούτε μια ηγεσία πολιτική και λαϊκή που να πείθει. Αν και υπήρχε αγωνιστική διάθεση, ιδιαίτερα στην περιοχή της Δράμας, αρχηγός που να ενέπνεε απόλυτη εμπιστοσύνη στο λαό και να προχωρούσε τέλεια στην διάρθρωση μιας εθνικοαπελευθερωτικής οργάνωσης δεν υπήρχε. Η αγωνιστική διάθεση από μόνη της δεν ήταν επαρκείς αφού δεν υπήρχαν όπλα, οργάνωση, και προπάντων χρόνος. Αυτή την άποψη υποστηρίζει ο Κ. Στολίγκας και συμπληρώνει ότι « μέσα σε τρεις ή τέσσερις μήνες οι κάτοικοι, και ιδιαίτερα οι Δραμινοί, δεν είχαν συνέλθει από τις πρώτες εκπλήξεις της κατοχής ούτως ώστε δεν ήταν δυνατό να προετοιμασθεί και να εκδηλωθεί ένα κίνημα που θα απελευθέρωνε τα εδάφη εκείνα από τον βρόγχο των Βουλγάρων κατακτητών».²⁶⁴

Σύμφωνα με άλλους επικριτές τους κινήματος, στους Βούλγαρους εξυπηρετούσε να πραγματοποιηθεί ένα ψευδοκίνημα. Όπως αναφέραμε στα προηγούμενα κεφάλαια, το σχέδιο των Βουλγάρων ήταν η μείωση του ελληνικού πληθυσμού της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης, και η προσάρτησή τους στο βουλγαρικό κράτος. Όλα τα προαναφερθέντα μέτρα που πήραν οι βουλγαρικές αρχές, δεν απέδωσαν τα ποθούμενα αποτελέσματα. Ο αριθμός των Ελλήνων κατοίκων, των περιοχών αυτών, δεν μειωνόταν. Έπρεπε με κάθε τρόπο, να δοθεί η ευκαιρία στους Βουλγάρους, να εξοντώσουν τον ελληνικό πληθυσμό της περιοχής και ιδιαίτερα του νομού Δράμας.

Εν τω μεταξύ, οι βουλγαρικές αρχές ανησύχησαν μήπως οι Γερμανοί διέκοπταν τις απελάσεις και σταματούσαν το σχέδιο εκβουλγαρισμού της Αν. Μακεδονίας εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των απελαθέντων, οι οποίοι ως πρόσφυγες στην ίδια τους την χώρα, δημιούργησαν πρόβλημα ανεύρεσης στέγης και τροφής, αλλά και φόβου πιθανής ανάπτυξης μεταδοτικών ασθενειών, λόγω των αθλίων συνθηκών διαβίωσης.²⁶⁵ Ακόμα δε ανησύχησαν περισσότερο, μήπως ο Χίτλερ απαιτήσει δυναμικά από το Βούλγαρο Βασιλιά Βόρι, την ενίσχυση των γερμανικών δυνάμεων των διαφόρων μετώπων και κυρίως της Ρωσίας, με βουλγαρικά στρατεύματα. Έτσι, προκειμένου να αποφύγουν δυσάρεστες εξελίξεις, αλλά και να διατηρήσουν τις δυνάμεις τους εντελώς

²⁶⁴ Κ. Στολίγκα, ό.π., σ. 33

²⁶⁵ Μέχρι το τέλος του Αυγούστου 1941, μόνο στη δυτική οροθετική γραμμή-ποταμός Στρυμόνας, αναφέρονται 25.000 πρόσφυγες και απελαθέντες που φθάνουν στη γερμανική ζώνη κατοχής, «οι περισσότεροι μετά από κακοποιήσεις και σχεδόν χωρίς υπάρχοντα». Πραγματοποιήθηκαν εντονότερες γραπτές και προφορικές συστάσεις προς τους Βούλγαρους, όπου επισημάνθηκαν πολιτικά, οικονομικά και υγειονομικά προβλήματα, βλ. Χ. Φλάισερ, ό.π., σ. 96

ανέπαφες για εκπλήρωση των σχεδίων τους, σκηνοθέτησαν το κίνημα της 28^{ης} Σεπτεμβρίου 1941.²⁶⁶

Επιπροσθέτως, οι Βούλγαροι ήθελαν ένα τέτοιο κίνημα για να αραιώσουν τον ελληνικό πληθυσμό από την περιοχή και να τον αντικαταστήσουν με Βούλγαρους εποίκους. Έτσι, η ελληνική περιοχή θα άλλαζε εθνολογικά και μακροχρόνια θα πετύχαιναν την προσάρτησή της στην Βουλγαρία. Παράλληλα, επικαλούμενοι τις εσωτερικές αναταραχές θα απέφευγαν εμμέσως να βοηθήσουν τους συμμάχους τους. Η Βουλγαρική κυβέρνηση, μετά την επίθεση των Γερμανών τον μήνα Ιούνιο του 1941 εναντίον των πατροπαράδοτων φίλων τους, Ρώσων, έπρεπε να πάρει όλα τα μέτρα για να αποφύγει την συμμετοχή της στις γερμανικές στρατιωτικές επιχειρήσεις.²⁶⁷

Το ψευδοκίνημα υποστηρίζει ο Κ. Στολίγκα, ότι υπήρξε ιδέα του Νομάρχη Δράμας, ο οποίος σ' ένα ταξίδι του στην Σόφια, στα μέσα του Αυγούστου 1941, το έθεσε υπ' όψιν της κυβέρνησής του. Η Σόφια το βρήκε αριστουργηματικό και αμέσως κάλεσε τον στρατιωτικό διοικητή της Δράμας και άλλους αρμόδιους για να θέσουν τις βάσεις της οργάνωσης του κινήματος. Συγκεκριμένα το σχέδιο απέβλεπε στην εμφάνιση μιας εθνικής ελληνικής εξέγερσης, την οποία, με κάθε τυπική νομιμότητα, οι Βούλγαροι ως Κράτος και ως στρατός κατοχής θα την κατέστελλαν. Γι' αυτούς το όφελος θα ήταν διπλό, από την μια θα ήταν εντάξει απέναντι στους συμμάχους τους στους οποίους θα έλεγαν ότι εξουδετέρωσαν ένα κίνημα, και από την άλλη θα πετύχαιναν τον αποδεκατισμό των Ελλήνων. Για την εφαρμογή αυτού του σκηνοθετημένου κινήματος επιστρατεύτηκε η Οχράνα και η Ασφάλεια. Άτομα που παρουσιάζονταν ως συμπαθόντα προς το ελληνικό στοιχείο ομιλούσαν για την ανάγκη ενός απελευθερωτικού κινήματος. Πολλοί από αυτούς παρίσταναν τον φανατικό αντιφασίστα και δήθεν απεκάλυπταν, ότι και στην Βουλγαρία ετοιμαζόταν επαναστατικό κίνημα κατά του Βόριδος και της κυβέρνησης Ποπώφ που απέβλεπε στην τοποθέτηση της Βουλγαρίας παρά το πλευρό των συμμάχων. Τα όργανα αυτά, της Βουλγαρικής Διοίκησης, πλησίαζαν κυρίως αριστερίζοντες Δραμινούς και αφού πρώτα φρόντιζαν να κερδίσουν την εμπιστοσύνη τους, ύστερα προσπαθούσαν να τους μύησουν στο προετοιμαζόμενο κίνημα. Τους παρότρυναν, μάλιστα, να ξεσηκωθούν

²⁶⁶ Θ. Ξόμαλης, ό.π., σ. 153

²⁶⁷ Γ. Αντωνιάδη, ό.π., σ. 61

ώστε να γλυτώσουν οι Έλληνες κάτοικοι από την κατοχή και αυτοί από τους φασίστες.²⁶⁸

Επιπροσθέτως, η Ελληνική Υπηρεσία Τύπου, διαπίστωσε ότι οι σφαγές στην Αν. Μακεδονία και Θράκη έγιναν με προδιαγεγραμμένο σχέδιο. Σε έκθεσή της υποστηρίζει ότι ένα μήνα προ των σφαγών, στη Δράμα, Βούλγαροι υπάλληλοι και στρατιωτικοί έλεγαν φανερά στους Έλληνες κατοίκους πως η Βουλγαρία ενδιαφέρεται για την προσάρτηση των ελληνικών εδαφών. Κατά συνέπεια οι Έλληνες κάτοικοι της Αν. Μακεδονίας ήταν ανεπιθύμητοι και όσοι δεν εγκατέλειπαν θα σφαγιαζόνταν. Παράλληλα, Βούλγαροι αξιωματικοί και υπάλληλοι της Δράμας, που είχαν φιλικές σχέσεις με ελληνικές οικογένειες, τους ειδοποίησαν ότι θα ασκηθεί εντονότατη πίεση κατά των Ελλήνων της Αν. Μακεδονίας, για να αναγκαστούν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους. Γι' αυτό τους συνέστησαν να μη βγουν από τα σπίτια τους σε περίπτωση συναγερμού και κωδωνοκρουσιών.

Επίσης, παραμονή των γεγονότων το μεγαλύτερο μέρος του βουλγαρικού στρατού Δράμας αναχώρησε προς το Κ. Νευροκόπι, για αντιπερισπασμό. Από τις 27 Σεπτεμβρίου μέχρι το πρωί της 29^{ης} από πολλές βουλγαρικές φρουρές είχαν αποσυρθεί τακτικά τμήματα στρατού και αντικαταστάθηκαν από κομιτατζήδες ώστε αφ' ενός μεν να φαίνεται ότι δεν υπάρχει αρκετή δύναμη στρατού και αφ' ετέρου να διευκολυνθεί η δράση των κομιτατζήδων κατά των Ελλήνων. Ταυτοχρόνως, πράκτορες της βουλγαρικής προπαγάνδας διέδιδαν ότι ο βουλγαρικός στρατός λιποτάχτησε, ενώ καλούσαν μέσω προκηρύξεων, τους εργάτες και τους αγρότες να προβούν σε κάθε είδους σαμποτάζ κατά του στρατού κατοχής.

Σε άλλο σημείο η έκθεση αναφέρει ότι στα μέσα Σεπτεμβρίου '41, πριν από την εκδήλωση της εξέγερσης, σημειώθηκαν αθρόες, αιφνιδιαστικές και χωρίς προφανή αίτια αναχωρήσεις Βουλγάρων υπαλλήλων. Έτσι, αναχώρησαν εσπευσμένα ο δήμαρχος του χωριού Ροδολείβους, που είχε αδελφό υπουργό, ο έπαρχος της Ζίχνης Σερρών και οι δάσκαλοι από το χωριό Αλιστράτη. Ομοίως έπραξαν στη Δράμα Βούλγαροι υπάλληλοι και κομιτατζήδες. Παραμονή της έναρξης των γεγονότων, φυγάδευσαν τις οικογένειές τους σε ασφαλή μέρη, ενώ στην Καβάλα μερικοί από τους προύχοντες ειδοποιήθηκαν από Βούλγαρους να προφυλαχθούν ή να αναχωρήσουν εγκαίρως για να αποφύγουν τη σφαγή. Τέλος, η έκθεση σημειώνει ότι οι συλλήψεις και

²⁶⁸ Κ.Στολίγκα, ό.π., σ. 33-35

οι φόννοι σ' όλες τις πόλεις και τα χωριά της Αν. Μακεδονίας και Θράκης άρχισαν την ίδια ώρα της 29^{ης} Σεπτεμβρίου, ενώ οι Βούλγαροι εφάρμοσαν πανομοιότυπο σύστημα για την καταστολή της δήθεν εξέγερσης.²⁶⁹

Επιπροσθέτως, ο Κ. Στολίγκα μας πληροφορεί ότι συγκαλέστηκε σύσκεψη στη Δράμα, στις 20 Σεπτεμβρίου 1941, στην οποία πήραν μέρος ο συνταγματάρχης Ιωσήφ Μπεκιάρωφ, ο ειρηνοδίκης Ντούτσεφ και άλλοι αξιωματούχοι Βούλγαροι. Εκεί αποφασίστηκε το κίνημα να γίνει στις 29 Σεπτεμβρίου, ημέρα Δευτέρα που προσφέρονταν καλύτερα, γιατί σαν ημέρα λαϊκής αγοράς η Δράμα θα συγκέντρωνε και πολλούς χωρικούς. Όρισαν να εκδηλωθεί η «επανάσταση» με ενέργεια των κομιτατζήδων και άλλων οργάνων της Οχράνας που συνεργάζονταν με τους «μυημένους» Έλληνες κομμουνιστές. Συναποφάσισαν η εκδήλωση τους κινήματος να γίνει ταυτόχρονα σ' ολόκληρο το νομό Δράμας και στο νομό Σερρών, και μοιραία να επεκτείνονταν στις άλλες περιοχές. Τέλος, την καταστολή του κινήματος θα αναλάμβανε όλη η δύναμη των Σωμάτων Ασφαλείας, οι κομιτατζήδες, οι κοινοτάρχες, οι Αρμένιοι, ο στρατός και κάποιοι βουλγαρογραμμένοι που είχαν ανθελληνική συνείδηση.

Εν συνεχεία στις 23 του ίδιου μήνα, έγινε μεγάλη συγκέντρωση από τα ιθύνοντα στελέχη στον κινηματογράφο «Αττικόν» Δράμας. Σ' αυτήν πήραν μέρος μόνο Βούλγαροι, ενώ η είσοδος απαγορεύτηκε αυστηρά για τους Έλληνες. Τον λόγο πήρε ο Νομάρχης Δράμας και άλλα στελέχη όπου μεταξύ άλλων τονίστηκαν οι κίνδυνοι που διέτρεχε η «πατρίδα τους» από την Ελλάδα. Επίσης, οι ομιλούντες αναφέρθηκαν σε κάποιες ύποπτες κινήσεις των Ελλήνων που έπρεπε να πνιγούν στο αίμα πριν ακόμη αυτές εκδηλωθούν. Όλα αυτά μάλιστα ελέγχθησαν κατά τέτοιο τρόπο, ώστε το ακροατήριο που αποτελούνταν από στρατιωτικούς, υπαλλήλους και κομιτατζήδες πείστηκαν ότι πράγματι συμβαίνει κάτι από Ελληνικής πλευράς και ό,τι κάτι κακό θα συνέβαινε. Έτσι, την ίδια ημέρα εξοπλίστηκαν όλα τα μέλη του κομιτάτου, φανατισμένοι δημόσιοι και διοικητικοί υπάλληλοι, καθώς και οι κοινοτάρχες των χωριών της Δράμας. Συνάμα, 50 με 60 Έλληνες που είχαν πιστέψει στα λεγόμενα των πρακτόρων, περί επαναστατικού κινήματος στη Βουλγαρία και καθόδου του

²⁶⁹ Ελληνική Υπηρεσία Τύπου, ό.π., σ. 59-61

Σοβιετικού Στρατού, οπλίστηκαν από τους ομοϊδεάτες τους- κομιτατζήδες-και περίμεναν το σύνθημα της εξέγερσης.²⁷⁰

Ενδιαφέρουσα είναι και η άποψη του Β. Χατζηθεοδωρίδη, μελετητή των γεγονότων της Δράμας, ο οποίος σε ανασκόπηση των πεπραγμένων, όσο αφορά τις επιθέσεις των ανταρτών, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το εγχείρημα αποδείχτηκε ουτοπικό ή το λιγότερο αποδείχθηκε "παγίδα" για τους Έλληνες. Επομένως, η αποτυχία του κινήματος ήταν συστηματικά προσχεδιασμένη επειδή η ομάδα ένοπλων του όρους Λεκάνης (Τσαλ Νταγ), που ήρθε στη Δράμα με σκοπό να καταλάβει τις στρατιωτικές αποθήκες, οι οποίες βρίσκονταν δίπλα στον σιδηροδρομικό σταθμό Δράμας, επέστρεψε άπρακτη αφού η βουλγαρική φρουρά προέβαλε σθεναρή αντίσταση. Οι κινηματίες, πάλι, που θα ανατίναζαν τις αποθήκες ανεφοδιασμού πολέμου στο στρατόπεδο, έριξαν 3-4 χειροβομβίδες και αποχώρησαν. Όπως και σε αποτυχία περιήλθε το σχέδιο, που προέβλεπε την ανατίναξη των σιδηροδρομικών γεφυρών, μια του Φωτολίβος και μια του Νικηφόρου.²⁷¹

Τέλος, περί σκηνοθετημένης πράξης, κάνει λόγο η Επιτροπή Μακεδόνων και Θρακών η οποία σε διαμαρτυρία της προς όλες τις ξένες αρχές και οργανισμούς αναφέρει ότι «οι Βούλγαροι εσκηνοθέτησαν κατά το τέλος Σεπτεμβρίου 1941 μια πρόφαση» και διενήργησαν τις γνωστές σφαγές.²⁷²

Μια παραλλαγή της επικρατούσας άποψης, περί σκηνοθετημένου κινήματος, θεωρεί πως η προετοιμασία της εξέγερσης έγινε από τους κομμουνιστές και από τους Πόντιους οπλαρχηγούς, επιταχύνθηκε όμως από τις βουλγαρικές αρχές, οι οποίες κατόρθωσαν να την εντάξουν στα δικά τους σχέδια. Ωστόσο, η ερμηνεία αυτή αποσκοπεί σε συμφιλιωτικό και ενωτικό πνεύμα μεταξύ δεξιάς και αριστεράς παράταξης στην Αν. Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη.²⁷³ Κάτω από αυτό το πνεύμα τα γεγονότα της Δράμας θεωρούνται ως η «πρώτη εξέγερση στην κατεχόμενη Ευρώπη», τα οποία είχαν πενιχρά αποτελέσματα.²⁷⁴

²⁷⁰ Κ. Στολίγκα, ό.π., σ. 37-38

²⁷¹ Β. Χατζηθεοδωρίδης, «Το κίνημα της Δράμας», ό.π., σ. 15

²⁷² Διαμαρτυρία και Έκκλησις προς τας εν Ελλάδι ξένας Αρχάς και Οργανισμούς διά τους διωγμούς, στο: Αλέξανδρος Σβώλος, *Για τη Μακεδονία και τη Θράκη*, ό.π., σ. 72

²⁷³ Δ. Πασχαλίδης και Τ. Χατζηαναστασίου, ό.π., σ. 107

²⁷⁴ Χ. Φλάισερ, ό.π., σ. 96

Στην πλευρά της αριστεράς, τώρα, επικρατεί μια σύγχυση σχετικά με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες εκδηλώθηκε το χτύπημα των σταθμών χωροφυλακής και των κοινοτικών γραφείων στα χωριά της Δράμας στις 28 και 29 Σεπτεμβρίου 1941. Η σύγχυση αυτή οφείλεται και στο ότι αυτοί που πήραν την πρωτοβουλία για τη συγκεκριμένη ενέργεια σκοτώθηκαν από τους Βουλγάρους. Έτσι, το ΚΚΕ αρκέστηκε στις εξηγήσεις που έδωσε σ' αυτό ο Θεόκλητος Κρόκος, μέλος του Μακεδονικού Γραφείου και υπεύθυνου της ΠΕ Καβάλας. Ο Κρόκος, που έδωσε κατάθεση στο ΚΚΕ αμέσως μετά την κατοχή, προσπάθησε να αποσειεί από πάνω του την ευθύνη για την πρωτοβουλία και έριξε το βάρος της ευθύνης στον Παντελή Χαμαλίδη, υπεύθυνο ΠΕ Δράμας, ο οποίος, όμως, είχε σκοτωθεί. Κατά τον Κρόκο, στην σύσκεψη που είχε πραγματοποιηθεί στην Ηλιοκώμη Σερρών, στις 15 Σεπτεμβρίου 1941, είχαν αποφασίσει να ανατινάξουν δυο γέφυρες της περιοχής, του Νικηφόρο και του Φωτολίβους, αλλά όχι να κάνουν εξέγερση. Παράλληλα, αναφέρει ότι ο Χαμαλίδης είχε επαφές με Βουλγάρους που παρουσιάζονταν ως κομμουνιστές. Του είχε συστήσει, μάλιστα, να κόψει επαφή με τους αστυνομικούς Βουλγάρους και φαντάρους το οποίο όμως δεν έκανε, και ως εκ τούτου, αυτοί τον έσπρωξαν να κάνει το κίνημα. Το συμπέρασμά του ήταν, λοιπόν, πως «ο Χαμαλίδης έπεσε σε προβοκάτσια στημένη της βουλγαρικής Οχράνας, για να χτυπήσουν τις οργανώσεις μας που ήταν μαζικές».²⁷⁵

Σύμφωνα με την εκδοχή αυτή, οι τοπικοί κομμουνιστικοί πυρήνες της Δράμας, χωρίς να έχουν την έγκριση του κόμματος αλλά ούτε και του Μακεδονικού Γραφείου, παρασύρθηκαν, κατά τους ισχυρισμούς του Θ. Κρόκου, από Βούλγαρους πράκτορες οι οποίοι παρουσιάστηκαν ως κομμουνιστές και έδωσαν το σύνθημα της εξέγερσης. Έτσι, ο Πέτρος Ρούσος ισχυρίζεται ότι υπάρχουν «βάσιμα στοιχεία» πως η βουλγαρική Οχράνα είχε διεισδύσει στους κομμουνιστές. Οπότε το συμπέρασμά του είναι πως «επρόκειτο αυτόχρονα για πρόκληση-προβοκάτσια, άριστα οργανωμένη».²⁷⁶

Επιπροσθέτως, ο γραμματέας του ΕΑΜ, Θανάσης Χατζής, για τα γεγονότα της Δράμας αναφέρει ότι οι υπεύθυνοι της εξέγερσης ήταν ο Παντελής Χαμαλίδης και ο Χρήστος Παστουρματζής. Αυτοί, ήξεραν πολύ καλά την κατάσταση που επικρατούσε στη Δράμα όσο και στην περιφέρεια. Γνώριζαν, επίσης, τις διαθέσεις των Βουλγάρων

²⁷⁵ Σπ. Κουζινόπουλος, ό.π., σ. 100-102, (πηγή από: Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ), Αρχείο ΚΚΕ, φάκ.1, στοιχεία για τα γεγονότα της Δράμας από τη βιογραφική έκθεση του Θ.Κρόκου-Μιχάλη).

²⁷⁶ Δ. Πασχαλίδης και Τ. Χατζηαναστασίου, ό.π., σ. 109

φασιστών στρατιωτικών διοικητών. Ακόμη ήξεραν πως οι βουλγαρικές αρχές είχαν πλέρια γνώση του προετοιμαζόμενου πραξικοπήματος και γι' αυτό παίρνανε μέτρα. Επίσης, ο Θ. Χατζής αναφέρει ότι ο Χαμαλίδης είχε επαφές με Βούλγαρους αντιφασίστες και πιθανόν ανάμεσά τους να βρίσκονταν και πράκτορες της Οχράνας-Βουλγαρική Ασφάλεια Χωροφυλακής, που έντεχνα είχαν μπει στις γραμμές των πατριωτών και έφτασαν ως την ίδια Περιφερειακή Επιτροπή.²⁷⁷ Αυτή την ερμηνεία των γεγονότων αποδέχεται ως σήμερα και η επιτροπή ιστορίας του ΚΚΕ.

Να σημειώσουμε ότι η αναφορά στην «Οχράνα» από τα στελέχη του ΚΚΕ, αντί για τη βουλγαρική Κρατική Ασφάλεια, γίνεται εσκεμμένα, παρ' ότι αποτελεί ιστορικό λάθος. Η οργάνωση αυτή, που είχε ως στόχο τη στρατολόγηση των σλαβόφωνων προς όφελος των βουλγαρικών συμφερόντων στη Δυτική Μακεδονία, ανέπτυξε δράση κυρίως στην περιοχή της Καστοριάς μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας (3.9.1943) και ως εκ τούτου δεν μπορεί να έχει καμιά σχέση με τα όσα συνέβησαν στην Αν. Μακεδονία το 1941. Ο Πέτρος Ρούσος, όπως και άλλοι σύντροφοί του, προβάλλει την «Οχράνα» για λόγους εντυπωσιασμού.²⁷⁸

Το ερώτημα αν η εξέγερση ήταν προσωπική επιλογή του Χαμαλίδη ή και άλλων στελεχών του Μακεδονικού Γραφείου του ΚΚΕ δεν μπορεί να απαντηθεί. Σίγουρα όμως, το επαναστατικό ταπεραμέντο του Π. Χαμαλίδη και του Χ. Παστουρματζή και η τάση τους για ηρωοποίηση έπαιξαν καταλυτικό ρόλο. Αν και γνώριζαν πως στη Βουλγαρία δεν είχε εκδηλωθεί εξέγερση μεγάλης εμβέλειας, ότι δεν προήλανε ο κόκκινος στρατός στα Βαλκάνια και ότι η απελευθέρωση της Ελλάδας και η επιβολή της σοβιετικής εξουσίας ήταν ένα απραγματοποίητο όνειρο, προχώρησαν στην εξέγερση. Ίσως να ήθελαν, πέρα από την ηρωοποίησή τους, να εξυπηρετήσουν τους στόχους του Βουλγαρικού Κομμουνιστικού Κόμματος, καθώς το μείζον ζήτημα για το Β.Κ.Κ ήταν η μη συμμετοχή του βουλγαρικού στρατού στις γερμανικές επιχειρήσεις κατά της Σοβιετικής Ένωσης και η διατήρηση των διπλωματικών σχέσεων Σοβιετικής Ένωσης- Βουλγαρίας.²⁷⁹ Επιπροσθέτως, ο Χαμαλίδης ήταν ένας νέος φιλόδοξος, δογματικός και φανατικός που αγνοούσε όλες τις προειδοποιήσεις και δεν δίσταζε να εξοντώσει διαφωνούντες συντρόφους.²⁸⁰

²⁷⁷ Γ. Αντωνιάδη, ό.π., σ. 54

²⁷⁸ Δ. Πασχαλίδης και Τ. Χατζηαναστασίου, ό.π., σ. 109

²⁷⁹ Σπ. Σφέτας, ό.π., σ. 27

²⁸⁰ Χ. Φλάισερ, ό.π., σ. 99

Τέλος, στην έρευνά μας συμπληρωματικώς αναφέρεται ότι κάποιοι κάτοικοι της Αν. Μακεδονίας θεώρησαν το κίνημα καθαρά κομμουνιστικό. Επηρεασμένο δηλαδή από τις κομμουνιστικές δυνάμεις της Ρωσίας, προκειμένου να δημιουργηθεί αντιπερισπασμός, να ανοιχτούν αντιστασιακά μικρομέτωπα και να προβληματιστούν οι κύριες γερμανικές δυνάμεις. Αυτό αποσκοπούσε στη μελλοντική εμπλοκή των Ρώσων στα εσωτερικά της πατρίδας μας. Άλλοι πάλι, θεώρησαν το κίνημα αποκλειστικά ελληνικό, μακεδονικό, που αποσκοπούσε στην αποτίναξη του βουλγαρικού ζυγού από τη Μακεδονία. Σύμφωνα μ' αυτούς, το κίνημα μπορεί να πνίγηκε στο αίμα, να ήταν γεμάτο από «Αχίλλειες Πτέρνες», αλλά αποτέλεσε την αρχή των αντιστασιακών ομάδων.²⁸¹

Από την άλλη μεριά, οι βουλγαρικές αρχές έσπευσαν να αποδώσουν τις ευθύνες για τα γεγονότα σε Έλληνες που ήλθαν από την γερμανοκρατούμενη περιοχή οι οποίοι συνεργάστηκαν με τους ντόπιο πληθυσμό. Το επίσημο ανακοινωθέν της βουλγαρικής κυβέρνησης είχε ως εξής: « *Τη νύχτα της 28^{ης} μια ομάδα Ελλήνων που ήλθαν από τα όρια της σημερινής Ελλάδας αποπειράθηκε να παρασύρει κάποιους από τον ντόπιο ελληνικό πληθυσμό και να καταλάβει τα κοινοτικά κτίρια σε ορισμένα χωριά της επαρχίας της Δράμας.... Ήδη στις 29 οι αντάρτες είχαν διασκορπιστεί και εξολοθρευτεί. Οι αρχές εξακολουθούν να αναζητούν συμμετάσχοντες. Η τάξη και η ηρεμία έχουν πλήρως αποκατασταθεί.*»²⁸²

Ο Βούλγαρος πρωθυπουργός Μόγκνταν Φίλοφ , απευθυνόμενος στον Γερμανό πρεσβευτή Μπέκερλε, στις 6 Οκτωβρίου, αφού του εξέθεσε με αρκετές λεπτομέρειες τα γεγονότα, κατέληξε λέγοντας ότι η «εξέγερση ήταν προφανώς κομμουνιστική». Ο τύπος πάλι, και συγκεκριμένα ο διευθυντής της εφημερίδας ΖΟΡΑ, έγραψε πως τα γεγονότα της Δράμας υποκινήθηκαν από κομμουνιστικές και εθνικιστές Έλληνες με την καθοδήγηση του Λονδίνου και της Τρίτης Διεθνούς.

Οι εκδιδόμενες στην κατεχόμενη Ανατολική βουλγαρικές εφημερίδες, προβάλλοντας τις επίσημες ανακοινώσεις της Δράμας, δημοσίευσαν και γελοιογραφίες για να χλευάσουν τα θύματα των διωγμών. Έτσι, στις 7 Οκτωβρίου 1941 η εφημερίδα *Μπελομόριε* της Καβάλας δημοσίευσε το σκίτσο ενός Βούλγαρου χωρικού να κρατάει

²⁸¹ Θ. Ξόμαλης, ό.π., σ. 154

²⁸² Το ανακοινωθέν αυτό δημοσιεύτηκε στο βουλγαρικό τύπο. Οι εφημερίδες της Σόφιας *Ντενς* και *Σλόβο* το δημοσίευσαν στις 4.10.1941, ενώ η *Ζόρα* στις 5.10.1941, στο : Σπύρος Κουζινόπουλος, ό.π., σ. 241

έναν Έλληνα ανάμεσα στα πόδια του και να του φοράει σαμάρι, ενώ η εφημερίδα *Μπελομόρσκα Μπαλγκάρια* της Ξάνθης, στο φύλλο της 14^{ης} Οκτωβρίου 1941, δημοσίευσε μια γελοιογραφία στην οποία ένα χέρι που παρίστανε την κρατική εξουσία έκοβε το με ψαλίδι το κεφάλι ενός φιδιού. Η λεζάντα έγραφε: «Ο πιο σίγουρος τρόπος ενάντια σε οποιαδήποτε μορφής συνωμοτικές και εξεγερσιακές οχιές».²⁸³

Η ελληνική πλευρά αντέδρασε με υπόμνημα, στις 13 Οκτωβρίου '41, προς τη γερμανική διοίκηση της Θεσσαλονίκης, διαψεύδοντας ότι είχαν περάσει αντάρτες από τη γερμανοκρατούμενη προς τη βουλγαροκρατούμενη Ελλάδα και αναφέροντας ως αρχηγούς της «στάσης», όπως ονομάζει τις επιθέσεις των ανταρτών στα χωριά, κομμουνιστές και βουλγαρίζοντες από το χωριό Προσοτσάνη Δράμας.²⁸⁴ Παράλληλα, η κατοχική κυβέρνηση Τσολάκογλου είχε πραγματοποιήσει στη Αθήνα παράσταση διαμαρτυρίας στον πληρεξούσιο του Γ' Ράιχ στην Αθήνα. Οι παραστάσεις αυτές απέβλεπαν στην διαφώτιση των Γερμανών επί των διαπραττομένων θηριωδιών υπό των Βουλγάρων, ώστε να προκαλέσουν την επέμβαση αυτών.²⁸⁵

Ωστόσο, όμως, οι Γερμανικές αρχές δεν έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη διαλεύκανση της εξέγερσης της Δράμας. Επίσημα συμφώνησαν σε γενικές γραμμές με τη βουλγαρική άποψη, ότι πρόκειται περί κομμουνιστικής εξέγερσης και δεν αντιτάχθηκαν στα μέτρα της βίαιης καταστολής.²⁸⁶

²⁸³ Σπ. Κουζινόπουλος, *ό.π.*, σ. 243

²⁸⁴ Δ. Πασχαλίδης και Τ. Χατζηαναστασίου, *ό.π.*, σ. 119, (πηγή από: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών, 4, 2^{ος} Υποφ Α', Πολιτική, Γενικός Διοικητής Μακεδονίας Ραγκαβής προς Befehlsche der Thessaloniki-Agäis, 34.576, Θεσ/νίκη 13.10.1941)

²⁸⁵ Αθ. Χρυσοχόου, *Η Κατοχή*, τεύχ. Α', *ό.π.*, σ. 136

²⁸⁶ Δ. Πασχαλίδης και Τ. Χατζηαναστασίου, *ό.π.*, σ. 120

3.5 Τα θύματα και οι συνολικές καταστροφές

Πριν προβούμε στον τελικό απολογισμό πρέπει να τονιστεί ότι ο συνολικός αριθμός των θυμάτων, από τις βουλγαρικές θηριωδίες στην Ανατολική Μακεδονία, δεν έχει ποτέ καθοριστεί επακριβώς. Ομοίως, δεν υπάρχει σαφής και ξεκάθαρη η εικόνα των θυμάτων ανά χωριό. Σ' αυτό συντέλεσαν αρκετοί λόγοι και γι' αυτό ενδεχομένως να δημιουργείται κάποια σύγχυση. Πρώτα πρώτα, πολλοί κάτοικοι των χωριών εκτελέστηκαν στη Δράμα, όπου είχαν συρρεύσει το πρωί της Δευτέρας 29 Σεπτεμβρίου, επειδή είχε παζάρι. Άλλους, πάλι, συλληφθέντες τους μετέφεραν οι Βούλγαροι από τα χωριά τους και τους εκτέλεσαν στη Δράμα ή αλλού. Πολλοί, πάλι, σκοτώθηκαν μακριά από τα χωριά τους, σε άλλα μέρη, όπου είχαν μεταβεί για δουλειές ή αναζητώντας περισσότερη ασφάλεια.

Επίσης, πολλά στοιχεία είτε καταστράφηκαν από τις βουλγαρικές αρχές, είτε δεν καταγράφηκαν, είτε παραποιήθηκαν. Οι αρχές Κατοχής είχαν κάθε λόγο να ελαχιστοποιήσουν τις διαστάσεις του εγκλήματος που τους βάραινε. Γι' αυτό πίεζαν τους υπαλλήλους των ληξιαρχείων να συμβουλευθούν τους συγγενείς των θυμάτων ότι το συμφέρον τους επιβάλλει να γράφουν «απεβίωσε» αντί «εφονεύθη», ιδιαίτερα όταν τα θύματα δεν ήταν δημότες της κοινότητας του τόπου εκτέλεσης.

Ως αντάλλαγμα δίνονταν υποσχέσεις για παροχές τροφίμων, ενδυμάτων, καθώς και διευκολύνσεις από τις υπηρεσίες όπως μείωση φόρων, και απαλλαγή από τις καταναγκαστικές εργασίες.²⁸⁷

Επιπλέον, ένα άλλο πρόβλημα για τον ακριβή αριθμό θυμάτων ήταν οι εκπρόθεσμες ληξιαρχικές πράξεις θανάτου. Αυτές συντάχθηκαν από συγγενείς και γνωστούς των θυμάτων, μόνο μετά την απελευθέρωση, από το καλοκαίρι του 1945 και εξής. Η μεγάλη χρονική απόσταση των τεσσάρων χρόνων περίπου από την ημερομηνία θανάτου μέχρι την ημερομηνία δήλωσής του έγινε ίσως αιτία να προκύψουν ανακρίβειες, όχι τόσο ως προς την ταυτότητα των θυμάτων, αλλά κυρίως ως προς τον ακριβή τόπο και χρόνο του θανάτου τους, καθώς ως προς την ηλικία τους, η οποία πολλές φορές δηλωνόταν κατά προσέγγιση. Τέλος, διάφοροι λόγοι όπως η άγνοια, η αδιαφορία και η μη σωστή καταγραφή των ονομάτων, οδήγησαν σε ανακριβή στοιχεία.²⁸⁸

²⁸⁷ Β. Χατζηθεοδωρίδης, «*Η Χειμαζόμενη Αν. Μακεδονία-Θράκη (1940-44)*», ό.π., σ. 90

²⁸⁸ Δίκτυο μαρτυρικών πόλεων και χωριών της Ελλάδας περιόδου 1940-1945, ό.π., σ. 238

Επίσης, αξιοσημείωτη είναι η παρατήρηση σχετικά με το θέμα παροχής συντάξεων στους συγγενείς των θυμάτων. Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας, η κυβέρνηση θέλησε να αποκαταστήσει τη μνήμη των θυμάτων δίνοντας συντάξεις στους εναπομείναντες οικείους συγγενείς. Επειδή, όμως, τα οικονομικά του κράτους, εκείνο τον καιρό, δεν ήταν αρκετά καλά και θύματα από τις βουλγαρικές θηριωδίες πάρα πολλά, προκειμένου να μειωθεί ο αριθμός των συντάξεων παρατηρήθηκε το εξής φαινόμενο. Περιπτώσεις θυμάτων, όπου, ενώ αποδεδειγμένα ο θάνατός τους, σύμφωνα με τις ληξιαρχικές πράξεις θανάτου τους και άλλες μαρτυρίες, ήταν αποτέλεσμα βουλγαρικών ξυλοδαρμών, εντούτοις, με εισήγηση των τοπικών αρχών, η αρμόδια επιτροπή για παροχή συντάξεων, η οποία συγκροτήθηκε το καλοκαίρι του 1945, απέρριψε το αίτημα των δικαιούχων «ως μη τεκμηριωμένον πλήρως». Έτσι, προκύπτουν ανακρίβειες στην αντιστοιχία των αριθμών θύματα-συντάξεις.²⁸⁹

Η Επιτροπή Μακεδόνων και Θρακών στην Αθήνα, με πρόεδρο τον Αλέξανδρο Σβώλο, έκανε λόγω τον Οκτώβριο του 1941 για 13.000 νεκρούς. Σε έκθεσή της προς τον Γερμανό και Ιταλό πληρεξούσιο στην Αθήνα Άλτενμπουργκ και Γκίτζι αντίστοιχα, η Επιτροπή Μακεδόνων και Θρακών ανέφερε χαρακτηριστικά: «*Απ' τις 29 Σεπτεμβρη ίσαμε τις 15 του Οκτώβρη, πέρασαν εν στόματι μαχαίρας κι έριζαν στη φωτιά και στον όλεθρο ολόκληρο τον πληθυσμό της Αν. Μακεδονίας, νέους, γέρονς άνδρες, γυναίκες, παιδιά. Σε 13.000 ίσως και περισσότερους, λογαριάσαμε τότε τους νεκρούς, τα θύματα των σφαγών αυτών, και σε 60 τα χωριά που κάηκαν ή καταστράφηκαν*».²⁹⁰ Η επιστολή συνεχίζει λέγοντας ότι το Δοξάτο, η Προσοτσάνη, τα Κύργια, η Χωριστή, η Αλιστράτη, οι Φίλιπποι και πλείστες άλλες κωμοπόλεις εις τους τρεις νομούς έγιναν τρομερές αιματοχυσίες. Καθώς οι Βούλγαροι χρησιμοποίησαν όλα τα φονικά μέσα, πυροβολικό, αεροπλάνα, πολυβόλα και περισσότερο απ' όλα το φονικότερο, τους κομιτατζήδες.

Συνολικά το βράδυ της 28^{ης} Σεπτεμβρίου 1941 και, σε μερικές περιπτώσεις στις 29 Σεπτεμβρίου, οι αντάρτες με κομμουνιστική ηγεσία και οι ένοπλες ομάδες τοπικών οργανώσεων χτύπησαν συνολικά σε είκοσι δυο οικισμούς της Αν. Μακεδονίας. Με αλφαβητική σειρά οι οικισμοί του νομού Δράμας είναι οι παρακάτω δεκαεννέα: Άγιος

²⁸⁹ Δημήτρης Πασχαλίδης, « Τα θύματα των βουλγαρικών αντιποίνων κατά τα γεγονότα του 1941 στη Δράμα και την περιοχή της. Προσπάθεια ονομαστικής καταγραφής», στα: Πρακτικά της Γ' επιστημονικής συνάντησης, Η Δράμα και η περιοχή της, Ιστορία και πολιτισμός, 16-19 Μαΐου 2002, Δράμα 2006, σ. 549, στο εξής βλ. Δ. Πασχαλίδης

²⁹⁰ Αλ. Σβώλος, ό.π., σ. 28

Αθανάσιος, Αδριανή, Δοξάτο, Δράμα, Καλαμώνας, Καλλίφυτος, Καλός Αγρός, Κοκκινόγεια, Κουδούνια, Κύργια, Μεγαλόκαμπος, Μικρόπολη, Νικηφόρος, Περιστεριά, Πλατανιά, Προσοτσάνη, Σιταγροί, Φωτολίβος και Χωριστή. Οι οικισμοί του νομού Σερρών είναι δυο, η Κορμίστα και ο Σιδηροδρομικός Σταθμός Αγγίστης, ενώ του νομού Καβάλας η Μουσθένη.

Τα θύματα που προέκυψαν από αυτές τις επιθέσεις ήταν 35 Βούλγαροι, 12 βουλγαρίζοντες και 9 τραυματίες. Αιχμαλωτίστηκε άγνωστος αριθμός Βουλγάρων και βουλγαριζόντων, από τους οποίους περίπου οι 20 οδηγήθηκαν από το Φωτολίβος στο όρος Παγγαίο, όπου αφέθηκαν ελεύθεροι ύστερα από λίγες ημέρες. Ενώ, τα βουλγαρικά αρχεία για τις αντάρτικες επιθέσεις της 28^{ης} και 29^{ης} Σεπτεμβρίου, αποδίδουν 25 Βούλγαρους νεκρούς, 18 τραυματίες και 18 αιχμαλώτους.²⁹¹

Τα βουλγαρικά αντίποινα ήταν σκληρά και ο αριθμός των θυμάτων μεγάλος. Ο Χρυσοχόου υπολογίζει τους εκτελεσμένους σε 10.500²⁹² σε ολόκληρο τον νομό, ο Στολίγκας σε 5.000²⁹³ και ο Κ. Σνωκ δίνει 2.500 νεκρούς στην πόλη της Δράμας και 15.000 σ' όλη την Περιφέρεια.²⁹⁴ Ο Σόλων Γρηγοριάδης μιλάει για 6.000-7.000²⁹⁵ νεκρούς, η Δ/ση Ιστορίας Στρατού κάνει λόγο για 2.000-3.000 νεκρούς μέσα στη Δράμα και 5.000-6.000²⁹⁶ για τον νομό. Ο Κ. Δοξιάδης στην έκθεσή του κάνει λόγο για 7000 σφαγιασθέντες στην περιοχή μέσα σε μία νύχτα.²⁹⁷ Οι Πασχαλίδης και Χατζηαναστασίου καταλήγουν στο συμπέρασμα, έπειτα από τα ληξιαρχεία των δήμων, ότι οι νεκροί ανήλθαν στους 2.140, από τους οποίους οι 1.547 κατάγονταν από τον νομό Δράμας, οι 483 από τον νομό Σερρών και οι 110 από τον νομό Καβάλας.²⁹⁸

Αξίζει να σημειωθεί ότι με την εξέγερση του Σεπτεμβρίου του '41, ο μέσος όρος ηλικίας, ειδικά των ομαδικά φονευθέντων στο Δοξάτο, μόλις και υπερβαίνει τα 29 χρόνια. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τα αντίποινα της εξέγερσης εφαρμόστηκαν αστραπιαία. Πολλοί νέοι που ήταν άσχετοι με το κίνημα και χωρίς να έχουν πολιτικές

²⁹¹ Δ. Πασχαλίδης, *ό.π.*, σ. 542

²⁹² Αθ. Χρυσοχόου, *Η Κατοχή*, τεύχ. Α', *ό.π.*, σ. 106

²⁹³ Κ. Στολίγκας, *ό.π.*, σ. 65-99

²⁹⁴ Κ. Σνωκ, *ό.π.*, σ. 31

²⁹⁵ Σπ. Κουζινόπουλος, *ό.π.*, σελ.184

²⁹⁶ ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σελ.283

²⁹⁷ Κωνσταντίνος Δοξιάδης, *Οι Θυσίες της Ελλάδος στον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο*, Αθήνα 1946, σ.

100

²⁹⁸ Δ. Πασχαλίδης και Τ. Χατζηαναστασίου, *ό.π.*, σ. 263

πειοιθήσεις, δεν πρόλαβαν να φύγουν στα βουνά, όπως συνέβη τις επόμενες μέρες στα γειτονικά χωριά.²⁹⁹

Αδιαμφισβήτητα προκύπτει ότι ιδιαίτερα δοκιμάστηκε η μαρτυρική πόλη της Δράμας. Τη νύχτα της εξέγερσης, ο κατοχικός στρατιωτικός της διοικητής συνταγματάρχης Μιχαήλοφ, ο οποίος στο μεταξύ είχε ειδοποιηθεί για τα γεγονότα του Δοξάτου, έδωσε διαταγή να πυροβολείται στο ψαχνό όποιος κυκλοφορούσε στους δρόμους, ενώ από τα ξημερώματα της 29^{ης} Σεπτεμβρίου άρχισαν οι μαζικές συλλήψεις. Έτσι, τα στρατόπεδα και οι αστυνομικοί σταθμοί, γέμισαν από πολίτες που δεν είχαν καμιά απολύτως ανάμειξη στην επίθεση κατά του αστυνομικού τμήματος του Δοξάτου. Ο αριθμός των συλληφθέντων ξεπέρασε τους 1000. Χωρίς δίκη και καταδίκη θανατώθηκαν σε διάφορα σημεία της πόλης.³⁰⁰

Εκτός από τα θύματα των εκτελέσεων, των βασανιστηρίων, των ξυλοδαρμών και των βιαιοπραγιών, πολλοί ακόμα Έλληνες στις κατεχόμενες περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης εξοντώθηκαν εξαιτίας του συστηματικού υποσιτισμού στον οποίο τους υπέβαλλαν οι βουλγαρικές αρχές. Παράλληλα, οι βουλγαρικές αρχές άρπαξαν και λεηλάτησαν τον οικονομικό πλούτο της χώρας. Αποδιοργάνωσαν τελείως την οικονομία της και εξουδετέρωσαν την γεωργική και κτηνοτροφική της παραγωγή. Ενώ όλα τα γεωργικά και κτηνοτροφικά προϊόντα δεσμεύτηκαν από τους Βούλγαρους.³⁰¹

Οι κάτοικοι για να σωθούν από τον βέβαιο θάνατο της πείνας διέφευγαν δια του Στρυμόνα, προς την γερμανοκρατούμενη Μακεδονία. Αλλά οι Βούλγαροι που είχαν απαγορεύσει την έξοδο, διότι χρειαζόνταν άμισθους εργάτες, έστηναν περιπόλους στις περιοχές διαφυγής. Όσοι συλλαμβάνονταν δολοφονούνταν, ακόμα και τα γυναικόπαιδα, είτε επί τόπου, είτε στα παρακείμενα χωριά. Χιλιάδες πτώματα ανδρών, γυναικών και νηπίων, ρίχθηκαν στον Στρυμόνα ποταμό ή ενταφιάστηκαν πλησίον ουδέτερης ζώνης σε πρόχειρους τάφους.³⁰²

Πέρα όμως από την αιματοχυσία που προκάλεσαν οι Βούλγαροι κατακτητές, προέβησαν και σε φοβερές υλικές ζημιές. Τις περισσότερες και μεγαλύτερες σε έκταση

²⁹⁹ Δ. Πασχαλίδης και Γ. Χατζηαναστασίου, ό.π., σ. 197

³⁰⁰ Σπ. Κουζινόπουλος, ό.π., σ. 186

³⁰¹ Έκθεσις της Πολεμικής Ιστορίας των Ελλήνων, τ. 2, Αθήνα 1968, σ. 605,

³⁰² Σ. Γρηγοριάδη Ι.Σ.Ε, ό.π., σ. 167

καταστροφές υπέστη ο νομός Δράμας, ενώ και το Σιδηρόκαστρο Σερρών βρισκόταν ανάμεσα στις έξι περισσότερο κατεστραμμένες πόλεις των 5-10.000 κατοίκων σε όλη την Ελλάδα. Το ακριβές ύψος των ζημιών δεν είναι εύκολο να υπολογισθεί. Σύμφωνα, πάντως, με στοιχεία προκύπτει ότι στο νομό Δράμας καταστράφηκαν κατά τη διάρκεια της κατοχής το 36,5% του συνόλου των κτιρίων και είναι ο 7^{ος} σε καταστροφές κτιρίων σε όλη την Ελλάδα.³⁰³ Συγκεκριμένα, στον νομό καταστράφηκαν ολοσχερώς 67 χωριά και 2.163 κατοικίες, καθώς και 993 κατοικίες καταστράφηκαν μερικώς στην γύρω περιοχή.³⁰⁴

Το Δοξάτο καταστράφηκε τέλη Σεπτεμβρίου του '41, ενώ τα χωριά Μικρόπολη, Κοκκινόγεια, Προσοτσάνη, Σιταγροί, Χωριστή, Αδριανή, Καλός Αγρός, Καλλίφυτος, και άλλα καταστράφηκαν τις επόμενες μέρες, Οκτώβριο του '41.³⁰⁵ Αξιοπαρατήρητο είναι ότι οι Βούλγαροι, πριν προβούν σε οποιαδήποτε καταστροφή, καταλήστευαν τα σπίτια και άρπαζαν το οτιδήποτε είχε αξία (τιμαλή, ρολόγια, ρούχα, κ.ά), ενώ οι κατασχέσεις χρημάτων ανέρχονταν σε συνολική αξία 50 εκατομμυρίων λέβα.³⁰⁶

Να αναφέρουμε, επίσης, την καταστροφή ολόκληρων δασικών εκτάσεων στις περιοχές της Δράμας και της Ροδόπης από την εκτεταμένη υλοτομία για εκμετάλλευση ή και για λόγους ασφαλείας του βουλγαρικού στρατού, η οποία είχε ως αποτέλεσμα την ελάττωση του συνολικού προπολεμικού εμβαδού των δασών της περιοχής κατά 25%.³⁰⁷

Όπως προκύπτει για τον νομό Καβάλας, και συγκεκριμένα στην περιοχή της Χρυσούπολης ,700 σπίτια κήκαν ολοσχερώς από τον βουλγαρικό στρατό μετά τα γεγονότα της Δράμας.³⁰⁸ Συνολικά, ο νομός Σερρών είχε τις μικρότερες καταστροφές σε οικισμούς καθώς τα σπίτια που καταστράφηκαν ολοσχερώς υπολογίζονται σε 36.³⁰⁹

Γενικώς, στην κατεχόμενη Ανατολική Μακεδονία η ολική εξαφάνιση χωριών υπολογίζεται σε 180 και η μερική σε 86 χωριά. Επίσης, ο αριθμός των τουφεκισθέντων ή σφαγιασθέντων σε όλη την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, από τους Βούλγαρους, είναι σε 40.000, ενώ σε δεκάδες χιλιάδες ανέρχονται οι πρόσφυγες καθώς ο πληθυσμός

³⁰³ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *ό.π.*, σ. 131

³⁰⁴ Πανεπιστημιακή Επιτροπή, *Μαύρη Βίβλος*, *ό.π.*, σ. 45

³⁰⁵ Σπ. Κουζινόπουλος, *ό.π.*, σ. 188

³⁰⁶ Αθ. Χρυσοχόου, *Η Κατοχή*, τεύχ. Α', *ό.π.*, σ. 106

³⁰⁷ Ξ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *ό.π.*, σ. 132

³⁰⁸ Γ. Αντωνιάδης, *ό.π.*, σ. 82

³⁰⁹ Σπ. Κουζινόπουλος, *ό.π.*, σ. 185

της περιοχής μειώθηκε κατά ένα τέταρτο. Και όλα αυτά παρ' ότι οι Βούλγαροι κατείχαν μόνο το 14% του ελληνικού εδάφους.³¹⁰

Σήμερα, οι Βούλγαροι ιστορικοί καταδικάζουν την φασιστική πολιτική της βουλγαρικής κατοχής, μολονότι μιλούν για τα «δίκαια» της Βουλγαρίας στην Αν. Μακεδονία και την Θράκη.³¹¹

³¹⁰ Χάρης Τσικρινίδης, *Σύννεφα στη Μακεδονία: Το Μακεδονικό μέσα από τα Γαλλικά Αρχεία*, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 273

³¹¹ Αθ. Καραθανάσης, *ό.π.*, σ. 623

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι Βούλγαροι, από βυζαντινών χρόνων ακόμα, ήθελαν να επεκτείνουν το κράτος τους πετυχαίνοντας έτσι και την έξοδό τους στο Αιγαίο. Η πρόθεση των Βουλγάρων να καταλάβουν την Μακεδονία και τη Θράκη πάση θυσία και να διασφαλίσουν την έξοδό τους στα « άσπρα χώματα», δεν είχε χαρακτήρα απλού οικονομικού διεξόδου αλλά πολιτικού και οικονομικού. Η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (1878) της πραγματοποίησε προσωρινώς αυτό το όνειρο, αλλά λόγω της Συνθήκης του Βερολίνου έχασε αυτή την ευκαιρία. Από τότε, η Βουλγαρία προσπάθησε να διεκδικήσει τα χαμένα της εδάφη, όπως τα χαρακτήριζε, τόσο με τους Βαλκανικούς πολέμους όσο και με τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ωστόσο δεν τα κατάφερε, κι έτσι όταν της δόθηκε ξανά η ευκαιρία επέστρεψε αποφασισμένη να το πετύχει, αυτή τη φορά όμως ανανεωμένη και κάτω από νέες συνθήκες, αφού εντάχθηκε ως σύμμαχος με την τότε πανίσχυρη Γερμανία.

Ως εκ τούτου, η τρίτη βουλγαρική κατοχή στην Αν. Μακεδονία υπήρξε βιαιότερη των δυο προηγούμενων (1912-13 και 1916-18), και σκληρότερη από αυτής της γερμανικής και ιταλικής. Πράγματι, οι πόλεις της Αν. Μακεδονίας δέχτηκαν μια εθνοκαθαρτική πολιτική και εφαρμόστηκε σ' αυτές το καλομελετημένο σχέδιο της Βουλγαρίας, προκειμένου να βουλγαροποιηθούν οι ελληνικότατες περιοχές. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι Έλληνες που δραπέτευαν από τον ποταμό Στρυμόνα προς την γερμανοκρατούμενη Ελλάδα διαλαλούσαν ότι μετέβαιναν στην "ελεύθερη Ελλάδα". Έτσι, ως τον Αύγουστο του '41, 25.000 Έλληνες πέρασαν τον Στρυμόνα και από αυτούς οι 23.000 προέρχονταν από την περιοχή της Δράμας. Φυσικά, όλοι τους εξαναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους, αφού γνώριζαν ήδη τον χαρακτήρα των Βουλγάρων εκ των προτέρων. Όσοι όμως έμειναν πίσω δοκιμάστηκαν σκληρά. Μέσω της τρομοκρατίας, της βαριάς φορολογίας, της καταναγκαστικής εργασίας, της πείνας, τους ξυλοδαρμούς, τους βιασμούς, την απαγόρευση της μητρικής τους γλώσσας αλλά και την επιβολή της βουλγαρικής υπηκοότητας, οι Βούλγαροι προσπάθησαν να μεταβάλουν τον χαρακτήρα και την ταυτότητα των Ελλήνων. Οι Έλληνες, όμως, για μια ακόμη φορά έδειξαν απaráμιλλο θάρρος και αυτοθυσία.

Ένα δύσκολο κομμάτι της εργασίας μου ήταν η λεπτομερής καταγραφή της σκληρής πολιτικής, και η συγκέντρωση του υλικού για μελέτη, αφού δεν γράφτηκαν αρκετά για εκείνη την σκοτεινή περίοδο. Το δυσκολότερο όμως κομμάτι, κατά την εκπόνηση της

εργασίας μου, αποτέλεσε η ερμηνεία των γεγονότων της Δράμας. Η αντιπαράθεση Αριστερά-Δεξιάς μεταπολεμικά, συσκοτίσαν περισσότερο τα πράγματα χωρίς να υπάρχει μία και μόνο απάντηση στο ερώτημα εάν ήταν *εξέγερση ή προβοκάτσια* τα γεγονότα της 29^{ης} Σεπτεμβρίου 1941. Ωστόσο, από την έρευνά μας η επικρατούσα άποψη είναι ότι οι βουλγαρικές αρχές "ενθάρρυναν" την προσχεδιαζόμενη "εξέγερση" με σκοπό να πάρουν φρικτά αντίποινα, όπως κι έγινε. Έτσι, από τους τρεις νομούς της Αν. Μακεδονίας, η Δράμα πλήρωσε βαρύ φόρο αίματος και τα χωριά της παραδόθηκαν σε ένα πραγματικό ολοκαύτωμα. Ως εκ τούτου, η περιοχή της Δράμας αποτελεί τον πιο αιματοβαμμένο νομό της Ελλάδας κατά την διάρκεια της κατοχής, και έναν από τους νομούς που δέχτηκε τις περισσότερες υλικότεχνικές καταστροφές. Υπολογίζεται ότι τα θύματα από τα βουλγαρικά αντίποινα σ' όλη την Αν. Μακεδονία ξεπέρασαν τους 10.000 και μόνο η πόλη της Δράμας να αριθμεί τουλάχιστον 5.000 εκτελεσθέντες. Δικαίως, λοιπόν, χαρακτηρίστηκε στην Σύγχρονη Ιστορία, η Δράμα, ως μαρτυρική πόλη και αξίως της απονεμήθηκε από την ελληνική πολιτεία ο *πολεμικός σταυρός Α' τάξεως*.

Κλείνοντας θα ήθελα να τονίσω ότι η παρούσα εργασία δεν γράφτηκε για να εναντιωθούμε στους Βούλγαρους, αλλά στο να αποδώσει φόρο τιμής σ' αυτούς που αντιστάθηκαν και σε όσους θυσιάστηκαν υπέρ βωμών και εστιών για να κρατήσουν την ελληνικότητα της Μακεδονίας. Τέλος, εύχομαι η συγγραφή της εργασίας μου να αποτελέσει και πολύτιμη ψηφίδα στην ελληνική ιστοριογραφία, αφού θεωρώ ότι το να γνωρίζουμε την Ιστορία μας δεν είναι κακό αλλά επιβεβλημένο, καθώς μέσα από αυτήν διδασκόμαστε πολλά.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. ΠΗΓΕΣ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Απόσπασμα άρθρου εκ της εφημερίδας «Νόβο Βέτσερ» (Νέα Εσπέρα), υπό τον τίτλο: «*Το Αιγαίο χαίρεται*», Σόφια 7^η Νοεμβρίου 1941, αριθμ.21,
- Άρθρο της Εφημερίδας «Ζόρα» της Σόφιας, υπό τον τίτλο: «*Εκ της χρυσής πεδιάδος των Σερρών*», 16 Νοεμβρίου 1941, Αριθ.22
- Ελληνική Υπηρεσία Τύπου, *Οι Βούλγαροι στη Μακεδονία, Επί τη βάσει επισήμων εκθέσεων που υποβλήθηκαν στις Αρχές Κατοχής και στον Διεθνή Ερυθρό Σταυρό*, Κάιρο 1944
- Έκθεση των Καθηγητών Πανεπιστημίων Αθηνών και Θεσσαλονίκης, *Η Μαύρη Βίβλος των βουλγαρικών εγκλημάτων εις την Αν. Μακεδονία και Δυτικήν Θράκη 1941-44*, Αθήνα 1945
- Επιτροπή Μακεδόνων και Θρακών, *Διαμαρτυρία και Έκκλησις προς τας εν Ελλάδι ξένας Αρχάς και Οργανισμούς δια τους Διωγμούς*, Αθήνα 1942
- Έκθεση ιατρού Νικ. Τισίμπα, *περί της Υγιεινής Καταστάσεως των βουλγαροκρατούμενων επαρχιών κατά Φεβρουάριο 1945*, Αθήνα 1945
- Δοξιάδης Κωνσταντίνος , *Οι Θυσίες της Ελλάδος στον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο*, Αθήνα 1946

B. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αναγνωστόπουλος Διονύσης, *Συμβολή στην Ιστορία της Δράμας και της περιοχής της*, Δράμα
- Αυγέρη Σοφία, «*Ντουρντουβάκια: Έλληνες σε Βουλγαρικά Τάγματα Εργασίας 1941-44*», Αθήνα 2012
- Βουλτσιάδης Κ. Γεώργιος , *Η Προσοτσάνη μέσα από την ιστορία-Τα γεγονότα στην Ανατολική Μακεδονία (1450-1994)*, Θεσσαλονίκη 1995
- Γενικό Επιτελείο Στρατού, Δ/ση Ιστορίας Στρατού, *Αρχεία εθνικής αντίστασης (1941-1944)*, Αθήνα 1998

- Γρηγοριάδης Νεοκ. Σόλωνας, *Ιστορία της Σύγχρονου Ελλάδος 1941-1974, κατοχή*, τ.1, Αθήνα 1978
- Δίκτυο μαρτυρικών πόλεων και χωριών της Ελλάδας περιόδου 1940-1945, *Ελληνικά ολοκαυτώματα 1940-1945*, Αθήνα 2010
- *Εκθεσις της Πολεμικής Ιστορίας των Ελλήνων*, τ.2, Αθήνα 1968
- Εμείς οι Έλληνες, *Πολεμική ιστορία της Ελλάδας*, τ.2, Αθήνα 2008
- Ιερά Μητρόπολη Δράμας, *Η Β' Βουλγαρική κατοχή εις την Ανατολικήν Μακεδονίαν (1916-1918)*, Δράμα 2016
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, *Σύγχρονος ελληνισμός από το 1941 έως το τέλος του αιώνα*, τ.16, Αθήνα 2000
- Καραθανάσης Αθανάσιος, «*Μάρτυρες και Ήρωες στη Δράμα και την περιοχή της Σεπτέμβριος –Οκτώβριος 1941*», στα: *Πρακτικά της Γ' επιστημονικής συνάντησης, Η Δράμα και η περιοχή της, Ιστορία και πολιτισμός, 21-24 Μαΐου 1998*, Δράμα 2002
- Καρδαράς Δ. Χρήστος, *Η Βουλγαρική Προπαγάνδα στη Γερμανοκρατούμενη Μακεδονία: Βουλγαρική Λέσχη Θεσσαλονίκης 1941-1944*, Αθήνα 1997
- Κοτζαγεώργη Ξανθίππη - Καζαμιάς Γεώργιος, «*Η βουλγαρική κατοχή στο Ν. Δράμας (1941-44) και οι συνέπειές της στον ελληνικό πληθυσμό*», στα: *Πρακτικά της Β' επιστημονικής συνάντησης, Η Δράμα και η περιοχή της, Ιστορία και πολιτισμός, 18-22 Μαΐου 1994*, τ. Β', Δράμα 2000
- Κυβετός Σπυρίδωνας, *Εθνικοί αγωνιστές της Μητρόπολης Ζιχνών και Νευροκοπίου κατά το 1941-1949*, Κ. Νευροκόπι 1999
- Μιχόπουλος Κωνσταντίνος, *Δοξάτο Ηρωική και Μαρτυρική πόλη- Οι Σφαγές του 1913 και 1941 από το Βουλγαρικό στρατό*, Δοξάτο 2007
- Μπερδεκλή Π. Γεωργίου, *Μετά τη δόξα του '40*, Καλαμάτα 2002
- Μνήμες και μαρτυρίες από το '40 και την κατοχή, *Η προσφορά της Εκκλησίας το 1940-1944*, Αθήνα 2001
- Εόμαλης Κ. Θεόδωρος, *Μαρτυρίες ηρώων Ανατολικής Μακεδονίας 1940-1944*, Καβάλα 1993
- Παπαθανασίου Ι. Παρμενίωνα, *Για τον ελληνικό βορρά, Μακεδονία 1941-44, εθνική αντίσταση και τραγωδία*, τ.1, Αθήνα 1997
- Παπαρρηγόπουλος Κωνσταντίνος, *Επίτομος Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα 1955

- Πασχαλίδης Δημήτρης - Χατζηαναστασίου Τάσος, *Τα γεγονότα της Δράμας, Σεπτέμβριος –Οκτώβριος 1941, Εξέγερση ή Προβοκάτσια;* Δράμα 2003
- Πασχαλίδης Δημήτρης, «*Τα θύματα των βουλγαρικών αντιποίνων και τα γεγονότα του 1941 στη Δράμα και την περιοχή της. Προσπάθεια ονομαστικής καταγραφής*» στα: *Πρακτικά της Δ' επιστημονικής συνάντησης, Η Δράμα και η περιοχή της, Ιστορία και πολιτισμός, 16-19 Μαΐου 2002*, Δράμα 2006
- Πετρίτης Χριστόφορος, *Κατοχή 1941-1942*, Αθήνα 2006
- Σβώλος Αλέξανδρος, *Για τη Μακεδονία και τη Θράκη*, Αθήνα 2005
- Σνωκ Κωνσταντίνος, *Η Σφαγή της Δράμας 1941*, Αθήνα 2009
- Στολίγκα Κώστας, *Με αίμα και δάκρυ-Απ' τη δοκιμασία της Αν. Μακεδονίας και Θράκης*, Αθήνα 2006
- Σφέτας Σπυρίδωνας, *Η ατυχής εξέγερση της Δράμας 1941- Κατά τα βουλγαρικά και στρατιωτικά αρχεία*, Θεσσαλονίκη 2017
- Τριάρχης Φώτης, *Βουλγαρική Κατοχή Και Σφαγές στην Μακεδονία*, Καβάλα 1970
- Τσιρκινίδης Χάρης, *Σύννεφα στη Μακεδονία: Το Μακεδονικό μέσα από τα Γαλλικά Αρχεία*, Θεσσαλονίκη 2002
- Υψηλάντης Τριαντάφυλλος, *Η Βουλγαρική κατοχή στις Σέρρες*, τόμος 4, Σέρρες 2006
- Φλάισερ Χάγκεν, *Στέμμα και Σβάστικα : Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης*, τ.1, Αθήνα 1995
- Χατζηαναστασίου Τάσος, «*Τα γεγονότα της Δράμας 1941. Απόπειρα για μια διαφορετική ερμηνεία*», στα: *Πρακτικά της Δ' επιστημονικής συνάντησης, Η Δράμα και η περιοχή της, Ιστορία και πολιτισμός, 16-19 Μαΐου 2002*, Δράμα 2006
- Χατζηθεοδωρίδης Γ. Βασίλης, *Η Κατοχή στην Αν. Μακεδονία- Θράκη (1941-1945)*, Δράμα 2002
- Χατζηθεοδωρίδης Γ. Βασίλης, *Το κίνημα της Δράμας 1941, (μορφή-αφορμές-αίτια-ευθύνες)*, Δράμα 2012
- Χατζηθεοδωρίδης Γ. Βασίλης, *Η Χειμαζόμενη Αν. Μακεδονία-Θράκη(1940-44)- Μέσα από τον Τύπο της εποχής*, Δράμα 2007
- Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Βιώματα του Μακεδονικού Ζητήματος: Δοξάτο Δράμας 1912-1946*, Αθήνα 2014

- Χρυσόχοου Ι. Αθανάσιος, *Η κατοχή εν Μακεδονία 1941-42, Οι Βούλγαροι εν Αν. Μακεδονία και Θράκη, τεύχος Α΄*, Θεσσαλονίκη 1951
- Χρυσόχοου Ι. Αθανάσιος, *Η κατοχή εν Μακεδονία- Οι Βούλγαροι εν Αν. Μακεδονία και Θράκη, τεύχος Β΄*, 1943-44, Θεσσαλονίκη 1951

Γ. ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Αργολική Αρχαιακή Βιβλιοθήκη Ιστορίας και πολιτισμού

- <https://argolikivivliothiki.gr/2011/10/14/%CE%B7-%CE%B2%CF%8C%CF%81%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1-%CF%85%CF%80%CF%8C-%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%B3%CE%B1%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%87%CE%AE-1/>
(πρόσβαση στις: 20/4/2018)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών

- <http://www.serrelib.gr/boulgarikikatohi.html#top>
(πρόσβαση στις: 20/4/2018)

Η Βουλγαρική Κατοχή στην Ανατολική Μακεδονία

- http://www.istorikathemata.com/2010/08/blog-post_10.html
(πρόσβαση στις: 20/4/2018)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η τρίτη βουλγαρική κατοχή στην Ανατολική Μακεδονία ξεκίνησε τον Απρίλιο του 1941, αφού οι Βούλγαροι εξέλαβαν την περιοχή ως "δώρο" από τους Γερμανούς, έπειτα από την προσχώρησή τους στο Τριμερές Σύμφωνο. Αμέσως ακολούθησαν ολόκληρα караβάνια Βουλγάρων πολιτών, απ' την Σόφια και από άλλες πόλεις της Βουλγαρίας, για να εγκατασταθούν στην Αν. Μακεδονία. Αυτοί επάνδρωσαν τις υπηρεσίες των πόλεων, καθώς έδωξαν όλους τους Έλληνες υπαλλήλους από τις νομαρχίες, τις κοινότητες, το τελωνείο, τα σχολεία, τα δικαστήρια, τα νοσοκομεία και τους ιερείς από τις εκκλησίες. Εκτός από τους υπαλλήλους, συνέρρεαν στα κατεχόμενα εδάφη διάφοροι επιχειρηματίες με την ενθάρρυνση των βουλγαρικών αρχών. Επρόκειτο για πρόσωπα τυχάρπαστα που έσπευσαν να εκμεταλλευτούν οικονομικά την κατάσταση. Έπειτα, ακολούθησαν και άλλες αφίξεις και οι πόλεις Δράμα, Σέρρες, Καβάλα γέμισαν με Βούλγαρους πολίτες, όπου η διοίκηση τους στέγασε σε επιταγμένα ελληνικά σπίτια χωρίς φυσικά καμιά αποζημίωση.

Η καθιέρωση της βουλγαρικής κυριαρχίας στις ελληνικές πόλεις περιλάμβανε την χρήση της βουλγαρικής γλώσσας, τις συναλλαγές με βουλγαρικό νόμισμα, και τον νόμο περί βουλγαρικής ιθαγένειας. Παράλληλα, πραγματοποιούνταν παρελάσεις σε κάθε ευκαιρία, ακόμα και χωρίς να είναι κάποια γιορτή ή επετειακός εορτασμός των Βουλγάρων. Αφενός μεν ήταν μια σκόπιμη ενέργεια για την αποθάρρυνση κάθε σκέψη αντίστασης, και αφετέρου, ήθελαν να αποδείξουν στους Έλληνες ότι τα αφεντικά δεν ήταν πλέον οι Γερμανοί, αλλά οι Βούλγαροι με τους οποίους έπρεπε να συνεργαστούν για το καλό τους.

Εκτός από την σκληρή βουλγαρική πολιτική για τον αφελληνισμό της περιοχής, οι Βούλγαροι διακρίθηκαν και για τις ωμότητές τους. Το επιστέγασμα, όμως, των βουλγαρικών ωμοτήτων στάθηκε στις 29 Σεπτεμβρίου 1941. Από την έρευνά μας προκύπτει, ότι κατά πάσα πιθανότητα, οι Βούλγαροι αντιλήφθηκαν την προσχεδιαζόμενη ενέργεια της τοπικής οργάνωσης του ΚΚΕ Δράμας για επικείμενη επίθεση κατά του κατακτητή. Τους Βουλγάρους, όμως, εξυπηρετούσε μια στασιακή πράξη, και οι αρχές υποδαύλισαν την ενέργεια αυτή επισπεύδοντας τον ξεσηκωμό με σκοπό να πάρουν τρομερά αντίποινα, όπως κι έγινε. Καταλήγοντας, οι απώλειες σε ανθρώπινο δυναμικό, ιδιαίτερα των παραγωγικών ηλικιών, ήταν πολλές, όπως και τεράστιες ήταν οι υλικές καταστροφές καθ' όλη την διάρκεια της κατοχής.